

NEPRAJZI

A MAGYAR NEPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkeszti Hála József, Terbócs Attila közreműködésével

Tudományos rendezvények, konferenciák (3)

Múzeumok, gyűjtemények (20)

Kiállítások (23)

Oktatás (30)

Téka (69)

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (73)

In memoriam (114)

Mindenféle (124)

HUSZONKILENCEDIK ÉVFOLYAM

2000/1–2.

E számunk illusztrációit a *Kalevalával* kapcsolatos képekből válogattuk.
Voigt Vilmos *A „Kalevala” végleges szövege százötven éves* című írását
lásd a 7–10. oldalakon.

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felélős kiadó: KÓSA LÁSZLÓ

Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Kurucz Gábor

1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.

TARTALOM

Tudományos rendezvények, konferenciák

BALOGH BALÁZS: Néprajzi konferencia a németiség vizsgálatáról (Tübingen. 1999. szeptember 14–18.)	3
PÓCS ÉVA: Demons — spirits — witches. Christian demonology and popular mythodology (Budapest. 1999. október 7–9.)	4
KRUPA ANDRÁS: Nemzetközi konferencia a folklorizmusról Besztercebányán	6
VOIGT VILMOS: A „Kalevala” végleges szövege százötven éves (Budapest. 1999. szeptember 14.)	7
T. BERECSKI IBOLYA: Történeti források a népi építészet és a lakáskultúra kutatásában (Szentendre, 1999. november 1.)	10
SZILÁGYI MIKLÓS: Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999 (Budapest. 1999. november 3–4.)	12
SIMON ANDRÁS: Hagyomány és megújulás az alföldi tanyákon (Szeged. 1999. november 11.)	15
SIMON ANDRÁS: A magyar népi kultúra a határainkon túl I. Délvidék (Szeged. 1999. november 24–25.)	16
ZOMBORKA MÁRTA: Egyháztörténeti és szakrális néprajzi kutatások Jász–Nagykun–Szolnok megyében és egyházmegyéiben	17

Múzeumok, gyűjtemények

IFJ. LELE JÓZSEF: Jövőknek üzenő tárgyak	20
KERECSÉNYI EDIT: A nagykanizsai Thury György Múzeum néprajzi gyűjteménye	22

Kiállítások

L. JUHÁSZ ILONA: Felvidéki népviseleti babák. Egy vándorkiállítás útja az ötlettől a hannoveri EXPO 2000-ig	23
MÉSZÁROS VERONIKA: Ékes tárgyak üzenete (Veszprém. 2000. január 14.–március 31.)	24
LIMBACHER GÁBOR: Cimbő, dindi, begyike (Budapest. 2000. január 20.–március 31.)	25
KÜLLŐS IMOLA: Rác István fotókiállításának megnyitója	27

Oktatás

Konferencia a folklorisztika oktatásáról	30
PÓCS ÉVA: A folklór és határterületei: kutatás és oktatás az ezredfordulón	30
BARTHA ELEK: A folklorisztika tanításának kérdései Magyarországon	31
VOIGT VILMOS: A folklór oktatása a budapesti egyetemen	34
BARNA GÁBOR: A folklorisztika oktatása a szegedi egyetemen	40
KESZEG VILMOS: Folklorisztikai programok a kolozsvári egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékén	45
PÓCS ÉVA–VARGYAS GÁBOR: Vallás, néphit, népszokás — komplex vallásantológiai oktatás terve a pécsi egyetem Néprajzi Tanszékén	49
BARNA GÁBOR: A vallási néprajzi specializáció tantárgyi felépítése a szegedi tudományegyetemen	56
VEREBÉLYI KINCŐS: A magyar néphit, népszokás és népművészet oktatása az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén	58
+FÜGEDI MÁRTA: A folklorisztika a Miskolci Egyetem muzeológiai szakirányú programjaiban	61
GRÁFIK IMRE: Folklorisztika a tanárképzésben és a Nemzeti Alaptantervben	63
BRAUER–BENKE JÓZSEF–REZESSY ANNA: Joensuu tanulmányaink	66

Téka

LISZKA JÓZSEF: Emberöltő múltán	69
BIERNACZKY SZILÁRD: Záró megjegyzések Voigt Vilmos új kötetéhez	70

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések

IFJ. LELE JÓZSEF: Emlékezés Bálint Sándorra	73
Tízéves a Kriza János Néprajzi Társaság	75
BALÁZS LAJOS: Jubileumi vándorgyűlés Csíkszeredában	75
KÓSA LÁSZLÓ: Köszöntjük a tízéves Kriza János Néprajzi Társaságot	76
KRÍZA ILDIKÓ: A kilencvenéves Lükő Gábor köszöntése	77
LANCZENDORFER ZSUZSANNA: A tudomány és a zene szolgálatában. Barsi Ernő 80 éves	80
KATONA IMRE: Köszöntjük a nyolcvanéves Nagy Dezsőt	88
KÜLLÖS IMOLA: Dankó Imre köszöntése	90
KOVÁTS DÁNIEL: Nagy Géza hetvenéves	91
H. CSUKÁS GYÖRGYI: Születésnap köszöntő Flórián Máriának	93
EPERJESSY ERNŐ: Köszöntjük Gyivicsán Annát	96
SZILÁGYI MIKLÓS: Ikvainé Sándor Ildikó születésnapjára	98
Voigt Vilmos hatvanéves	101
GRAFIK IMRE: Voigt Vilmos köszöntése	101
SZULOVSKY JÁNOS: Ünnepi ülés a hatvanéves Voigt Vilmos tiszteletére	104
LISZKA JÓZSEF: Tanulságos történetek Voigt Vilmosról	106
VOIGT VILMOS: Carissimae! Carissimi! Valete!	108
BALASSA IVÁN: Adatok Voigt Vilmos korai gyűjtőútjairól	108
AMBRUS VILMOS: A hatvanéves Szilágyi Miklóst és Voigt Vilmost köszöntötték hall- gatóik	112

In memoriam

Elhunyt Lehel László	114
HÁLA JÓZSEF: Lehel László emlékezete	114
PEKÁR ISTVÁN: Búcsú Lehel Lászlótól	115
HÁLA JÓZSEF-TARI JÁNOS: Lehel László közreműködésével készített filmek	116
ÚJJ ÍRISZ: Kun Zsigmond halálára	117
FARAGÓ JÓZSEF: Demény István Pál emlékezete	119
KÜLLÖS IMOLA: Molnár Ambrus (Mezőberény, 1922–Budapest, 2000)	122

Mindenféle

BODÓ SÁNDOR-PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottsága (1994–1999)	124
VEREBÉLYI KINCSŐ: Magyar folklór Belgiumban	131
Kriterion-koszorú Faragó Józsefnek	132
FARAGÓ JÓZSEF: A Kriterion-koszorú átvételére	133
TARI JÁNOS: A magyar népzenei dallamtípusok dokumentációja	136

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Néprajzi konferencia a németiség vizsgálatáról

(Tübingen, 1999. szeptember 14–18.)

1999. szeptember 14–18. között *Inspecting Germany* (Németország vizsgálata) címmel rendezett nagyszabású nemzetközi konferenciát Tübingenben a helyi egyetem Etnológiai Intézete és a Ludwig-Uhland Intézet. A két intézmény igazgatói, BERND JÜRGEN WARNEKEN és THOMAS HAUSCHILD professzorok olyan 30 — nem német — előadót hívtak meg a világ legkülönbözőbb pontjairól, akik „németkutatással” foglalkoznak. A konferencia megrendezésének vezérgondolata voltaképpen az önvizsgálat: a német kultúrát vizsgáló nem német kutatók véleményeit, eredményeit szándékozott megismerni a német néprajztudomány, hogy realisabb képet alkothasson saját kutatásainak tárgyáról, a német társadalomról és kultúráról.

Az előadókat a konferenciaszervezők hívták meg személyesen. Meglepően nagy létszámban voltak jelen amerikai kutatók, a harminc előadóból tíz érkezett az Egyesült Államokból. A kétharmad része az előadóknak török, dán, kameruni, orosz, indonéz, angol, bolíviai, ír, japán, vietnami, morva, francia és holland nemzetiségű volt. Magyarországról én vettem részt a konferencián. A négynapos rendezvényen a nyolc nagyobb témakörbe rendezett előadások két párhuzamos szekcióban hangzottak el, naponta két témakört tárgyalva. Ezek megválasztása a mai német társadalom kritikus problémáit célozta meg: *Törökök Németországban; Szokások mint kulcsszimbólumok; Attelepülők és menekültek; Ifjúság és modernizáció; Interkulturális kommunikáció; Német visszaemlékezések; Kulturális átalakulás Kelet-Németországban; Németek és más nemzetek.*

A konferenciának körülbelül 100–120 résztvevője volt (köztük HERMANN BAUSINGER professzor). Minden nap késő délután összeült az összes résztvevő és az aznapi előadásokat megvitatta. Ezeket a vitákat két összefoglaló beszámoló indította, amelyeket az aznapi két szekciótéma előadásairól írt egy-egy tübingeni kutató. Ez a vitalehetőség remek alkalom volt az esetleges félreértések tisztázására, a kényes kérdések részletesebb kifejtésére az előadók és a pontosabb megértésére a hallgatók körében.

Jelen sorok írója egy magyarországi német közösség kapcsán a háborús bűnösség, a kollektív bűnösség és a kitelepítés témaköreit érintve tartott élénk érdeklődést, számos kérdést és hozzászólást kiváltó előadást. Az esti közös diskuszióra UTZ JEGGLE írt erről az előadásról összefoglalót.

Az *Inspecting Germany* kiválóan szervezett konferencia volt a csodálatos óvárossal büszkélkedő Tübingenben, ahol a Hölderlin Emlékház meglátogatása is a program részét képezte. A rendezvényről a média részletekre is kiterjedő tájékoztatást nyújtott, ez év elején a szervezők külön füzetbe gyűjtve kiadták a konferenciáról megjelent újsághíreket, beszámolókat, interjúkat. Az előadásokat német és angol nyelven is szándékoznak megjelentetni a konferenciaszervezők.

BALOGH BALÁZS

Demons — spirits — witches Christian demonology and popular mythology

(Budapest, 1999. október 7–9.)

Nagy sikerű nemzetközi konferencia zajlott ezen a címen 1999. október 7–9-én Budapesten, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és a Magyar Néprajzi Társaság (SZACSVAY ÉVA és PÓCS ÉVA, valamint a legfőbb segítő: CSONKA-TAKÁCS ESZTER), továbbá az ELTE Folklore Tanszéke (VOIGT VILMOS) és a Collegium Budapest (KLANICZAY GÁBOR) rendezésében, a Magyar Kultúra Alapítvány Szentháromság téri székházában. Anyagi támogatásban a Magyar Néprajzi Társaság (a magyar résztvevők részvételi díjával), a Magyar Tudományos Akadémia (50 000 Ft-tal), valamint a Soros Alapítvány East–East Programja (a kelet- és közép-kelet-európai résztvevők szállására, ellátására és utazására fizetett mintegy másfél millió Ft-tal) részesítette a konferenciát. Ez utóbbi nagyvonalú segítség tette lehetővé, hogy a konferencia valóban „kelet–keleti”, sőt még kelet–nyugati (konkrétan a nyugati és keleti kereszténység kutatói közötti) párbeszéd is legyen, ahogyan azt elterveztük másfél évvel ezelőtt. Enélkül aligha találkozhattak volna négy világreszből idesereglett kollégáink a kelet-európaiakkal, a volt szocialista országokban nagy lendülettel megindult vallás-, hiedelem-, mitológiakutatók képviselőivel. Ez a találkozás természetesen számunkra, a tizennégy magyar résztvevő számára is igen gyümölcsöző volt.

A több mint 60 résztvevő (köztük 54 előadó) 20 országot és legalább 4 szakmát képviselt. Fő célkitűzésünk volt a legújabb folklorisztikai, vallástörténeti, történeti antropológiai kutatások megismerése, megismertetése a népi hiedelemrendszerek, valamint éléséről és konfliktusairól a középkori és újkori Európában. A konferencia kitűzött tematikájának további kérdései a népi mitológiák helyi sajátosságaira és különbségeire, a zsidó és keresztény demonológia eltérő hatásaira, a keleti és nyugati kereszténység térségeinek eltérő fejlődésére, az elit és népi mitológiák és demonológiák kapcsolatának „kelet–nyugati” különbségeire vonatkoztak. Az előadások egy jelentős csoportja a mitológiák és hiedelemrendszerek fogalmainak, jelenségeinek, szereplőinek fenomenológiáját, helyi és általános rendszereit, funkcióját írta le (samanizmus, megszállottság, boszorkányság, látomás, csoda, varázslat, rontás stb.; szentek/gyógyítók/sámánok–boszorkány/démonok/ördög szembenállásai; a szent és gonosz reprezentációi; halottak, kereszténység előtti, a zsidó, valamint a keresztény demonológia történeti fejlődésének, kapcsolatainak kérdését is érintette).

Nincs terem a teljes program részletes ismertetésére, hadd emeljek ki csak illusztrációképpen minden csoportból egy-két fontos előadást. Az *Egyházi demonológia — népi mitológiák* nagy szekciójában WOLFGANG BEHRINGER müncheni történészprofesszor pl. a valdens eretnekek „boszorkánnyá válásáról”, „túlvilági utazásairól” beszélt. KLANICZAY GÁBOR a látomás- és rontásnarratívok elit és népi rendszereiről. A *Jó és rossz halottak* blokkjában a berkeley TOK THOMPSON a nyugat-ír tündérek és halottak hiedelmeinek kapcsolatairól, JONAS LILIEQUIST umeå-i történész a kora újkor szekciójában HEIDE DIENST bécsi professzor az ördögsvétség képzetének a kora újkori osztrák falusiak mindennapjaiban betöltött szerepéről, ULRIKA WOLF-KNUTS turkui folklórkutató a finn–svéd ördögalakok szüléssel való kapcsolatairól szöveg. A folklór démon- és boszorkányalakjairól tartott előadások közül FRANCISCO VAZ DA

A konferencia résztvevői

*Vita Carlo Ginzburg „Storia notturna” című könyvéről és az európai samanizmus kérdéseiről
Balról jobbra: Carlo Ginzburg, Klaniczay Gábor, Gustav Henningsen és Wolfgang Behringer*

SILVA lisszaboni folklorista a werwolfról, az izraeli TAMAR ALEXANDER boszorkányokról és női démonokról szóló előadását emlitem — de ez egyáltalán nem rangsort jelent a többi, bolgár, szlovén, orosz, svájci és magyar előadáshoz képest. A *Boszorkányság, egyház, társadalom* szekcióban ANNA KUZNYECOVA Moszkvából a démonok és szentek kora újkori „harcáról”, JAMES SHARPE yorki professzor a 16–17. századi angol boszorkányok segítő szellemeiről szolt. Az élők és holtak közti kommunikáció tematikája sok magyar előadót vonzott: SZÓNYI GYÖRGY ENDRE például a kora újkori magyar elit varázslói gyakorlatáról, TATÁR MÁRIA MAGDOLNA a mongoloknak megjelenő szellemekről beszélt. DÉGH LINDA egy second sight képességével rendelkező asszony alakját mutatta be. A *Varázslók és jósok* szekciójában a skótoktól (JOHN MACINNES) az oroszokig (POLINA MELIK-SZIMONJAN) vagy a kárpátaljai zsidóig (ILANA ROSEN) sokféle elit és népi varázslóegyeniség, varázsló és divinációs technika bemutatásra került, az utolsó nap plenáris ülésén pedig összefoglaló előadásokat hallhattunk a samanizmus és megszállottság középkori és újkori Európából ismert jelenségeiről. Így pl. RUNE HAGEN tromsø-i történész a lapp samanizmus és IV. Christian norvég király 1599-es „találkozásáról”, a san diego-i NANCY CACIOLA a középkori elit, egyházi megszállottság-elképzelésekről, a szellemek testben elfoglalt helyéről beszélt.

Feltemlenül meg kell még említenem egy hatfős kerekasztal-megbeszélést a Collegium Budapest előadótermében, amely CARLO GINZBURG bolognai történész több szakmában nagy port felvert *Storia notturna* c. könyvének boszorkányszombattal, illetve az ún. európai samanizmussal kapcsolatos tételei fölött zajlott (résztevők: maga GINZBURG professzor, továbbá WOLFGANG BEHRINGER Münchenből, GUSTAV HENNINGSEN Koppenhágából, GIOVANNI PIZZA Perugiából, valamint KLANIČZAY GÁBOR és POCS ÉVA Budapestről).

A nagyrészt rangos, nemzetközileg ismert és elismert kutatók előadásainak tudományos színvonala magas volt. a konferencia (és az Ostrom utcai pogácsa, valamint a ráckevei kirándulás) nagy nemzetközi sikert aratott. A magyar kutatók ebben különösen fontos szerepet töltek be mint közvetítők a kelet- és nyugat-európai kutatások között. A párbeszédet természetesen folytatni kell, gyümölcsözőnek induló új kapcsolatainkat fenn kell tartani. Ehhez fontos lépés lesz a konferencia kötetének kiadása, jelenleg erre összpontosítjuk minden igyekezetünket.

POCS ÉVA

Nemzetközi konferencia a folklorizmusról Besztercebányán

A szlovák Kulturális Minisztérium több társadalmi és tudományos szervezettel karöltve — köztük a Szlovák Néprajzi Társasággal — az UNESCO-nak a hagyományos és népi kultúra védelméről 1989-ben elfogadott deklarációjának 10. évfordulója alkalmából 1999. november 10–12-én Besztercebányán rendezte meg háromnapos nemzetközi konferenciáját.

Az UNESCO fenti ajánlásának szlovák nyelvű szövegét és MILAN LEŠČÁKnak, a pozsonyi tudományegyetem tanszékvezetőjének *Folklorizmus mint a megőrzés és az etnokulturális hagyományok védelmének a formája* című előadását a résztvevők előre megkapták. Az érintett szlovák tudományos közvéleményben nagy érdeklődést váltott ki az eredetileg kétnaposra tervezett tanácskozás, ezt az is tanúsítja, hogy ötvennél töb-

ben jelentkeztek előadással. Éppen ezért a megnyitó plenáris ülést követően két szekcióban folytatódott a konferencia.

MILAN LEŠČÁK szóbeli kiegészítőjében — összevetve az UNESCO ajánlásával — átfogó képet rajzolt a folklorizmus szlovákiai jelenségeiről, intézményi kereteiről, a tradíciók védelme érdekében kifejtett szlovákiai tudományos és közművelődési tevékenységről, hiányairól és sürgős tennivalóiról, jelesen a néprajztudományban. Emellett több összehasonlító nemzetközi tudományszervezői adatot is felemlített, elismerően szót a magyar néprajztudomány és intézményrendszer ebbeli lépéseiről, név szerint kiemelve VOIGT VILMOS szerepét (VOIGT egyik fő előadója lett volna a konferenciának, de hivatalos elfoglaltsága miatt nem tudott megjelenni rajta). Az előadó hangsúlyozta, hogy a „pozitív folklorizmus” jelenségei bizonyos értelemben a tradíció sajátos formáit alkotják, mert az „archaikus étnokulturális megnyilvánulások élő képét teremtik meg”, s egyúttal „a tradíció fejlődése renovációs és innovációs impulzusainak is sajátos formái”.

A konferencián megjelent cseh, lengyel és magyar előadók közül a cseh J. JANČÁR, a strážnicei Népi Kultúra Intézete (Ústav lidové kultury) vezetője az UNESCO ajánlásának csehországi teljesítéséről számolt be (Strážnicén fogadták el 1998-ban az UNESCO regionális kérdőívvaltozatát az UNESCO ajánlásának helyi teljesítésével kapcsolatban). A lengyel V. PRZEREMBSKA a folklór és a folklorizmus lengyelországi oktatási koncepcióját taglalta. A magyarországi KRUPA ANDRÁS *A folklorizmus kérdései és a magyarországi szlovákok népszokásai* című előadásában a csömöri menyasszony-vetélkedős a mátrai asszonyfarsang folklorizmusjegyeinek konkrét érzékeltetése alapján mutatott rá a szokások mai megvalósulásában lévő folklorizmusösszefüggésekre.

A konferencián előadóként részt vettek a szlovák néprajz vezető képviselői, mindegyikük saját szakterülete folklorizmuskapcsolatait elemezte a népi építkezéstől kezdve a népdalokon át a népi elbeszélésekig, a népművészet mai megnyilvánulásáig, ill. az etnológiai, városi vonatkozásokig (L. MLYNKA, E. KREKOVIČOVÁ, A. MÓŽI, O. DANGLOVÁ, V. FEGLOVÁ, H. HLŔŠKOVÁ, J. MICHÁLEK és mások). A többi előadás témaköre egyrészt érintette a folklorizmus oktatási (alap-, közép- és felsőfokon), tömegkommunikációs, szcenikus, muzeológiai, népi együttesbeli kérdéseit, másrészt a népi megvalósulás mai identitásbeli, regionális, turisztikai problémáit stb. (J. ČUKAN, Z. BENUŠKOVÁ, I. KRISTEK, S. DILLNBERGEROVÁ, M. ŠÍPKA, V. SEDLÁKOVÁ stb.).

A folklorizmusnak ezt az összetettségét és szerteágazó területeit tükrözték a kiemelt rendezvények is, mint pl. *A folklorizmus a szlovákiai művészek alkotásaiban* című kiállítás vagy a kiváló népi együttesek bemutatóestje.

A konferencia végül zárónyilatkozatot fogadott el, amely kritikusan és konkrétan fogalmazta meg az UNESCO ajánlásából fakadó szlovákiai tennivalókat.

KRUPA ANDRÁS

A „Kalevala” végleges szövege százötven éves

(Budapest, 1999. szeptember 14.)

Amint ismeretes, LÖNNROT finn népeposza, a *Kalevala*, két fő változatban ismert: 1835 februárjában a „rég” *Kalevala*, 1849 karácsonyára pedig a hosszabb, végleges,

A konferencia előadói
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Balról jobbra: Domokos Péter, Nyirkos István, Juha Pentikäinen, Ritoók Zsigmond, Voigt Vilmos, Pusztay János

A konferencia résztvevői
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Az évforduló alkalmából megjelent levelezőlapp

„új” kötet jelent meg. Ennek 150. évfordulóján, 1999-ben Finnországban és világszerte igen sok helyen voltak ünnepi rendezvények. Nemcsak színpadi és filmelőadások, zeneművek bemutatása, régi és új képzőművészeti alkotások kiállításai voltak, hanem népünnepélyek, tanulmányi versenyek és természetesen tudományos konferenciák is. Ezek sorába illeszkedett a Magyar Tudományos Akadémián 1999. szeptember 14-én tartott ülészak is *A „Kalevala” végleges szövege százötven éves* címmel. Az akadémián a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, valamint a Modern Filológiai Bizottság volt a két rendező szerv, ám igen szoros együttműködésben más társaságokkal, intézményekkel, főként a Finn Köztársaság budapesti nagykövetségével. Minthogy a konferencián sok szó esett a rokon észti eposzról (*Kalevipoeg*) is, az Észti Köztársaság nagykövetsége is jelen volt.

RITOÓK ZSIGMOND (az akadémiai osztály nevében) rövid előadással nyitotta meg a konferenciát. DOMOKOS PÉTER *A „Kalevala” nálunk és nyelvrokonainknál* című előadásában a *Kalevala* mintájára készült hasonló eposzokat mutatta be. VOIGT VILMOS *A „Kalevala” tartalma és szerkezete* címmel az eposz tárgykörét és felépítését tárgyalta. A helsinki egyetem professzora, JUHA PENTIKÄINEN *A „Kalevala” mint mítosz és mint történelem* című előadásának alapszövege magyar nyelven volt olvasható a rendezvényen. Ezt egészítette ki a *Kalevala*-epika egészen máig ható továbbélésére vonatkozó személyes megfigyeléseinek elmondásával. NYIRKOS ISTVÁN igazán adatgazdag beszámolója *A „Kalevala” a finn és a magyar kultúrában* címmel főként a zenei, képzőművészeti, színházi és filmbeli feldolgozásokat érintette. Mindmáig sokszáz ilyen alkalom volt, és azt is érdemes megemlíteni, a magyar *Kalevala*-felfogás vissza is hatott a finnekre. Nemcsak KAZIMIR KÁROLY körszínházi magyar *Kalevala*-játéka szerepelt nagy sikerrel Finnországban, hanem például magyarból is készültek külföldi *Kalevala*-fordítások. PUSZTAY JÁNOS előadása (*A „Kalevala” —*

egy eposz és a nyelv, a kultúra és az identitás kérdései) azt a számunkra tanulságos témakört vizsgálta, hogyan teremtette meg a múlt század közepén a nemzeti nyelvet és kultúrát a finn társadalom, és mi volt a szerepe e folyamatban a népi eposznak.

A jubileumi esztendő finn rendezőbizottsága egy vándorkiállítás is létrehozott. Ez bejárta a nagyvilágot. Hozzánk éppen a rendezvény napjára érkezett, és *A „Kalevala” és a világ kultúrája* címmel az akadémia főépületének aulájában volt látható. Ezt nyitották meg a finn és észtl nagykövetségek munkatársai. A kiállítás fényképekkel mutatta be a *Kalevala* létrejöttét, a különböző szövegkiadásokat, fordításokat, a *Kalevala* „tája-it”, az egykori életmódot és a mai kulturális hatást. Külön füzet társult a kiállításához. Ebben természetesen volt magyar anyag is, noha ez nem lehetett teljes. (Egy kis magánkiállítás az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Folklore Tanszék folyosóján is csak igazán válogatott dokumentációval jelezte a magyar *Kalevala*-kiadványok sokaságát.)

Este a finn nagykövetség adott fényes fogadást, ugyancsak az akadémia épületében. Még a rendezők is csodálkozhattak azon, hogy több száz (!) résztvevő volt kíváncsi a *Kalevala*-ünnepségre.

A konferencia tiszteletére jelent meg a Budapesti Finnugor Füzetek 13. száma: a *Vikár Béla-bibliográfia*. Összeállította és szerkesztette TERBÓCS ATTILA. Ennek elején *Vikár Béla élete és életművének jelentősége* címmel VOIGT VILMOS rövid bevezetője is olvasható. A több mint 70 oldalas füzet először ad képet a magyar néprajztudomány fejlődése szempontjából is oly fontos személyiség életművéről. A kiadványt anyagilag támogatta a Finn Köztársaság Nagykövetsége és (jelképes mértékben) a Magyar Néprajzi Társaság is. Az érdeklődők itt, vagy az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszékének könyvtárában szerezhetik meg e kiadványt.

A konferencia anyaga Szombathelyen jelenik meg, az ottani Uralisztika Szeminárium kiadványaként.

Örömmel nyugtázzuk, hogy mind a rádió, mind a televízió észrevette a rendezvényt, a sajtó is beszámolt róla. Ily módon nálunk is széles körben lehetett tudomást szerezni a *Kalevala* 150. évfordulójáról. Ez illik is eddigi tradícióinkhoz, hiszen magyar földön már az 1840-es évek közepén (!) elég pontos ismereteink voltak e csodálatos műről, sőt a magyar kultúra fejlesztése szempontjából is számba vehető fontosságáról. Reméljük, folytatódik is a hazai „*Kalevala*-kultusz”.

Végül talán még azt sem érdektelen megjegyezni, hogy ez a konferencia csak egy volt a hazai *Kalevala*-rendezvények sorában. A magyar *Kalevala* Társaság, több iskola is megemlékezett az évfordulóról. Voltaképpen ezeket érintettek az ilyen összejövetelek. Ez azért is jól jel, mivel újabban ismét divat lett a finnugor rokonság lenézése, két-segbe vonása nálunk.

VOIGT VILMOS

Történeti források a népi építészet és a lakáskultúra kutatásában

(Szentendre, 1999. november 1.)

1999. november 1-jén a fenti címmel tudományos konferenciát rendeztünk Szentendrén. A Magyar Tudomány Napja alkalmából harmadik alkalommal került sor a Szabadtéri Műhely című sorozat keretében a tanácskozásra. Ebben az esztendőben a történeti forrásoknak a népi építészeti kutatásokban rejlő lehetőségeit, valamint a legújabb kutatásokat vettük számba. A tanácskozással is rá kívántuk irányítani a figyelmet e forrástípus sa-

játosságaira, és mindazokra a tanulságokra, amelyek révén tisztázhatóak egy-egy épület történetének, berendezésének homályba vesző, néprajzi módszerekkel fel nem tárható mozaikjai. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum — mint a hazai népi építészeti kutatások motorja — a tanácskozással számot kívánt adni a történeti források alkalmazásával elért kutatási eredményekről is. Meghívásunkat több mint nyolcvan, szabadtéri gyűjteményekben, a megyei és országos múzeumokban, kutatóintézetekben dolgozó kutató, muzeológus, építész és egyetemi hallgató fogadta el. A nagyszámú érdeklődő jelenlévő is igazolta, mennyire fontos napjainkban, hogy a történeti vizsgálatok eredményei miként épülhetnek be egy-egy múzeumi kiállításba, épületrekonstrukcióba, helyreállításba és berendezésbe.

A konferenciát CSERI MIKLÓS, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója nyitotta meg, majd két blokkban, FÜZES ENDRE nyugalmazott főigazgató elnöklésével hangzottak el az előadások. Elsőként BALASSA M. IVÁN *Az épület mint történeti forrás — A Torockó 260. számú ház példája* című, rendkívül érdekes, újszerű előadást hallgathattuk meg, aki egy gyakran érdemtelenül elhanyagolt speciális „forrásnak”, magának az épületnek, az anyagnak, a szerkezetnek, formának, díszítésmódnak a helyszíni vizsgálatából adódó lehetőségeire irányította rá a figyelmet. BÍRÓ FRIDERIKA előadásában *(A nyugat-magyarországi paraszti lakáskultúra a történeti források tükrében, 18–19. század)* elsősorban a levéltári források néprajzos számára jellegzetes típusait mutatta be. Néhány néprajzi tárgy példája jelzi, hogy egy gyakran csak az inventáriumokból leírt és megismert tárgyat, mint a *szökrönyágyat* vagy a vasrostélyt miként sikerült a valóságban, beomlott szőlőhegyi pincékben, lebontásra ítélt házak padlásán megtalálni. Ugyanő felhívta a figyelmet a múzeum egykori munkatársának, RASSY TIBORNak a Történeti Adattári Gyűjtemény gyarapításában szerzett érdemeire is. SZABÓ SAROLTA előadása 18. századi Szabolcs megyei kúrialeírásokat elemzett, elsősorban végrendeletek alapján. A Szabolcs vármegye lakosságában mintegy tizenhárom százalékot képviselő kismenesség életmódja kevéssé tért el a 18. század végén a parasztságétól, épületeiben azonban számos különbség fedezhető fel a források alapján. A tüzelőberendezésekre, alaprajzokra, egyéb építményekre bőségesen utaló források is igazolják, hogy a szabolcsi kismenessék egyszerre voltak minták és közvetítők a paraszti társadalom felé. BENDA GYULA *A falusi-mezővárosi építkezés uradalmi források alapján* című előadásában elsősorban a dunántúli uradalmak forráslehetőségeit és az 1980-as évek óta folyó számítógépes feldolgozás tanulságait elemezte. Hangsúlyozta, hogy a néprajz saját módszereivel a dunántúli kisvárosokat kevéssé tudja megragadni, erre viszont éppen a történeti kútfők kiválóan alkalmasak. A rendelkezésre álló forrásokat mélységükben kell kiaknázni, s a levéltári iratok újfajta megközelítése inkább mikrotörténelem írására nyújt rendkívül gazdag lehetőségeket. BALÁZS GYÖRGY *A 19. század eleji tűzkárjelentések népi építészeti tanulságaira* hívta fel előadásában a figyelmet. Hangsúlyozta, hogy a legjellemzőbb, részletes leírások döntően a 18. század végétől, elsősorban a városokból állnak rendelkezésre. A 19. század során kialakuló városképekre nagy hatással voltak a tűzkárok nyomán kiadott építészeti rendeletek, előírások, s a tudatos telepítéstervezői és -építői tevékenység e korszakban bontakozhatott ki. GY. BALOGH ÁGNES *A budai kőműves- és kőfaragócéh életének 1690–1872 között keletkezett dokumentumait* mutatta be. KNÉZY JUDIT *Tüzelőberendezések a Fesztetics-uradalomban (Keszthely–Csurgó, 1762–1813)* címmel elemezte a Georgikon épületterveit. A Georgikon tanárai közül NAGYVÁTHY JÁNOS 1775-ben kiadott instrukciói — amelyek az erdővédelem jegyében a faépítkezést korlátozták — jelentékenyen hozzájárultak az

újabb építő- és falazóanyagok terjedéséhez. A fennmaradt, döntő többségében alaprajz, viszonylag kevés homlokzati rajz jelzi a tüzelőberendezések formáját, típusait.

A tanácskozás után a résztvevők látogatást tettek a múzeumban, H. CSUKÁS GYÖRGYI kalauzolásával az épülő Bakony–Balaton-felvidék tájegységet, SABJÁN TIBOR vezetésével pedig a dusnoki szélmalmot és az Alföld tájegység újonnan elkészült épületeit tekinthették meg. BUZÁS MIKLÓS a *Föld-Ház* című időszaki kiállítást mutatta be az érdeklődőknek.

T. BERCZKI IBOLYA

Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999

(Budapest, 1999. november 3–4.)

Az MTA Néprajzi Kutatóintézetében 1999. november 3–4-én megrendezett tanácskozást, mely része volt a Tudomány Napja rendezvénysorozatának, az intézmény Társadalom-néprajzi Osztálya kezdeményezte. Abból a megfontolásból teremtettünk lehetőséget a kutatási beszámoló, esettanulmányok, friss adatfelvételeken alapuló elemzések bemutatására, hogy felmérjük a kelet-európai rendszerváltás részeként zajló privatizációs-reprivatizációs folyamatok néprajzi módszerekkel megragadható társadalmi, gazdasági következményeit, és számba vegyük az egymástól eddig eléggé elszigetelten folyt jelenvizsgálatok megannyi, kellően nem tudatosított módszertani kezdeményezését és konkrét eredményét.

SZILÁGYI MIKLÓS bevezető előadásában a helyi hagyományok átmentésének inkább sikertelen, mint sikeres voltát megvilágító, Kisújszálláson és Homokmégyen rögzített vélekedések felsorakoztatásával arra mutatott rá, hogy a magántulajdonba került földbirtokon nem parasztgazdaságok szerveződnek újjá. A néprajzi ismeretek azonban kiváló lehetőséget kínálnak arra, hogy a modernizáció bázisán létrehozott kisgazdaságok utóparaszti jellemzőit is, a nem paraszti tudást feltételező vállalkozói mentalitás összetevőit is elemezni tudjuk.

Ezt követően a szomszédos volt szocialista országokban zajló, bár hasonló, a szocialista kísérletnek a magyarországitól valamelyest eltérő volta miatt mégis más jellegű privatizációs folyamat hatását szemléltették a határon túlról érkezettek esettanulmány jellegű előadásai. A vajdasági KLAMAR ZOLTÁN, aki jelenleg az ELTE Európai Etnológia PhD-programjának hallgatója, Adorján példáján mutatta be a jugoszláviai agrár-vállalkozásokat, melyekre — nem függetlenül a közelmúlt évtizedben mind kedvezőtlenebbé váló közzgazdasági környezettől — a „több lábón állás”, a mezőgazdasági és a kereskedelmi (vagy ipari) vállalkozás összefonódása a jellemző. NAGY ISTVÁN szatmárnémeti tanár Kőszegremete paraszti gazdálkodásának és a *kollektív* gazdaságszervezésének legfőbb jellemzőit is felvázolta, hogy egyértelművé tegye: milyen elháríthatatlan nehézségekkel küzdenek azok, akik visszakapták ugyan a földjüket, s nem idegenkednek az önálló gazdálkodáshoz való visszatéréstől, amit visszakaptak, azonban vagy vízzel elárasztott terület, vagy nagyüzemi művelésre telepített és piacát elvesztett gyümölcsös. OSVÁTH GÁBOR budapesti PhD-hallgató a csernátoni patak-malmok második világháború előtti jelentőségének és a szocialista korszak radikálisan korlátozó intézkedéseinek áttekintése után azt a tapasztalatát részletezte, hogy faluban felelevenednek a kollektivizálás előtti munkaszervezeti formák: a malombeli munkát a

molnárook, a földművelés java részét a családtagok vállalják. KOVÁCS ELEMÉR beregszászi tanár, újságíró a kárpátaljai magyar falvakban szerzett tapasztalatait összegezve arról szól, hogy bár a kolhozok romjain önálló termelést folytatók számára is egyértelmű: az egykori paraszti gazdálkodás visszaállítása hosszú távon reménytelen kísérlet, a jelenlegi helyzetben azonban a föld az utolsó menedék, élet-halál kérdése az „ahogy lehet” gazdálkodás a volt „kolhozsellérek” számára. Vállalniuk kell pl., mert igavonó állatuk nincs, hogy a traktorok farmer típusú gazdálkodást folytató tulajdonosai 7–8 gyalognapszámot is felszámítsanak a géphasználatért.

A délutáni előadások a valamilyen állattenyésztési vagy növénytermesztési ágazatra szakosodás konkrét példáit mutatták be. BALI JÁNOS, az ELTE néprajzi tanszékének tanársegédje a kerekgyháziak tojástermeléséről szólva az 1930-as években már nagy volumenű, majd a téves által integrált baromfitartást jelölte meg a jelenlegi „sikerágazat” közvetlen előzményének, azt hangsúlyozván, hogy a most vezető szerepet játszó, az értékesítést szervező személyek, családok már az 1980-as években részt vettek a baromfi-értékesítésben. TÖRŐCSIK ISTVÁN szegedi néprajz szakos egyetemi hallgató — a családja jelenleg 5 hektáros dinnyésében szerzett tapasztalatokra is alapozva — a jászapáti dinnyések, bár csányi eredetű, de a helyiek által továbbfejlesztett eszközanyagát és termelési módszereit ismertette, azt is szemléltetve, hogy az 1930-as évekhez képest miért növekedtek sokszorosára a termelési költségek. FERKOV JAKAB mohácsi muzeológus a kisváros lótartásában bekövetkezett változásokról szólva, azt emelte ki, hogy a lóval rendelkezők felvásárolták a talajművelő eszközöket és bér munkát végeznek. Ezzel párhuzamosan kialakult a „lótartás” státusszimbólum-szerepe: a tehetősebbek presztizsből ragaszkodnak a lovakhoz. ÁCS JUDIT, a szegedi egyetem néprajzi tanszékén diplomát szerzett tanár Ordas dunai szigetének gazdasági hasznosítását követte nyomon a 19. századtól a privatizációig, részletezve az ártéri gyümölcsstermesztés, az erdőgazdálkodás és az idegenforgalom lehetséges távlatait. BIHAR MÁRIA szegedi egyetemi hallgató a kunszállási fóliázó zöldségtermesztés három évtizedes múltját vázolta fel, a családi munkaszervezésre, a munkába való belenevelődésre (és mellesleg a „feketemunka” igénybevételére) helyezve a hangsúlyt. FODOR FERENC, a szegedi Móra Ferenc Múzeum muzeológusa, Budapesten PhD-hallgató ugyancsak a Duna-Tisza közti homokhátság délkeleti részének zöldségre és gyümölcsre szakosodását vizsgálta, fényképekkel is szemléltetve a helyi gazdálkodók és iparosok kreativitásáról tanuskodó fóliásrák és berendezésük változatait, egyszerűsített fejlődési fokozatait.

A második nap délelőttjén a gazdaság és az életmód átalakulási tendenciáit egy-egy falu vagy táji csoport példáján elemezték az előadók. JÁVOR KATA, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének főmunkatársa két zombói család tagjaival készített interjúkra alapozva esettanulmányként mutatta be a nemzedékek szerepének az 1990-es években megfigyelhető módosulásait, azt állapítván meg — például —, hogy az idős generáció elitéli a fiatalokra mind jellemzőbb önkímélő magatartást, a fiatalok viszont az önállóság zálogának a különlakást tekintik, s nem fogadják el, hogy az idős nemzedék hatalmi helyzetként használja fel a gyermekek házában felépítésében való közreműködést. DÉNES ZOLTÁN, a Kossuth Lajos Tudományegyetem PhD-hallgatója a Sarkadtól Pocsajig húzódó határ menti régió hátrányos helyzetét értelmezte, utalván arra, hogy 1989-ben felcsillant ugyan a határnyitás reménye, az eufória azonban 1990 márciusáig tartott, s csak a „kultúra pionírjai”, a csempészek nyitotta kereskedelmi kapu maradt. SZABÓ PIROSKA, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos munkatársa szintén Zombó példáját idézte, ahol az 1970-es években a fóliázó zöldségtermesztés a „második gazdaságban” hódított teret, a szakszövetkezeti tagi gazdaság jelentette az „első gazdaságot”. Mindkettőben megvan a folytonosság, a szakszövetkezet jelentette „védőháló” azonban hiányzik. Széthullottak azok az intézmények, amelyek az információit

szolgáltatták, s ilyen körülmények között az információszerzés lett az eredményes gazdálkodás záloga. SZABÓ ZOLTÁN, a Néprajzi Múzeum munkatársa a mezőföldi Aba birtokviszonyainak átalakulását vizsgálta, 1–3 hektáros törpebirtokos, 4–15 hektáros kisbirtokos, 20–60 hektáros középbirtokos kategóriákat különítván el. Vizsgálatai arról győzték meg, hogy minimálisan 60 hektár szükséges egy család eltartásához, a gazdaságos műveléshez pedig 100 hektár. BALOGH BALÁZS, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos titkára a mai Táp kisüzemi gazdálkodásának legfőbb jellemzőit elemezte. A térszövből kivált 22 egyéni vállalkozó többségére a döntési szituációk elkerülése és a pesszimista jövőkép a jellemző, csak két magas végzettségű agrárszakember tudta jövedelmező vállalkozássá fejleszteni privatizált gazdaságát. A munkaszervezés a munkacserére épül: traktorral nem is végeznek bérmunkát, mindent visszasesítéssel fizetnek. KISS ANTAL, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanársegédje a határ menti, 1912-ben a nagyvárdi káptalan által cselédekkel betelepített Újirázban folyó kutatásának eredményeit összegezven abból indult ki, hogy a kárpótlási jegyek — a cselédmentalitás örökségeként, az óvatosság, a félelem miatt — döntően nem helybeliek tulajdonába kerültek. Ezzel is összefügg, hogy a falu közvéleménye a piacra termelő vállalkozói magatartást, a kockázatvállalást elutasítóan minősíti: ami érzelmileg elfogadott: a piac által éppen csak megérintett gazdálkodói magatartás, vagyis csak a felesleget viszik a piacra, ahogy a parasztagazdaságból és a háztájiból is tették.

A délutáni programot KOVÁCS KATALINnak és VÁRADI MONIKÁnak, az MTA Regionális Kutatások Központja munkatársainak Nagykőrösről szóló közös előadása nyitotta meg, azt taglalván, hogy a város határának mintegy 40–50%-án társasági formában gazdálkodnak, 20%-ot tesz ki a gazdálkodói szféra és 30% az életkeptelen „törpegazdaságok” aránya. PIRÓTH ISTVÁN, a miskolci egyetem Vizualis és Kulturális Antropológia Tanszékének tanársegédje egy általa eltervezett „Térségi Információs Forrásközpont” stratégiai koncepcióját vázolta fel. POZSONY FERENC, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem tanára a Kezdivásárhely körüli káposzta- és burgonyatermesztő körzetben a közelmúltban bekövetkezett változásokról szölt. 1968 után lendült fel a káposztatermesztés, az 1970–1980-as években szinte megrótták azt, aki — „második műszakban” — nem foglalkozott káposztával, a '90-es években szinte mindenki a káposztára állt rá, ami túltermelési válságot eredményezett, és 1992-től kezdődött a burgonya karrierje. A burgonyatermesztés azonban nemcsak családi gazdaságokban történik: a „jó vállalkozó” 200–250 hektáron, 10–15 alkalmazottal szervezi üzemét. FÜLÖP HAJNALKA, a Néprajzi Múzeum munkatársa egy meg nem nevezett kalotaszegi faluban egyetlen családról, a hagyományos „nagygazda” státus újrafogalmazásának kísérletéről készített esettanulmányt. Ebben a családban az após inspirál, a vő végrehajt. Végül KUPÓ JENŐ, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének ifjúsági ösztöndíjasa és a budapesti egyetem PhD-hallgatója Pécska környéki folyamatos kutatásaiból emelte ki a gazdálkodói magatartás módosulásaival kapcsolatos megfigyeléseit, azt vizsgálván, hogy a lokális hagyományok talaján és a piacra jutás feltételeinek megfelelően milyen adaptációs stratégiákat alakítottak ki a családi kisgazdaságok.

A tanácskozás — talán ebből a rövid áttekintésből, az előadásoknak nem a vázlatát, inkább csak témáját, egy-két gondolatát felvillantó vázlatból is kitűnik — felettebb gazdag volt további töprengésre készítő gondolatokban, módszertani javaslatokban, ötletekben és konkrét eredményekben. Elérte tehát a célját: kiváló alkalmat teremtett ahhoz, hogy a „néprajzi jelenvizsgálattal” foglalkozók tanuljanak egymástól.

Hagyomány és megújulás az alföldi tanyákon

(Szeged, 1999. november 11.)

Az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete (Kecskemét) *Hagyomány és megújulás az alföldi tanyákon* címmel 1999. november 11-én tudományos konferenciát szervezett Szegeden, a Szegedi Akadémiai Bizottság (SZAB) székházában. A tanácskozáson a földrajz-, a történet- és a néprajztudomány képviselői, valamint agrárszakemberek cseréltek eszmét a tanyák mai helyzetéről és jövőbeli szerepük lehetőségeiről.

A délelőtti plenáris ülés OROSZ ISTVÁN megnyitó előadásával kezdődött. A debreceni gazdaságtörténész a tanyakutatás eddigi eredményeit, további feladatait tekintette át. JUHÁSZ ANTAL az alföldi tanyák történeti útját követte végig a szakirodalom és saját kiterjedt terep- és levéltári kutatásai alapján. ROMÁNY PÁL napjaink magyar agrárpolitikájának tükrében vizsgálta a mai tanyák helyzetét, lehetőségeit. ÖNODI GÁBOR a tanyás térségek szabályozási kérdéseiről. CSATÁRI BÁLINT pedig a tanyáknak a vidékfejlesztésben betöltött szerepéről szólt.

A délutáni programot négy, párhuzamosan zajló szekcióülés töltötte ki. Az első szekcióban BELUSZKY PÁL bevezető előadása (*Tanyaelvű települések a Kárpát-medencében*) után korreferátumok hangzottak el, melyek *A tanya helye az Alföld településhálózatában* problémakört járták körül. Főképp a településföldrajz módszereivel és szemléletével vizsgálva e kérdést. *A mai tanyák társadalma* című második szekcióban BECSEI PÁL előadását (*A tanyarendszer változásai története folyamán*) követően a tanyai társadalom megújulásának lehetőségeiről, a tanyák társadalomföldrajzáról és érdekes színfoltként a homoki tanyákon munkát vállaló moldvai csángó családokról hangzottak el rövid esettanulmányok, érintve a Duna–Tisza közti homokhátságot. Debrecen és Nyiregyháza környékét egyaránt. A harmadik szekcióban (*A tanyai gazdálkodás útjai és lehetőségei*) BELLON TIBOR problémafelvető előadása adta az elhangzó korreferátumok keretmatikáját: szó esett az elmúlt évtizedek tanyai gazdálkodásának változásairól, az innovációs készség, a piacra termelés lehetőségeiről, valamint a földhasználat, az energiatermelés és -felhasználás kérdésköréről. *Napjaink tanyái és az alföldi táj* volt a témája az IVÁNYOSI SZABÓ ANDRÁS vezette negyedik szekciónak. Az elhangzó előadások a természet- és tájvédelem lehetőségeit vizsgálva szóltak a falusi-tanyai turizmus helyzetéről, a kulturális ökológiai szempont és a tanyakutatás összefüggéseiről, valamint a táji adottságok és a mezőgazdálkodás környezeti feltételeinek lehetőségeiről.

Az egynapos tanácskozás nagyszámú hallgatóság részvételével zajlott. A tanyák jelene és jövője — a rendszerváltozás után időszak hozta lehetőségek és problémák kettős szorításában — napjainkban újra olyan aktuális kérdéseket vet fel, amelyekről feltétlenül beszélniük kell a téma szakavatott kutatóinak. A szegedi konferencia méltó fóruma és követendő példája volt annak, hogyan lehet és érdemes egy témát többféle nézőpontból, más-más módszerekkel és forrásokkal, különböző szaktudományok képviselőinek bevonásával körbejárni. A szervezők ígérete szerint a konferencia teljes anyaga önálló kötetben fog megjelenni.

SIMON ANDRÁS

A magyar népi kultúra a határainkon túl I. Délvidék

(Szeged, 1999. november 24–25.)

A Györfly István Néprajzi Egyesület, a szegedi József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke és az MTA SZAB Néprajzi Munkabizottsága közös szervezésében került sor 1999. november 24–25-én *A magyar népi kultúra a határainkon túl I. Délvidék* című konferenciára Szegeden.

A konferenciát MÉSZÁROS REZSŐ, a JATE rektora, valamint BODÓ SÁNDOR, a Györfly István Néprajzi Egyesület elnöke köszöntötte. Az egyesület A Magyar Népi Kultúra Kutatásáért emléklappal tüntette ki PENAVIN OLGÁT eddigi munkásságáért.

A kétnapos tanácskozáson a határon túli és hazai kutatók egyaránt számot adtak lezárt és folyamatban lévő délvidéki kutatásairól a Bánságtól a Muravidékig.

Az első nap délelőttjén a vizsgált területről átfogóan szóló, kutatástörténeti és -módszertani kérdéseket taglaló előadások hangzottak el. BALASSA IVÁN nagy ívű nyitóelőadása a határon túli magyarság kutatásának nyolc évtizedes múltjáról, s ezzel összefüggésben a magyar népi kultúra létének, fennmaradásának, megújulásának és továbbörökítésének feltételeiről és problémáiról adott összefoglalást. KOCSIS KÁROLY a délvidéki magyarság etnikai földrajzát tekintette át régióként (Vajdaság, Horvátország, szlovéniai Muravidék), időben a 15. századtól napjainkig, táblázatokkal, térképekkel és diagrammokkal szemlélítette a változási tendenciákat. LISZKA JÓZSEF a Trianon utáni határon túli magyarságkutatás szempontjairól szólt — felvidéki példákat idézve. JUHÁSZ ANTAL a délvidéki magyarság néprajzi kutatását felvállaló hazai kutatóhelyek és kutatók tevékenységét tekintette át napjainkig terjedően. GRÁFIK IMRE egy kiemelt intézmény, a Veszprémi Akadémiai Bizottság (VEAB) délvidéki vizsgálatait mutatta be. A délelőtti ülészak lezárásaként JUNG KÁROLY újvidéki néprajzkutató a délszláv (szerb, horvát, szlovén) néprajzi kutatások eddigi eredményeiről, valamint a magyar–délszláv interetnikus kapcsolatok témakörében folytatott kutatásokról, jövőbeli tervekről és feladatokról számolt be.

Az ebéd utáni program BESZÉDES VALÉRIA előadásával indult. A szabadkai néprajzkutató a darabokra hullott egykori és a háború sújtotta mostani Jugoszláviában zajló néprajzi kutatásokat vette sorra, szólva a vajdasági múzeumi és kutatási nehézségekről. LABADI KÁROLY a vésszesen fogyó, az elmúlt évek háborús eseményeiben fizikailag és kulturálisan jórészt megsemmisülő drávaszögi magyarságról festett megdöbbentő képet. KATONA IMRE nyelvjárástani összehasonlító vizsgálatairól számolt be, szemléletes példákat sorakoztatva fel a drávaszögi szókincs ormánsági és szlavóniai rokonságára. KOVÁCS ENDRE a kevéssé vizsgált szlavón Hegyhát magyarságának életmódját és gazdálkodását mutatta be. Több évre visszatekintő, alapos terepmunka alapján, a ma Szlovéniához tartozó hetési falvak magyar népességének archaikus növénykultúráját, ezen belül a hajdina és a köles természetét és felhasználását elemezte előadásában BELLON TIBOR. Rövid szünet után két vallási néprajzi téma zárta a konferencia első napjának hivatalos programját. BARNA GÁBOR a máriaradnai (Románia) búcsújáró hely példája kapcsán a vallásnak az identitás megszerkesztésében betöltött szerepét vizsgálta, MOLNÁR AMBRUS pedig a horvátországi magyar reformátusok vallási életét ismertette meg az érdeklődőkkel.

Este 20 órától a JATE Néprajzi Tanszéke látta vendégül a konferencia résztvevőit, akik a tanácskozás tematikájához illeszkedő két néprajzi filmet, videóanyagot tekinthettek meg: MÓD LÁSZLÓ és SIMON ANDRÁS 23 perces filmjét a Lendva-vidéki (Szlovénia) szőlőhegyi ünnepekről, és FODOR FERENC felvételét egy egyházaskéri (Jugoszlávia) méhészről. Az est kötetlen szakmai beszélgetéssel zárult.

A következő nap délelőttjét BARTH JÁNOS előadása nyitotta, mely az újranépesítés folyamatát mint a Délvidék népi műveltségének alapját vizsgálta. PAPP ÁRPAD a néprajzi atlaszok alapján elemezte a Vajdaság területén vizsgálható interetnikus viszonyokat. PÉNOVÁ CZ ANTAL a nyelv és a hagyományos kultúra viszonyát, összefüggérendszerét vázolta a hallgatóságnak. TRIPOL SZKY GÉZA távollétében a délvidéki múzeumok helyzetéről szóló előadást JUHÁ SZ ANTAL foglalta össze röviden. MÓ D LÁ SZLÓ és SIMON ANDRÁS a tudatos hagyományalkotás eredményeként formálódó Lendva-vidéki magyarság szőlőhegyi ünnepeit vázolta. Három előadás következett a JATE Néprajzi Tanszéke 1997–98-as észak-bánsági kutatásainak eredményeiből: BOGNÁ R ANIKÓ Majdán és Rábé ünnepi táplálkozásáról, SIMON ANDRÁS ugyanezen két falu temetőiről és temetkezési szokásairól, FODOR FERENC pedig az egyházaskéri Vizhányó család 20. század végi gazdálkodási viszonyairól adott átfogó képet. PERÉNYI ÁGNES bemutatója Zentára kalauzolta a hallgatóságot, gazdagon szemléltetett előadásában a napsugaras házoromzatokról szólt. A konferencia programját LENDVAI KEPE ZOLTÁN előadása zárta, melyben a fogyó Lendva-vidéki, hetési magyarság demográfiai és gazdálkodási viszonyainak változását mutatta be statisztikai források alapján, a recens terepmunka tapasztalataival kiegészítve.

A csütörtöki nap délutánján az érdeklődők Ópusztaszerre, a magyarság Történelmi Emlékparkjába látogattak el.

A konferencia tematikája, szinte minden délvidéki magyar közösség kultúrájának valamely szeletét hol átfogóan, hol bizonyos részletkérdésekbe mélyedve vizsgálta, érintette. Az érdeklődő hallgató és a szakma egyaránt körképet kaphatott a kutatás múltjáról, jelenlegi eredményeiről és feladatairól. A vizsgált térség szinte minden pontján foglalkozik a magyarság számbeli aránya, ezzel együtt eltűnik, átalakul népi kultúrájuk. E tény sürgető feladatokat ró a néprajzkutatóra: „missziót teljesítve” összegyűjteni, dokumentálni és közreadni e műveltség még fellelhető elemeit. E törekvés, e munka eddigi nem csekély eredményeiről és a lelkes, hozzáértő, felelősségteljes folytatás reményéről győzhetett meg mindannyiunkat e kétnapos tanácskozás.

A Gyórfy István Néprajzi Egyesület folyóirata, a *Néprajzi Látóhatár* VIII. évfolyamának 1999. 1–4. száma a délvidéki magyarság népi kultúrájából közöl tanulmányokat, köztük a konferencián elhangzott témák egy részét is. A konferencia tematikájához kapcsolódik a JATE Néprajzi Tanszéke Táj és Népi Kultúra című kiadványsorozatának harmadik kötete: *Észak-Bánság paraszti műveltségéből* (szerk. JUHÁ SZ ANTAL. Szeged, 1999).

A határainkon túli magyarság népi kultúráját bemutató konferenciasorozat következő tanácskozásának — a szervezők terve szerint — Burgenland lesz a témája.

SIMON ANDRÁS

Egyháztörténeti és szakrális néprajzi kutatások Jász-Nagykun-Szolnok megyében és egyházmegyéiben

2000. január 21-én Szolnokon a Damjanich János Múzeumban a magyar kereszténység millenniuma tiszteletére ajánlott konferenciát rendeztek. *Egyháztörténeti és szakrális néprajzi kutatások Jász-Nagykun-Szolnok megyében és egyházmegyéiben* címmel foglalták keretbe a sokféle ágazó témát.

DIENES ERZSÉBET Árpád-házi szentjeink alakját kutatta az Érdy-kódexben, ennek tanulságairól számolt be. A 16. század elején keletkezett munkában szent királyain-

kat a reneszánsz eszmény szerinti emberként mutatja be a szerző, nem a személyhez kapcsolódó csodákat sorolja, hanem mint önzetlen embert állítja őket példaként kortársai elé. Az első magyar nyelvű történeti munkaként ismert Érdy-kódex nyelvtörténeti, művelődéstörténeti és néprajzi szempontból is kiválóan használható forrás.

GULYÁS ÉVA a Szent György-tisztelet hagyományait foglalta össze. A szentet — bár a keleti és a nyugati egyház egyaránt tisztelte és máig a lovagi kultúra eszményképe — sokan nem tartják létező személynek. Tiszteletének mindenkor sok profán vonása volt, ezért a szentek jegyzékéből is törölték. Európában görög–római hatásra terjedt tisztelete, kutatói eddig elsősorban a bizánci vonásokra figyeltek az alakjához kötődő kultuszban. GULYÁS EVA közvetett módszerrel, a hely- és személynévanyag kutatásával próbálta a Szent György-kultusz magyarországi népszerűségét felmérni. Személynévként a legutóbbi időkig gyakori a György, helynévként a középkorban, Mohács előtt volt igazán elterjedt. Mára főként határnévként maradtak fenn ennek elemei, mert a török után már nem éledt újjá Szent György tisztelete.

ZOMBORKA MÁRTA a váci Fehérek temploma kriptaleteteiről mint szakrális tárgyegyüttesről számolt be. A 18. században használt közös kripta több mint 300 váci ember — zömmel magyar és német eredetű polgárcsaládok — temetkezőhelye volt, a templom felújítása miatt ezt 94–95-ben felszámolták. A tárgyak a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek. A temetési kellékek jelentős része szakrális tárgy, rózsafüzért például már a kezdetektől temettek az elhunytakkal. Később keresztet is helyeztek a ravatalon a legtöbb felnőtt kezébe, de vallásos amulettek, ereklyetartók, szentképek, skapulárok is gyakorta kerültek a koporsóba. Alapanyagot, előállítási technikát tekintve is számos változat lelhető fel minden tárgytípusból. A konkrét vizsgálati anyag pontosan adatolt módon áll a kutatók rendelkezésére, a feldolgozás folyik.

SÁRI ZSOLT a kiskun Madonnák szimbólumrendszerének meghatározására tett kísérletet. Áttekintette a témakörrel foglalkozó eddigi irodalmat, összevetve a Madonnák elterjedésének okairól, irányáról vallott nézeteket. A Madonna-szobrok jellegzetességeinek vizsgálata, a középkori és a török harcok idején népszerű Madonna-ábrázolásokkal való összevetése újszerű szempontokat vet fel a tárgytípus megítélésében. A korábban általános vélekedéssel szemben — mely szerint egyes búcsújáró helyekről a zarándokok terjesztették a kiskun Madonnákat — az előadó szerint a szobrok szimbólumai alapján a helyi, az adott közösségekhez kapcsolódó készítés is feltételezhető.

ÖTVÖS LÁSZLÓ református tiszteletes, bibliagyűjtő előadásában beszámolt gyűjteménye kialakulásáról, a gyűjtés folyamatáról, szempontjairól, a kollekció feldolgozásának, bemutatásának kérdéseiről. Munkájával elősegítette korai bibliafordítások hasonló kiadását is.

KÓSA KÁROLY *Szerzetesek Jász-Nagykun-Szolnok megyében 1920–1950 között* című előadásában a Magyarországon működő szerzetesrendek harmadik virágkoráról beszélt. Ebben az időben volt jelen a legtöbb férfi és női szerzetesrend a régió városai-ban és falvaiban. A lekipásztorkodás mellett részt vettek a tanításban, az ifjúság nevelésében, a beteg- és idősgondozásban. Ezt a szépen fejlődő, termékeny időszakot törte ketté a rendek működését betiltó kommunista uralom.

JÓZSA LÁSZLÓ *Út menti kereszték, szobrok Kunszentmártonban* címmel tartott előadást. Kunszentmárton, a Tiszazug központja számos 18–19. századi szakrális kisémlékkel büszkélkedhet. Ezeket a kereszteteket, szobrokat, állíttatásuk körülményeit, a hozzájuk kapcsolódó paraliturgikus cselekményeket ismertette a szerző. A szakrális helyszíneknek a közösség életében mindennapi szerepük volt.

FÜVESSY ANIKÓ a Nagyivánból származó öltöztetős Madonna-szobrot mutatta be. Szolnok megyében nem volt olyan nagy divatja az öltöztetős Mária-szobroknak,

mint más katolikus vidékeken. Ezért is értékes az a 19. századi öltöztetős Madonna-szobor, amely Nagyivánból került a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumba. FÜVESSY ANIKÓ a szoborhoz kötődő vallási szokásokat foglalta össze.

KÓSA KÁROLY második előadásában Szolnok megye ismert licenciátusait, szentembereit mutatta be. Ismertette az egyházi kisegítők, felhatalmazott közösségvezetők tevékenységét, hatásukat a közösségek életére, vallási szokásaira.

SZABÓ LÁSZLÓ *Rekatolizációs törekvések a Közép-Tisza-vidéken* című előadásában a török időket követő alföldi állapotokat foglalta össze. A falvak egy része megszűnt, telepítésekkel kellett benépesíteni, a helyben maradt jobbágyság nagy része reformált. Az ellenreformáció idején a reformátussá vált Közép-Tisza-vidéki falvakat a váci és az egri püspök szervezeten, tervezett folyamatokkal kívánta katolicizálni. Nagy szerepük volt ebben a szerzetesrendeknek is. A Jászkunországban ez a rekatolizációs szándék nem járt egyértelmű eredménnyel.

ZSOLNAY LÁSZLÓ *Katolikus barokk templomok Jász-Nagykun-Szolnok megyében* című összefoglalójában kiemelte a megye katolikus falvainak a Tiszától és Szolnoktól északra eső, az egri egyházmegyéhez tartozó részeit. A 18. században építették ma is álló barokk templomaikat, ezek építésének körülményeit, a templomok művészettörténeti értékeit mutatta be a szerző.

A gazdag programot kiállításnyitó követte, a megyei múzeumok gyűjteményeiből származó szakrális tárgyakra alapozott tárlatot DÉNES ZOLTÁN magángyűjtő különlegességeivel egészítették ki. A kiállítás március végéig volt látható Szolnokon, a konferencia anyagát pedig a közeljövőben meg kívánják jelentetni a rendezők.

ZOMBORKA MÁRTA

Elias Lönnrot 1845-ben, G. Budkovski rajza

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

Jövőnek üzenő tárgyak

„Tápé a szegedi nagytájak hagyományokban leggazdagabb néprajzi szigete. Ősi gyékényszövő és halászó falu, melynek idejét a tudomány 1138-tól számítja, de a magasabb halmokon már a kőkorban megtelepedett az ember.” BÁLINT SÁNDOR néprajztudós írta ezt a falut és népét fölmutató mondatot. Tehette, hiszen Szeged (szülőhelye) után éppen itt, ebben a *gyékényös faluban* gyűjtött legtöbbet műveihez. A szegedi tanítóképzőben volt több tápai növendéke is, köztük anyai nagybátyám. BÁLINT SÁNDOR 1934-ben járt legelőször Tápén, és éppen az én szüleim lakodalmán. Magam nagyszüleim házában, a Fölvégen születtem, ahova nemegyszer kijött Sándor bácsi (igen, így: Sándor bácsi volt nekünk), s mondják, hogy ki-kiemelt a bölcsőből, ha nagyon *isztériáztam*.

Elemibe a szeged–alsóvárosi zárdába jártam. Harmadikos koromban a Tisza-parton hazafelé haladtomban sokszor találkoztam véle, egy ízben éppen a múzeumnál. Megkérdezte, jártam-e már odabent — és a múzeumra mutatott. Akkor vezetett be, és ott nézelődhettem, amíg ő a könyvtárban olvasgatott.

Mivel tehát a múlt század derekán született nagyszülők házában jöttem a világra és éltém másfél évtizeden át, hamar megismerhettem BÁLINT SÁNDORT, miközben arra való idősekkel beszélgetett a régmúlt emlékeiről, hagyományairól, csakhamar tudatosan érdeklődtem magam is Tápé története és népünknek a gyékényes és halászó, ünnepeit föltétlen megülő, az étellel és a halállal kapcsolatos napjai felől. 1952-ben, amikor Tápén befejeztem általános iskolámat, a politikai helyzet nem tette lehetővé a számomra, hogy középiskolába menjek, mivel kuláknak, klerikális reakciónak kiáltották ki jó szüleimet is. Pedig „csupán” jó erkölcsű, templomba járó, hithű katolikusok voltak, és jó gazdák, gyékényesek.

Édesapán jó hírű mészáros és hentes volt 1949-ig, majd a Pick szalámigyárba került munkásnak. Révén kerülhettem be jobb híján a gyárba ipari tanulóknak. Vagyis az az álmom, hogy egyszer majd én is kutató leszek, álom maradt. A gyárban idős emberek csontoztak, kötözték a szalámit, közben beszéltek Szegedről, s arról, hogyan tanulták az ottani munkákat. Egy ízben, amikor SÁNDOR bácsi nálunk (édesanyáméknál) járt, elmondatta velem, mit csinálók. Jegyzetelt. Felnézett, és mondta: „Írd le esténként az embörök mondasait, azt hozd el neköm. Érdekölnének.” Éveken át jegyzetelgette, míg egyszer azt mondta: „Kedves Jóskám, arra gondoltam, hogy a szalámból elég az adat, kérlek, hogy most már Tápén kutass, és azt sem bánám, ha a tárgyak gyűjtésével is foglalkoznál.”

Eszembe jutottak azok a tárgyak, eszközök, amelyeket gyermekkoromban a szegedi múzeumban láthattam, és kis késéssel ugyan, 1967-ben hozzáálltam a tárgygyűjtéshez. Mindenekelőtt a nagy kiterjedésű rokonságot kerestem föl, akik az első tárgyakkal megajándékoztak: cserép- és vasfazekak tucatja szaporodott lakásunk kis spájzában, majd a *cseptrösök* (sublótálcák használt porcelánbögrék, szentek szobrai), kisebb-nagyobb szentképek, a gyékényfeldolgozás eszközei, a hagyományos kisparaszti gazdálkodás sorszámjai, családok iratai és egyre több családi fénykép gyűlt.

SÁNDOR bácsi legalább havonta kijött megnézni gyűjtésemet. Nős voltam már, amikor érkezése előtti találkozásunk alkalmával üzent — kezdetben édesanyámnak, később a feleségemnek —, hogy „Mondjad mán, hogy keddön kimék, öntsön a leveshön egy bögrével több vizet.” Vagyis, ha kijött délelőtt, velünk ebédelt, majd ebéd után

megnézte az anyagaimat, sőt, nemegyszer eljött velem tápai idősekhez, olykor estig tartó beszélgetésre.

1968-ban a Vártó utcában új, emeletes házat építettünk, azért kétszintest, hogy a spájzból már rég kinőtt gyűjteménynek méltó helye lehessen. Itt eszméltem rá, az adott helyiségek alkalmasak arra, hogy hagyományos parasztházbelsőt nagyházzal, konyhával és pítvarral együtt valósíthassak meg. Ezért most már bútorokat és viselet-darabokat is gyűjtöttem, és 1971-re valóságos falumúzeum kezdett kialakulni. A nagyházban szentsarok, díszekkel ékesített sublót, fölvetős ágy és magam építette kemence kapott helyet. A konyhában cserép- és vasedények, gyékényből szőtt kanalas, vajköpülő, cserépszerűnyő, fa krumplitoró és más, korabeli eszközök mutatták az 1900-as évek elejének tápaiságát.

1971 nyarán BÁLINT SÁNDOR hívására ORTUTAY GYULA és felesége látogatta meg gyűjteményemet, amely akkor már közel ötezer (!) darabból állott. A látogatást követően a *Magyar Nemzetben* RUFFY PÉTER írt cikket *Egy munkás magánmúzeuma* címmel. Ez még nagyobb erőt és lendületet adott a gyűjtéshez. A tárgyak és eszközök gyűjtése közben egyre többet jegyzeteltem, amelyekből 1971-től napjainkig születnek cikkeim, tanulmányaim. Mivel az idősek lassan elhaltak, igen sokan adták nekem a hátramaradt ruháikat. Mivel egyre több bútor és egyéb egykori használati tárgy, eszköz került hozzám, az egyik szabad helyiség raktár lett. Majd amikor az megtelt, újabbat kellett „kineveznem”, míg egy kisebb szoba lett a dolgozósobám. Természetesen itt is gyűjtött anyagok vannak, illetve a falon tápai emberek kinagyított fényképei függtek. A tárgyakat a gyűjtés megkezdésétől kezdve a szegedi múzeumtól kért leltárkönyvben tartom nyilván, hasonlóképpen vettem leltárba a több mint hatezer negatívkokkát, amelyeket magam exponáltam.

Az 1980-as évek elején elkészítettem három tápai *ágasos csömpögyegház* és a tápai templom kicsinyített mását. Ezeket a nagyházzal szemben lévő szobában állítottam fel, míg a falon halászszerszámok, és más, a vízi életre utaló eszközök, a gyékényszedésnél használt kaszák — *rángató* és *csöttögtető*, *darunyak* —, kisebb-nagyobb cserépedények: csíkmákszűrők, talak és vájlingok függnék. BÁLINT SÁNDOR 1980-ban bekövetkezett halálát követően már az évben elkészítettem azt a három falitablót, amelyen a róla készült fényképek mutatják őt, és amely életképei előtt örökmécs ég.

1996-ban meghalt Tápén az utolsó, klasszikus értelemben vett *máriaanya-koszorúfej*. A család gyűjteményemnek adta megmaradt bútorait, ruháit és más tárgyait, amelyekből az addig raktárnak használt helyiségben Török Istvánné Kónya Rozália tiszteletére koszorúfej-emlékszobát rendeztem be. A raktári anyag részére az udvaron alkalmas épületet építettem, hogy az időjárás ne ártson nekik.

Jelenleg közel hétezer tárgy, közel annyi filmkocka és színes dia, 1200 megjelent írásom, további másfél ezer nem publikált cikkem, igen sok régi fénykép, családok iratai képezik az 1987 óta a Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület nyilvántartásában is szereplő gyűjteményt. Látogatóim száma évente meghaladja a kétezer felnőtt és ezeröt-száz diák érdeklődőt.

A főt jelzett cikkeken túl félszáz tanulmányt, illetve több könyvet — *Hagyományok Tápén; Tápai élet, tápai szokások; Az Úr készen találta őt — Bálint Sándor élete; A tápaiak hite*, illetve *A szegedi és Szeged táji tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai* — írtam és jelentettem meg.

A falumúzeum jellegű magángyűjtemény Tápén, a Vártó utca 4. szám alatt található, amely Szegedről a 73-as és a 73Y-os autóbusszokkal közelíthető meg. Bejelentkezés a (62) 495–066-os telefonszámon április 1-jétől október 31-éig lehetséges.

A nagykanizsai Thury György Múzeum néprajzi gyűjteménye

A piarista tanárok által létrehozott szerény néprajzi gyűjtemény a háborús években elpusztult, csak az 1936-ban Murakeresztúron talált bodoncsónakról maradtak fotók és feljegyzések. Az államosítás után kinevezett első igazgató, SZENTMIHÁLYI IMRE néprajzos volt, de alig kezdte meg munkáját, Zalaegerszegre helyezték.

Az őt 1950-ben néprajzusként is követő KERECSENYI EDIT gyűjtőkörzetéhez akkor a Nagykanizsai, Letenyei, 1962-ig pedig még a Csurgói járás tartozott. E tizenkét év alatt az alábbi településeken folyt lelkes honismereti kutatók segítségével a néprajz szinte minden területére kiterjedő, sokrétű felderítőmunka: Kiskomárom és Galambok, valamint Nemespátró és Csurgó és környékük népviseletéről, fehérhímzéséről, gazdálkodásáról, a Mura menti horvát falvak néprajzi sajátosságairól, az erdőben különösen gazdag települések gyűjtögető-vadfogó gazdálkodásáról (pl. Pogányszentpéter) és a legjelentősebb kismesterségekről (főképp a fazekasságról és takácmesterségről). A *Zala megye földrajzi nevei* című kötet adatellenőrzései során szintén több száz cserépedény, viseleti darab, szöttes, népi gyermekjáték, himes tojás stb. került a gyűjteménybe.

Letenyén és Tótszerdahelyen állandó helytörténeti kiállítást (utóbbi idővel lebontásra került) készített. Galambokon pedig tájházat nyitott a múzeum. A jelenleg 14 906 db-os gyűjtemény a néprajztudomány csaknem teljes területét felöleli. Leggazdagabb a viseleti, a szöttes, a kismesterségek és a népszokások gyűjteménye, de a hajdani hatalmas uradalmak pásztorainak hagyatékából is szebbnél szebb karcolt, vésett, spanyolozott díszdarabokat őriz.

Az érdeklődőknek és kutatóknak a földrajzi és szakutalók, valamint kb. 14 000 fényképfelvétel, 1400 színes dia és gazdag adattári gyűjtemény segít Dél-Zala, népi értékeinek megismerésében. A kiemelkedő értékű darabokkal számos publikáció foglalkozik.

Az intézménynek 1984 óta nincs főfoglalkozású néprajzosa, sőt 1993 óta már négy-órás sem.

KERECSENYI EDIT

Akseli Gallen-Kallela illusztrációja a „Kalevala” 1935-ös budapesti kiadásából

KIÁLLÍTÁSOK

Felvidéki népviseleti babák

Egy vándorkiállítás útja az ötlettől a hannoveri EXPO 2000-ig

Még 1998. március 15-én Révkomáromban (Komárno) nyílt meg első alkalommal az a kiállítás, melynek előzményei több mint 20 évre nyúlnak vissza. Akkor ugyanis az azóta már megszűnt *Nő* című hetilap felhívására indult el egy kezdeményezés, hogy népviseleti babák készüljenek, melyek segítségével bemutatathatók lennének a szlovákiai magyar néprajzi tájegységek viseletei. Néhány baba el is készült, azonban rövidesen alábbhagyott a lelkesedés, majd hosszú csend következett. Ezt a csendet törte meg 1998-ban az a kis pedagóguscsoport, amely a búcsi (Búč) óvoda igazgatónöje, SZOBINÉ KERÉKES ESZTER vezetésével elhatározta, hogy ők létrehozzák a tájegységeink viseleteit bemutató gyűjteményt. Az ösztönzést számukra az 1996-ban Székesfehérvárott rendezett nemzetközi óvodapedagógiai konferencián látott kiállítás adta: a kézdivásárhelyi múzeum népviseletbe öltöztetett babáinak bemutatója. Még ugyanebben az évben meghírdették a szlovákiai magyar pedagógusok körében a népviseleti babák gyűjtését, s legelső lépésként a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége egyik továbbképző tanfolyamának keretében előadást szerveztek. Ezen MERY MARGIT néprajzkutató, valamint JÓKAI MÁRIA amatőr néprajzgyűjtő megismertette a résztvevőket néprajzi tájegységeink 29 viseletcsoportjával. MERY MARGIT egyébként szerencsés módon a Szlovák Tudományos Akadémia egyetlen főállású magyar nemzetiségű kutatójaként évekig éppen a magyar tájegységek néprajzi csoportjai viseleteinek kutatásával és annak publikálásával foglalkozott.

A kezdeményezés elindítóinak az volt a célja, hogy lehetőleg a legtöbb szlovákiai magyar pedagógust bevonják a munkába, s a ruhákat pedig mindig az adott tájegység viseletét jól ismerő helyi asszonyok varrják meg. Munkájukhoz nagy segítséget nyújtott a Magyar Köztársaság pozsonyi Magyar Kulturális Intézete és sokan mások is. Az 1998-ban megnyílt első kiállítás több viseleti csoport anyagából adott ízelítőt, összesen 10 községből. A viseletek kicsinyített másait a budapesti Folkart Hungary Népművészeti és Háziipari Szövetkezet által készített babákon mutatták be, de szerepeltek a már említett *Nő* című hetilap felhívásának eredményeként készült nagyobb méretű játékbabák is. A bemutatót követően a kiállítás vándorútra indult, s mára bejárta már Szlovákia magyar lakta tájainak nagy részét, közel 50 helyen megfordult már — többek között Budapesten is. A most látható anyag többszöröse annak, amelyet az első bemutatón láthattunk. Az ugyanis fokozatosan bővült, a játékbabák is lecserélődtek. Ma már 26 viseleti csoportot csodálhatnak meg az érdeklődők. Nagyon ötletes megoldás, hogy a babákból imitált kis családok segítségével nem csupán a felnőtt női és férfi viseletet mutatják be, hanem a gyermekruházkodást is. Több tájegységnél azt is szemléltetik, milyen módon kötötték magukhoz a nők egykor a csecsemőiket, s mibe öltöztették őket. A viseletek készítésébe egyébként több amatőr néprajzgyűjtő is bekapcsolódott, mint pl. a már említett JÓKAI MÁRIA, a csécsi WEISZER ESZTER, vagy pedig a losonci HAHN (DURAY) ÉVA.

Amikor szlovákiai magyar tájainkon sokan (a néprajzkutatók is) passzivitásukat különböző objektív, sőt, politikai okokra hivatkozva magyarázták és magyarázzák, SZOBINÉ KERÉKES ESZTER példát mutatott arra, hogy mindenféle körülmények

között is lehet dolgozni, ha az ember valóban akar és a segítséget is meg lehet találni hozzá. Mind az anyagit, mind az erkölcsit. SZOBINÉ (aki egyébként a Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség Óvodapedagógiai Társaságának elnöke is) kis csapatával hiánypótló értéket hozott létre. Ismerve ügyszeretetét és lelkesedését, biztosak lehetünk abban, hogy rövidesen elkészül a megálmodott teljes kollekció.

A kiállítást ebben az évben Nyékvárkonyban (Vrakúň), Révkomáromban és Dorogon tekinthették meg az érdeklődők, majd nyáron a hannoveri EXPO 2000 látogatói ismerkedhettek meg a szlovákiai magyar tájak népviseleteivel.

L. JUHÁSZ ILONA

Ékes tárgyak üzenete

(Veszprém, 2000. január 14.–március 31.)

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum *Napjaink népművészete, népi iparművészete Veszprém megyében* alcímet viselő kiállítása két rendezőelv összehangolásaként valósult meg. A kiállítási tárgyak tehát két csoportra bonthatók: egyrészt a Bakony és a Balaton-felvidék népművészetének hagyományait felelevenítő, továbbörökítő alkotások, másrészt Veszprém megye népi iparművészetének mai arculatát tükröző alkotások csoportjaira.

A Bakony és a Balaton-felvidék népművészete igen sokrétű. A gazdag díszítésű faragott és spanyolozott pásztorművészet, a faragott, vésett és faberakásos sarokpadok, székek, a faragott, festett vagy intarziával ékített ládák, az igen kedvelt, aprólékos fehérhímzésű kendők, terítők, a szálszámlálásos technikával készült, továbbá a szabad rajzú, rendkívül változatos hímzések (párnahajak, fonalas zsákok, lepedővégek), a vászonszöttések, a sümegi, a veszprémi, a várpalotai, a túskevári, a tapolcai, a szentgáli vagy a nemeslányfalui (Nagyvázsony) és a városlódi kerámiák, a faragott csutorák, a csuhéból vagy vesszőből készített kosarak, a bőr vadásztarisznyák mind jellegzetes és híres darabjai népművészetünknek.

A népi iparművészek azonban nem másolatait készítik a felsoroltaknak: a hagyományos eljárási módokat alkalmazva a táji jellegzetességeken alapulva alkotnak sokszor új funkciójú termékeket. Hiszen a népi iparművészeti alkotásoknak a mai ember életében is meg kell találniuk a helyüket. Csak a mindennapok kultúrájába való beilleszkedés biztosítja a népi iparművészet folyamatos fejlődését.

A népi iparművészet feladata GYÖRFFY ISTVÁN szavaival élve: „hogy a magyar nép porba hullott kincsét, ezt a páratlanul szép és gazdag, minden ízében magyar ornamentikát felemelje, magáévá tegye és továbbfejlessze”. Az alkotó művész hogyan lehel rá, hogyan sajátíthatja el egy térség díszítési jellegzetességeit? A saját gyűjtés, tanulás kiegészítőjeként a múzeumok segítségét is igénybe veheti. A múzeumok népművészeti gyűjteményüket nyitottá, hozzáférhetővé tehetik a népi iparművészek számára, megeremtve ezzel a lehetőséget a helyi hagyományok és a helyi stílus továbbéltesére. Való igaz, hogy a népművészetnek nemcsak a múzeumok raktárában a helye, páratlanul gazdag díszítménykincsüknek nem szabad a mai életből sem eltűnnie.

Kiállításunk a múzeum és a népi iparművészek együttes munkájának eredményeként jött létre. Múzeumunk feladatának tartja, hogy a hagyományos formavilágnak és mintakincsnek nemcsak megőrzésében, hanem továbbadásában is szerepet vállaljon.

Mit foglal magában a címben jelzett üzenet? A bemutatott, díszes tárgyakkal az alkotók üzennek: mai alkotók, mai használóknak. Üzenetük az alkotásokban rejlik, bennük a nemzeti kultúrát gazdagító népi iparművészek tevékenysége fogalmazódik meg. ORTUTAY GYULA emlékezetes szép szavaival összefoglalva: „Egyszerre értékmentés és értékteremtés. Régi klasszikus hagyományok megmentése, tudatosítása és bátor, új kezdeményezések biztosítása. Gondosan, jól szervezett egység ez: a múltnak, az alkotó jelennek és a készülő jövőnek szép egybefogása.”

MÉSZÁROS VERONIKA

Cimbő, dindi, begyike

(Budapest, 2000. január 20.–március 31.)

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársai 1998-ban hosszabb távú programot dolgoztak ki gyűjteményi anyaguk topográfiai alapon történő kiegészítésére. Célnek tekintették, hogy a történeti Magyarország vármegyéi szerint áttekintsék műtárgyaikat és a múzeumban őrzött egyéb dokumentumokat, majd napjaink lehetőségei szerint helyszíni gyűjtéseket végezzenek. A megvalósításra csak külső pályázati források függvényében van lehetőség. 1998-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztálya támogatást nyújtott a vállalkozás megindításához. Terepmunkára első alkalommal a fővároshoz közeli, de már az agglomeráción túli, önálló arculatú Nógrád megyében került sor, amelynek csaknem fele a mai Szlovákiához tartozik. BALÁZS GYÖRGY főigazgató-helyettes és kollégái a megszervezett kéthetes gyűjtőtábor alkalmával mintegy kétszáz műtárggyal és további dokumentumokkal gazdagították a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményét, beleértve az 1999. évi pótgyűjtést is. Kiemelt gyűjtőponttá Szanda és Kétybodony települések váltak, de a munkatársak figyelme a megye nagy részére és az országhatáron túli területekre is kiterjedt.

A néprajzi, muzeológiai gyűjtőút eredményeként bekerült műtárgyak példaszerű gyorsasággal nyilvántartásba kerültek, és immár a fenti címet viselő, igen figyelemre-méltó kiállításban láthatók. A tárlat többrétű látogatói igényhez alkalmazkodva kellemes perceket, PAPP TIBOR fényképei és szép tárgyak révén pedig esztétikai élményt nyújt a kiállításokon átsétálni szokott látogatóknak. Megkapó képek és enteriőrök, illetve exteriőr szemléltetik, hogy a jelenben is felfedezhető néprajzi valóság alapján a falu és város közötti kulturális távolság legalább akkora, mint az urbanizáció jelentkezése, az elit és a népi kultúra modellszintű szétválása óta bármikor. A kiállítótérben egy alsó csonkakontyos palóc ház áll, két helyisége a hagyományos lakáskultúra napjainkban látható valóságát idézi, a gyűjtött anyagnak megfelelően. A pitvarból lépcső vezet a padlásra, ahol a lakóporta „múzeumaként” a használati tárgyak különféle rétegei fedezhetőek föl, egészen archaikus tárgyakig (pl. halfogó varsa). Az alaposabb szemlélő összefogott képet kaphat Nógrád megye táji adottságairól, mezőgazdasági jellemzőiről s ezek időbeli alakulásáról. A néprajzi bemutató utal a palócságra, és a népművészet, hagyományos építészet, viselet ma elérhető jellemzőit ragadja meg, fényképek segítségével. A paraszti műveltség nem önmagában, hanem földesúri, nemesi kapcsolataival jelenik meg a kiállításban, valamint közigazgatás-történeti emlékek is láthatók. Ritka becses emlékként egy eredeti, 16. századból való adománylevel is bemutatásra kerül.

A kiállítás megnyitó résztvevőinek egy csoportja
(Fotó: PAPP TIBOR)

A kiállítás egy részlete
(Fotó: PAPP TIBOR)

A kiállítás megnyitóján e sorok írója a tudományos dokumentálás, gyűjtés mai lehetőségeiről és fontosságáról beszélt. Mert miközben egyfelől valóban igaz a már egy évszázada emlegetett megállapítás a hagyományos kultúra megragadási lehetőségének huszonnegyedik órájáról, másfelől a paraszti műveltség máig sem vált egészében történetivé. Példaként utaltunk rá, hogy Nógrádban ma is található jellegzetes áttört faragású lóca paraszti használatban — éppen a gyűjtés egyik bázispontján, Szandán —, s ami a tudomány számára még figyelemreméltóbb, odaáti szlovák evangélikus portán szintén találni ilyet. Jelzi ez egyben a magyar néprajzi kutatás interetnikus jelentőségét nemcsak a tudomány, hanem a politikai gondolkodás számára is. A tudomány fejlődése, a megközelítési módok többrétűvé válása, az árnyalt látásmód nélkülözhetetlenné teszi a források sorában a recens terepmunkát, a minél teljesebb azonosulást a falu világával. Ily módon nyilvánvalóvá válik, hogy van mai folklór, létezik — immár a múanyagot is alkalmazó — tradicionális tárgyhasználat. Ennek egyik bizonyosságaként játszott dudán és énekelt a megnyitón PÁL ISTVÁN tereskei pásztor, ismertette — a komputer egyfajta őseként is szemlélhető — a nyáj nyilvántartására szolgáló s egyben az írásbeliség előzményének számító rovatbotot, amelyet aztán a Magyar Mezőgazdasági Múzeum legújabb műtárgygyarapodása gyanánt nyújtott át FEHÉR GYÖRGY főigazgatónak. A paraszti időszemléletet is jellemezte a kétbodonyi hagyományörző csoport lakodalmi előadása a Kánai menyegző és a Szűz Mária eljegyzése évi ünnepeihez kötődő időben, s egyúttal a falusi házasságkötések fő farsangi időszakában.

A címében hagyományos női viseletdarabok tájszavait megjelenítő *Cimbő, dindi, begyike* kiállítás fő rendezője WOHLNÉ NAGY ÁGOTA és GULYÁSNÉ VAJKAI ZSOFIA volt.

LIMBACHER GÁBOR

Rácz István fotókiállításának megnyitója*

Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy engem kért fel a Sárospataki Tudományos Gyűjtemény RÁCZ ISTVÁN fotókiállításának megnyitására.

Öröm azért, mert ismét gyönyörködhetek RÁCZ ISTVÁN művészi képeiben, amelyek nem pusztán tárgyakat — jelen alkalommal a vallásos élet tárgyait, a különböző népek, kultúrák hitéletének istenszobrait mutatják meg, de rajtuk keresztül bepillantást nyerünk egy másik világba. Én ugyan tanultam néprajzot, etnológiát és folklorisztikát, de sok jelenségről nem voltak vizuális élményeim. Ezek a képek tehát most tanítanak is. Tanítanak: látni és meglátni a mások ízlése szerinti istenit és szépet; tanítanak: érezni és gondolkodni a mások felfogása szerint. Egyszóval ezek a képek (miközben a különböző korok és kultúrák különbözőségét tárják szemünk elé) rávezetik a nézőt arra, hogy az emberi lét és lélek problémái végső soron mennyire egyformák.

Megtiszteltetés számomra e kiállítás megnyitása azért, mert ily módon én is bekapcsolódhatok abba a — szó legnemesebb értelmében vett — „népnevelő” munkába, amelyet RÁCZ ISTVÁN középiskolai tanárként kezdett és fotográfusként, műfordítóként, majd íróként és könyvszerkesztőként haláláig folytatott.

Az egykori pataki diák és Eötvös-kollégista eredetileg latin, görög, olasz szakos tanár volt, de tanított ő hányattatásokban és kalandokban bővelkedő élete során minden-

* Elhangzott a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Repozitóriumában 2000. március 24-én.

félet: magyar nyelvet, irodalmat és művészettörténetet is, ha kellett — a falusi elemi iskolától a népfőiskolán át az egyetemig. Fotóművésszé (ahogy sokszor elmesélte) kényszerből és véletlenszerűen vált: kellett ugyanis valami polgári foglalkozás ahhoz, hogy 1938-ban a németek elől Finnországba menekülhessen.

Finnország, a választott, második haza nemcsak befogadta, de nagyra is becsülte, és békés öregkort biztosított annak az embernek, aki a szó szoros értelmében „felfedezte” és fotóalbumokban örökítette meg a finn (és általában a skandináv) művészet történeti korszakait, aki képeivel dokumentálta a finn kultúra hármas regionális tagoltságát, aki magyarra fordította nemcsak a *Kalevalát* hanem a finn népi lírát, a *Kanteletárt*, meg számos finn irodalmi alkotást is, elsőként 1954-ben ALEKSIS KIVI klasszikussá vált regényét, a *Hét testvért*.

Nagyon okos, szép és jó könyvei születtek az 1960-as években Svájcban, a német nyelven publikált *Härmashungzat* (*Dreiklang*) elnevezésű sorozatban, amely arra az ötletére épült, hogy a művészi kép, a zene és a költészet együttes segítségével adjon maradandó élményt egy-egy művészről (*Michelangelo*), korról (*Az antik világ*), sajátos művészi kifejezésformáról (*Az ikonok*) vagy témáról (*Jézus élete*, *Az ismeretlen Isten*). Némelyik könyve művészi fotóihoz a szöveget és a lemezen mellékelt zenét is ö válto-gatta. (Ilyen volt pl. a magyar népművészetet bemutató *Lieder der Puszta*.)

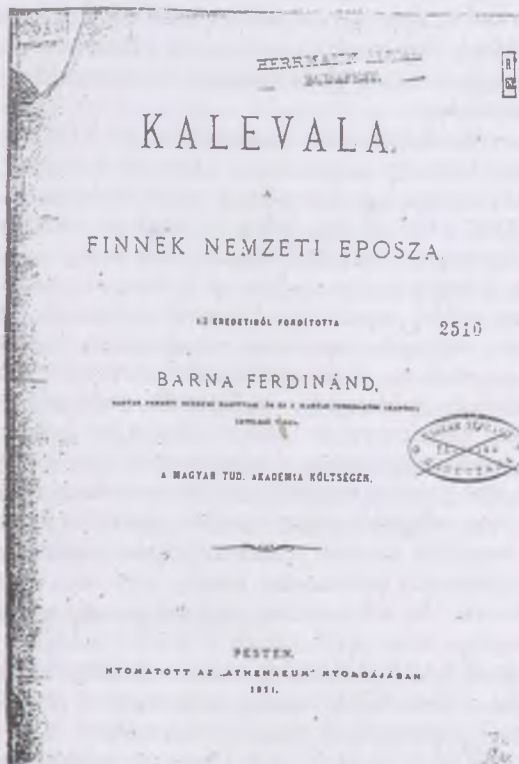
Magyarul is megjelent LÁSZLÓ GYULA magyarázataival kísérve a *Nagyszentmihályi aranykincs* (1977), majd *A finnugor népek művészete* (1978) és *A vikingek öröksége* (1983) című imponáns és részletgazdag fotóalbuma.

Én 1987-ben (egy üveg hazai baracklevár ürügén) ismertem meg PISTA bácsit — mert így ismerték mindkét hazájában —, aki nemcsak engem, hanem minden Helsinkibe vetődő magyart készséggel és szeretettel fogadott, s a „gazda” büszkeségével fáradhatatlanul mutogatta a finnek építészeti, néprajzi, művészeti kincseit, a neki oly kedves épületeket, városokat, tájakat. Szertartásosan elviitt engem is a Nemzeti Múzeumba, a finn szabadterei néprajzi múzeumba, Seurasariba, és megmutatta kedves helyét, az ALVAR AALTO tervezte akadémiai könyvesboltot, melynek barátságos kávézója heti két-három alkalommal „dolgozószobája” is volt. Itt készült ugyanis az 1980–1990-es évek fordulóján az ő magyar fordításának felhasználásával a *Kalevala* átültetése vietnami nyelvre, prózában. A fordító, egy kis vietnami diáklány, BUI VIET HOA volt — aki Debrecenben tanult meg magyarul, majd ösztöndíjasként Helsinkiben finnül —, munkájával és bájos egyéniségével sok örömteli órát szerzett öreg tanítómesterének. Közös „kávéházi” munkájuk másik gyümölcse egy vietnami népdalgyűjtemény magyar fordítása lett, amelyet RÁCZ ISTVÁN magánkiadásban adott ki 1990-ben *Táncol a páva* címen Budapesten, 200 példányban. Pista bácsi számára nem volt teljesen idegen a délkelet-ázsiai költészet, hisz 1988-ban (német nyersfordítás alapján) japán verseket, négy soros haikukat és kétsoros tankákat ültetett át magyarra *Fényes telihold — Négy évszak Nipponban* címmel.

Életpályájáról, műveiről és emberi, művészi hitvallásáról három önéletrajzi visszaemlékezéséből tudhatnak meg többet az érdeklődők. Az *Egy fotográfus vallomásai — Önéletrajzi fotóalbum* 1988-ban jelent meg Békéscsabán. *A Semmi partján* című önval-lomását — élete első felének 1956 karácsonyáig tartó krónikáját 1963-ban kezdte el írni, s 1979-ben fejezte be — a megjelenés reménye nélkül. (Megjelent Budapesten, a Magvetőnél 1991-ben.) Önéletrajzi visszaemlékezéseinek második kötete, a *Csöndes vizeken* kilencvenedik születésnapjára készült (és 1998 októberében látott napvilágot). Ezt a gyönyörű kiállítású, RÁCZ ISTVÁN eredeti felvételeivel és életrajzi dokumentu-maival illusztrált könyvet az a Polár Alapítvány adta ki, amelynek születésénél 1996-ban maga is bábáskodott.

RÁCZ ISTVÁN hatalmas műveltségéből, komplex kultúrafelfogásából és pedagógusi ethoszából következően sokkal több volt, mint fotóművész: termékeny műfordító, író, autodidakta néprajzos és művészettörténész, de mindennekfőltt: példaadó ember és tanár volt. Végigpillantva „képes” könyvei, fordításai hosszú során mindegyikben felleljük az értékmentő és -közvetítő, másokat szolgáló, tanító szándékot. Igen jó, hogy RÁCZ ISTVÁN szellemi hagyatékának egy része visszakerült ide, a szívének oly kedves városba, Sárospatakra. S még jobb, hogy a Református Gyűjtemény dolgozói, e hagyaték gondozói jól sáfárkodnak a kezükre bízott értékekkel. Hisz mindnyájan gazdagodunk általuk.

KÜLLÖS IMOLA

Barina Ferdinand „Kalevala”-fordításának címlapja

OKTATÁS

Konferencia a folklorisztika oktatásáról

A folklór és határterületei: kutatás és oktatás az ezredfordulón

A fenti címen rendezett konferenciát a Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya 1999. május 20-án, a Néprajzi Múzeumban, az egyetemi néprajzi, illetve folklór tanszékek oktatóinak részvételével. Vártuk mindazokat a kollégákat a tanácskozássra, akik egyetemi szinten folklorisztikát és a folklór határterületein elhelyezkedő diszciplinákat oktatnak: tehát mindazt, ami a folklorisztika tágabb értelmezésébe hagyományosan beletartozik, és azokat a határterületeket, amelyekkel a folklorisztika az oktatásban érintkezhet, kutatási tematikája, módszerei révén kapcsolatba kerülhet (népzene és -tánc, népi díszítőművészet, néphit, népszokások, népi vallás kutatása, kulturális antropológia, vallásetmológia, történeti antropológia stb.). A konferencia fő célkitűzése az volt, hogy a tanárok kicserélhessék tapasztalataikat a folklorisztika oktatásának elméleti és gyakorlati kérdéseiről, megismerhessék egymás oktatásstratégiai és tanítási koncepcióit, ötleteket vehessenek át, igazodhassanak a többi egyetem stratégiáihoz anélkül, hogy bármiféle kiegyenlítődéssre, „egyenoktatásra” törekednének (sőt, éppen az egyetemek, tanszékek önálló arculatának kialakítása vagy megtartása céljából). Fontosnak tartottuk, hogy a kölcsönös beszámolókbán, vitákban körvonalazódjék a folklorisztika jövőbeni helye a néprajzos- és antropológusképzésben, és tisztázódjék a folklorisztika és a fenti „határterületek” viszonya az oktatásban.

A konferencián a következő előadások hangzottak el. BARTHA ELEK *A folklorisztika tanításának kérdései Magyarországon* címen adott elő. KESZEG VILMOS *Folklorisztikai programok a kolozsvári egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén* címen tartott bemutatót. GYIVICSÁN ANNA témája a *Szlovák folklór a magyarországi szlovakisztikai tanszékeken* volt, VEREBÉLYI KINCSŐÉ pedig: *A magyar néphit, népszokás és népművészet oktatása az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén*. PÓCS ÉVA *Vallás, néphit, népszokás — komplex vallásetmológiai oktatás terve a pécsi tudományegyetem Néprajzi Tanszékén* címen tartott előadást a távol levő VARGYAS GÁBOR nevében is, majd ANDRÁSFALVY BERTALAN *A népköltészet szerepe a nevelésben és az oktatásban* és GRÁFIK IMRE *Folklorisztika a tanárképzésben és a Nemzeti Alaptantervben* témájú referátumai zárták a sort. Láthatjuk tehát, hogy korántsem került megvitatásra a folklorisztika egyetemi-főiskolai oktatásának egész kérdésköre; több tanszék részéről csak bizonyos részprogramok bemutatása történt meg, vagy az sem; némelyik előadó inkább általános síkon taglalta felvetett kérdéseit, míg mások tanszékük konkrét problematikájára, aktuális tantervére sarkítottak. Ezeket az egyenetlenségeket elsimítandó, néhány jelen nem volt kolléga pótlólag, írásban adta át referátumát. Az alábbiakban közöljük az elhangzott előadások nagy részét, valamint a betegsége miatt távol maradt FÜGEDI MÁRTA és a külföldi útja miatt megjelenni nem tudó BARNÁ GÁBOR írásban elküldött beszámolóit a miskolci és szegedi folklorisztikai, illetve vallási néprajzi programokról. VEREBÉLYI KINCSŐÉ elhangzott előadása mellé kiegészítésül megkaptuk az ELTE BTK Folklore Tanszékének tantervét, amelyet VOIGT VILMOS adott közre. Az alábbiakban közölt anyag így sem tartalmazza a néprajz és folklór tanszékek összes folklorisztikai, vallási programját, tanterveit a maguk teljességében. Úgy véljük azonban, hogy e különböző szempontú,

olykor csak részleges beszámolók is tájékozódásul szolgálhatnak — nemcsak a tanszékeknek egymás közt, de egész szakmánk számára is — a folklorisztika oktatásának több aktuális, elméleti és gyakorlati kérdésével kapcsolatban, amelyeket a régi és új egyetemek új tanszékeinek szerveződése és a régi tanszékek megújulási törekvései vetettek fel.

A tanszéki beszámolókon kívül helyet kapott az előadások közt a VOIGT VILMOS szerkesztésében újonnan megjelent folklorisztika tankönyvnek fejezetenkénti értékelése, illetve bírálata is (KESZEG VILMOS, NAGY ILONA, PÓCS ÉVA), majd pedig egy kerekasztalvita zárta az ülést. Ezt KÜLLŐS IMOLA vezette, a következő problémák felvetésével: mire képesít a néprajzos diploma (vagyis: mire használhatók a folklorisztikai ismeretek); megfelel-e a szakoktatás a társadalmi (hallgatói) elvárásoknak; hagyományt tanítunk vagy tudományt?

PÓCS ÉVA

A folklorisztika tanításának kérdései Magyarországon

Előadásomban a folklór tanításának számomra felvetődő kérdéseit nem annyira tartalmi szempontból, a szaktudomány szemszögéből, inkább az oktatás irányából kívánom megközelíteni. A következőkben elmondottak több ponton erősen szubjektív véleményt fogalmaznak meg, amelytől bizonyára többen is eltérően gondolkodnak a felvetett kérdésekről. Ezek nem mindegyikére kívántam választ adni, a válaszokat az oktatásban részt vevő tanszékek a saját elképzeléseik szerint adják meg.

Engedjék meg, hogy a témához tartozó legfrissebb tapasztalataimmal kezdjem mondanom! Erre a szakosztályülésre éppen az egyetemi hallgatók számára szervezett egyik terepgyakorlatról jövök. Amikor végignéztam a gyakorlaton résztvevő 12 fős csoport kutatási témáit, a 12-ből mindössze 2 folklórtémát találtam. (Megjegyzem, hogy „klasszikus” etnográfiai téma 1 van a 12 között.) A témák többsége társadalmi folyamatokat vizsgál vagy interdiszciplináris jellegű. A Debrecenben ebben az évben néprajzból szakdolgozók által benyújtott 20 diplomamunkából 5 folklór tárgyú akad. Ez a fentebbinél kissé kedvezőbb arány a folklór javára. Bizonyára más egyetemeken mások ezek az arányok, ezt minden jelen lévő kolléga pontosan ismeri a saját tanszékéről.

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy egy három évvel ezelőtti témaválasztás a folklorisztika 25%-os súlyát mutatja, a mostani témaválasztásnál ez az arány 16% körüli. Nem tudom, más egyetemeken mennyire érzékelhető ez a folyamat, de a 10–15 évvel ezelőtti állapotokhoz képest érzékelhetően csökkent a folklór tárgyú témaválasztások aránya a korábbi állapotokhoz képest.

Mit jelent ez a csökkenés? Kell-e, lehet-e ebből hosszabb távú következtetéseket levonni? Milyen a helyzete, a társadalmi megítélése a magyar folklorisztikának? Van-e, és milyen igény mutatkozik meg a folklór oktatása iránt? Ilyen és hasonló kérdésekre keresem a választ a továbbiakban.

A képzés jelenlegi helyzetének ismertetése

Napjainkban Magyarországon az oktatási rendszer több szintjén folyik folklorismeretek tanítása. Nemcsak az egyetemi alapképzésben, hanem annál alacsonyabb és magasabb szinteken egyaránt folyik folklóroktatás. Hangsúlyozom, hogy most nem a folklorisztikai képzésről beszélek, hanem az oktatás olyan formáiról, amelyek valamilyen módon a folklorismeretek rendszeres tanítását jelentik.

Közoktatás

A közoktatásban alsó- és középfokú szinten egyaránt találunk iskolákat, amelyekben a folklór beépül a tantervbe. Az általános iskolákban a folklórananyag többnyire segédanyagnak számít különböző tantárgyak tanításához (pl. irodalom, történelem, énekzene). Szerencsés esetben ezt olyan szaktanárok végzik, akik tanári szakjuk mellett etnográfusi diplomával is rendelkeznek.

A közoktatás alsó szintjéről szólva említést kell tennünk egy korábbi időben azt megelőző, úgynevezett „oktatás előtti szakasról”, az óvodákban folyó nevelési munkáról. Az óvodapedagógia a folklór egyes elemeit a maga szintjén nevelési eszközként alkalmazza játékok stb. formájában. A debreceni néprajztanárképzés során tapasztalhattuk, több óvodapedagógust képző főiskolában nagy súlyt helyeznek arra, hogy a leendő óvónőkkel néprajzi, ezen belül folklórismereteket közöljenek.

Felsőoktatás

Magyarországon az egyetemeken folklorisztikai képzés a néprajz szak keretein belül, illetve más szakok programjának részeként is előfordul.

A néprajz szakok programjában fogalmazódik meg, hogy folkloristákat kívánunk képezni, akik képesek önálló kutatások végzésére. Ez a doktori képzésben folytatódik.

A néprajz szakok mellett az egyetemeken más szakok képzésében is helyet kap folklorisztikai ismeretek oktatása, akár a magyar irodalom, akár a történelem, pszichológia stb. programjain belül.

A folklorisztikához tartozó ismeretanyag közvetítése főiskoláinkon többnyire más szakokhoz kapcsolódik. A folklórismeretek oktatásának célja itt az, hogy a közoktatás számára képzett tanárokat erről az oldalról is képezzék, hogy ismereteiket szakjuk oktatásában felhasználhassák. Ennek folytatása lehet a tanári továbbképzés.

Főiskolai szinten előfordul speciális képzés is, amelyben a folklór hangsúlyosabb szerepet kap valamilyen néprajzi jellegű, ahhoz kapcsolódó program részeként. Példaként említem meg a jászberényi főiskolán folyó múzeumigyjűteménykezelő-képzést, de hasonló törekvésekkel másutt is találkozunk. Több helyen tanítanak néprajzi ismereteket — ezen belül folklórt — leendő művelődési menedzserek számára.

Posztgraduális szint

Több egyetemen folynak már akkreditált doktori programok, ahol még nem, ott is folyamatban van engedélyeztetésük. A képzésnek ez a szintje a szakmában dolgozók, az egyetemeken oktató kollégák előtt ismert, erre nem is kívánok most nagyobb figyelmet fordítani.

Számos folklórprogramot indítottak az előző évben kezdődött tanári továbbképzés rendszerében. Ezek színvonala — megfelelő szakmai kontroll híján — igen vegyes képet mutat, egy részükben még közreműködőként sem szerepel képzett etnográfus, folklorista.

A folklórismeretek oktatásának célja

A fenti felsorolásból kitűnik, hogy az oktatás különböző szintjein, a különféle iskolatípusokban a folklórismereteket más és más céllal tanítják. Ezen célok között csak az egyik — bár szakmai szempontból kétségkívül a legfontosabb — az önálló kutatások végzésére alkalmas folkloristák képzése.

Ennél jóval szélesebb kört érint a közoktatásban forgó folklór-ismeretanyag, amely a szakos képzés kiegészítője, illetőleg a tanárképző intézményekben (tanár- és tanítóképző főiskolákon, egyetemek tanári szakjain, óvóképző főiskolákon), ahol a leendő pedagógusok felkészítését szolgálja a szaktudományunk köréből elsajátított tudás.

Megint más célokat szolgál az agrár-felsőoktatás egyes területein oktatott folklór (néprajz), ahol a leendő vidéki értelmiség könnyebb tájékozódásra való felkészítése, a hagyományok ismerete áll a középpontban. Hasonló a helyzet az orvosi egyetemek által időnként igényelt népi gyógyászati kurzusokkal is.

Fontos megemlíteni, az egyetem mellett, hogy kutatókat képez, tanárképző intézmény is. Az egyetemi folklorisztikai oktatás céljai között szerepel tehát az is, hogy a képzésben részt vevők számára — amennyiben azt igénylik — a közoktatásban is hasznosítható folklorisztikai tudást biztosítson.

Elhelyezkedési lehetőségek

A különböző intézményekben végzett, különböző szintű és jellegű ismeretekkel rendelkező diplomások a folklór területén megszerzett tudásukat igen változatos formában hasznosítják.

A folklórt mintegy melléktárgyként hallgató pedagógusok tanári, nevelői munkájuk során maguk döntik el, milyen mértékben alkalmazzák a képzésük folyamán kapott folklórismereteket. Ugyanígy áll a helyzet a folklórt egyetemi, főiskolai tanulmányaik során esetleg hallgató más diplomásokkal is.

Az egyetemek néprajz szakjain végzeteknek egy része kutatóként kívánja folytatni életútját. Számukra az akadémiai kutatóhelyek, egyetemi tanszékek, fővárosi és vidéki múzeumok kínálnak álláslehetőségeket. Ezek kínálata azonban, amint az közismert, nem határtalan. Az évről évre az egyetemekről kikerülő mintegy száz diplomás néprajzos többsége számára nem nyílik ilyen lehetőség.

A többiek, ha nem szakadnak el a szakmától, néprajz szakos diplomájukkal leggyakrabban az alábbi területeken elhelyezkedve szokták folklorisztikai képzettségüket hasznosítani: közoktatás, felsőoktatás, média, közművelődés, művészeti élet stb.

A jelen helyzetből adódó következtetések

A képzés céljának módosítása az újonnan jelentkező igényeknek megfelelően

A szakos képzést végző egyetemi tanszékek számára a jelenlegi helyzet, az igények és lehetőségek felmérése fontos feladat, és nem maradhat hatás nélkül az oktatás céljainak meghatározására, annak jellegére. A szakmai szempontok érvényesítése mellett pedig a képzés „végeredmét”, a végzett hallgatókat felvevő piac igényeit is célszerű figyelembe venni.

A többféle cél és lehetséges kimenet nem kismértékű belső rugalmasságot kíván a szakos képzés programjában. Feladatainkat a hagyományos kutatóvá képzés változatlanul fennálló igénye mellett ez a következőképpen befolyásolja:

- nem kell mindenkit kutatóvá kiképezni;
- elegendő a hallgatók egy részének „csak” magas szintű folklorisztikai tudást és gondolkodást biztosítani, hogy azt majd saját munkaterületükön alkalmazhassák.

Mínderre a jelenlegi tanterv — ideértve az 1999 februárjában a néprajzi és folklorisztikai tanszékek vezetőivel közösen megformált követelményrendszert is — megfelelő lehetőséget ad.

A folklóroktatás programjának perspektívája

Az egyetemeken a jelenlegi tantervek megfelelően rugalmasak, bár tartalmazznak némi kényszerrendezettséget. Fontos, hogy minden jelenlegi egyetemi néprajzi tanszéken (vagy szakon) van folklóroktatás. Ugyanakkor minden tanszék maga dönti el, hogy a megadott keretórászámon belül hogyan, mit, miből, mennyit oktat. Erre vonatkozóan már született egy jogerőre még nem emelkedett megállapodás az érintett tanszékek között.

A jövőt illetően újabban felvetődött az a kérdés is: kell-e egy standard ismeretanyag, amely valamennyi egyetemünkön közös? Ez a kérdés jogos lehet, különösen az utóbbi években lezajlott egyetemi akkreditációk tükrében. Az egységesebb tanterv és követelményrendszer mellett is, ellene is sorakoztathatók fel érvek.

Vannak szakterületek, ahol nélkülözhetetlen egy nemzetközi méretekben is egyeztetett standard ismeretanyag megléte (pl. orvosképzés, mérnökképzés). Más szakterületeken ez kevésbé hangsúlyosan vetődik fel.

Szükség lehet az egységesítésre az egyetemek közötti átjárhatóság biztosítása céljából. Megjegyzendő, hogy ez a fajta hallgatói mobilitás egyelőre minimális mértékű.

Az egységesítés ellen szól, hogy diszciplinánk jellege nem teszi nélkülözhetetlenné egy ilyen ismeretanyag biztosítását. Az uniformizálás olyan idők szellemét idézi fel, amelyekből még nem is oly rég sikerült megszabadulnunk. Még a közoktatás alsó szintjein is többféle tantervi programra van lehetőség, nem lenne célszerű ezt a szabadságot éppen az egyetemektől elvonni. Minden egyetemi tanszékünk el tudja dönteni, milyen profilú oktatást választ. A jelenleg működő tanszékek személyi összetétele ugyanakkor garanciát is jelent a minőség egy bizonyos szintjének biztosítására.

A képzés követelményeinek összehangolása már évek óta folyik. Ennek a kormányzati körökből időről időre megújuló törekvésnek legutóbbi eredménye volt a már többször említett 1999. februári megbeszélés, amelynek eredményeként sikerült követelményrendszerünket egyeztetni.

Úgy gondolom, ennél többre, a tantervek uniformizálására nincs szükség, sőt, az kifejezetten káros hatással lenne a jelenlegi sokszínű képzési profilokra nézve.

A folklorisztika oktatását a Magyarországon egyetemi szinten működő négy néprajz szak teljes mértékben képes ellátni. Ezt egészítik ki a rokon szakok (antropológia, muzeológia), valamint a más felsőoktatási intézményekben folyó speciális képzési programok. Ha egységes tantervek kidolgozására nem is, de a maihoz hasonló, valamint az egyetemek között saját kezdeményezésre évről évre sorra kerülő megbeszélésekre, feladataink rendszeres újragondolására az előttünk álló időszakban továbbra is szükség lesz a folklorisztika területén.

BARTHA ELEK

A folklór oktatása a budapesti egyetemen

Mínthogy *A magyar folklór* című egyetemi tankönyvünkben (Budapest, 1998. Osiris Kiadó, a szakma több évszázados története során ez az egyetlen egyetemi tankönyv) pontosan beszámoltunk az egyetemi oktatás történetéről, sőt mi több, itt, a *Bevezetés* legelső jegyzetében utaltunk az *Artes Populares* évkönyvünk XVI. (1995) kötetében a 92–102. lapokon közzétett áttekintésre is. Ezeket tehát nem kell itt megismételni. Talán mégis érdemes megemlíteni, hogy egyetemünkön a folklór oktatása több mint 200 (!) éves múltra tekinthet vissza, és a földrajz keretében az etnológia legalább 100 éves

múlttal rendelkezik. A tárgyi néprajz oktatása az 1930-as évek óta folyamatos. ORTUTAY GYULA hozta létre az önálló tárgyi néprajzi oktatást, az 1949-es egyetemi oktatási reform keretében, úgyhogy ez a diszciplína is legalább félszázados múlttal rendelkezik egyetemünkön. (Lásd e tárgy első, máig meghatározó egyetemi tanára, TÁLASI ISTVÁN beszámolóját a Tárgyi Néprajzi Tanszék évkönyvének első kötetében: *Dissertationes Ethnographicae* I. 1973. 7–11.)

Budapesten az 1930-as évek óta egy néprajz szak van, amelyhez az 1950-es évektől mintegy négy évtizedig az „etnológia” (egyetemes néprajz) is hozzá tartozott. Most ez önálló program „kulturális antropológia” néven.

A „néprajz” szak gyakorlatilag mindig „A-szak” volt (most is az), ami teljes, diplomával végződő, ötéves képzést jelent. Kóbor bürokraták elmé(le)tlen módon az 1980-as években kitörölték a kódszámok közül az 5. évfolyam óráit, és ezek nem szerepelnek a tantervi füzetek sokszorosított anyagában sem. Természetesen mindig is léteztek, most is léteznek. Ami a Folklore Tanszékét illeti, az 5. évfolyam két félévében *A. folklór (és az etnológia) tudománytörténete*, illetve *Folklóresztétika* kollégiumokat tartunk, kifejezetten áttekintő, összegző jelleggel. Ebből a hallgatók kollokválnak és a tárgykörök a „néprajzi” államvizsgának is részei. A néprajz szakos hallgatók szinte mindig vagy folklórisztikából, vagy tárgyi néprajzi témákból írják szakdolgozataikat. A társadalom-néprajzi témák megoszlanak a két néprajzi tanszék között. Korábban az etnológiai szakdolgozatok, doktori értekezések is ide készültek (szinte mindig a Folklore Tanszék számára), és a tanszékek archívumaiban férhetők hozzá.

Öt éve van doktori programunk is *Magyar és összehasonlító folklórisztika* tárgykörből. Amióta ez lehetséges, van habilitációs joga is a Folklore Tanszéknek. Ed-dig PÓCS ÉVA és BARNÁ GÁBOR habilitáltak nálunk. SZIGETI JENŐ habilitációs kérése is eredetileg hozzánk készült. Amióta én lettem a Folklore Tanszék vezetője, külső előadók és vendégprofesszorok is rendszeresen oktatnak nálunk. Ennek anyagi feltételeit külföldi és hazai források segítségével is alig lehetett biztosítani. Külföldi hallgatók évtizedek óta jöttek a tanszékre. Hivatalosan vagy magánúton sok hallgatónk tanult vagy tanul külföldön. A tanszék jelenlegi oktatói mindig tanítottak külföldön. Mindhárman Széchenyi Professzori Ösztöndíjat kaptak.

Noha évenként elég sokat változik a leadott órák tematikája és külső előadóink természetesen mindig mások, mégis érdemes itt közzétenni az „általános” tantervet (ez közös a Tárgyi Néprajzi Tanszékével).

VOIGT VILMOS

*

Bevezetés a folklórisztikába I.

(1. évfolyam első félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, az I. szigorlat egyik résztárgyának a része. Szeminárium kapcsolódik hozzá.

1. A folklór meghatározása, általános jellemzése. Szerepe a nemzeti kultúrában.
2. A folklórisztika fogalma, módszerei és helye a társadalomtudományok között.
3. A folklóralkotások megjelenési formái, a műnemek és műfajok rendszere.
4. A folklóralkotások tartalmi/formai rendezőkategóriái (formula, motívum, típus, szűzsé).
5. A morfológiai és strukturális szövegelemzés alapfogalmai (redakció, verzió, ősfoma, normálforma).

6. A hagyomány és a hagyományozás sajátosságai (aktív és passzív hagyomány, variálódás, egyén és közösség, alkotó és befogadó viszonya).

7–9. Átmeneti formák a folklór és az elitkultúra, illetve a hivatásos művészetek között. A populáris kultúra definiálása, forrásai (kalendáriumok, ponyvák, kéziratos köz-költészet, kollégiumi diákköltészet).

10. Folklorizáció, folklorizmus, neofolklorizmus.

11. A folklór társadalomtörténeti korszakainak jellemzése (ösművészet, folklór, populáris kultúra, tömegkultúra).

Bevezetés a folklorisztikába II. ***(Összehasonlító vallástudomány)***

(1. évfolyam második félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, az I. szigorlat egyik résztárgyának a része. Szeminárium kapcsolódik hozzá.

A vallás fogalma és jelenséggöre. A vallástudomány, vallásetnológia, vallástörténet, vallásszociológia és vallápszichológia módszerei és történetük. A vallás kialakulása („keletkezése”) és fejlődési fokozatai: ősvallás, primitív vallás, néphit és népi vallásosság. A nagy világvallások, világegyházak és társadalmi formáik (különös tekintettel a judaizmus, kereszténység, mohamedanizmus, protestantizmus kérdéskörére). A vallások változása és új formáik: szekták, „új vallások”, ökumenikus mozgalmak, a népi vallásosság továbbélésének módozatai.

A szent és a profán. Sajátos erő, tilalom, védelem (mana, tabu, totem). Szokás, kultusz, rítus és ünnep. kapcsolatuk az életmóddal és erkölccsel. A szent tér, idő, cselekmény, szöveg, közösség. A hiedelmek és a hit formái, legfontosabb jelenségei. Az isten és a -teizmusok. Mítosz és mitológia. Kultusz helyek és változásai. Vallási specialisták (papok, szerzetesek, próféták, látmokok), különös tekintettel a samanizmus kérdéskörére, a laikus vallási vezetőkre. A mágia és ezoterizmus jelenségeinek sokfélesége és történeti változataik.

A vallási élmények és világgépek. társadalmi szerepük: vallás és teológia, vallás és tudomány, vallás és kultúra, vallás és művészet, „a népek bölcsességei”.

A magyar folklór I. ***(Néphit)***

(2. évfolyam első félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, az I. szigorlat egyik résztárgyának a része. Szeminárium kapcsolódik hozzá.

A néphitelőadások anyaga támaszkodik a vallásetnológia tárgy keretében elsajátított alapismeretekhez, illetve illeszkedik a népszokásokkal kapcsolatban oktatott anyaghoz.

A néphit fogalma, területei, megközelítésének lehetőségei. A magyar néphit kutatás tudománytörténete mint a téma fejlődésének története. A magyar néphit vallástörténeti háttere a honfoglalástól napjainkig. A magyar néphit elemeinek alaprtege: lélekhit, totemizmus, mana, tabu stb. A samanizmus: fenomenológiai megközelítés, mint etnológiai probléma, mint a magyar ősvallás problémája. Az európai és a magyar művelődéstörténet boszorkányalakja, a magyar néphit boszorkánya. A magyar néphit mítikus és tudománnyal rendelkező alakjai. A népi gyógyászat szinkrón és diakrón leírásának szempontjai. A néphit megnyilvánulásának szövegaspektusai. A népi tudás határai. Népi vallásosság: ismeret és gyakorlat. Az okkultizmus és a mágia.

A magyar folklór II. ***(Népi líra)***

(2. évfolyam második félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, az I. szigorlat egyik résztárgyának a része. Szeminárium kapcsolódik hozzá.

1. A lírai dalok fejlődéstörténete: alkalomhoz kötött, narratív és individuális líra.
2. A népköltészet „fölfedezése” Európában és Magyarországon. A magyarországi népköltési gyűjtés történeti áttekintése.
3. A jelentősebb gyűjtők tevékenységének ismerete: Erdélyi János, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Kriza János, Petrás Ince, Gyulai Pál, Kálmány Lajos, Seprődi János, Vikár Béla.
4. A szöveg és zenefolklorisztika főbb problémái és eredményei, a legfontosabb hazai népdalgyűjtemények.
5. A magyar népdalok rendszerezési kísérletei.
6. A magyar népdalok régi és új stílusa, zenei és poétikai sajátosságai.
7. A népdalok táji tagolódása, előadásának alkalmi és funkciói.
8. A kéziratos énekeskönyvek közköltészeti és folklóralkotásai, átmeneti és félnépi formák.
9. A magyar népdalok főbb tartalmi, tematikai csoportjai: alkalmi-szertartásos, történeti-társadalmi-foglalkozás szerinti és érzelmi-mulattató dalműfajok.

A magyar folklór III. ***(Verses epika: hősepika, népballada)***

(2. évfolyam első félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, az I. szigorlat egyik résztárgyának a része. Szeminárium-kapcsolódik hozzá.

A magyar hősepika kialakulásának és fejlődésének kérdései. A középkori magyar epikus műfajok rendszere és ezek maradványai az újkori folklórban. A nemzeti hősepika kutatásának kérdései.

A ballada műfaj definiálása, kialakulása, fejlődése, műfaji sajátosságai. A nemzetközi és magyar balladatudatás eredményei, balladatipológia. A magyar népballadák történeti rétegei (régí és új stílusú népballadák, ponyvaballadák), táji különbségei, főbb tartalmi-tematikus csoportjai, valamint az ezekkel kapcsolatos kutatói polémikák. A népballada tanulásának, előadásának alkalmi, funkciói (régén és ma), poétikai és stílusztikai sajátosságai (szerkezet, motívika, formulák, verselés), szöveg és dallam viszonya. A népballada történetisége, esztétikuma: konfliktustípusok, hősök, tragikum és komikum. A verses epika kései, átmeneti formái: históriás énekek, hírversek. A verses epikai alkotások (históriás énekek, széphistóriák, népballadák és ponyvaballadák) bemutatása lehetőség szerint hiteles forrásból, hangzóanyaggal.

A magyar folklór IV.**(Népszokás 1.)****A magyar folklór VIII.****(Népszokás 2.)**

(3. évfolyam első-második félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, a II. szigorlat egyik résztárgyának a része. A tárgy felvételének a feltétele az I. szigorlat teljesítése.

Népszokás 1.

A folklorisztikai tanulmányok egyik legnagyobb átfogó tömbje a népszokások. Két félévében 14–14 órában beosztva kerül sor a népszokások területeinek áttekintésére. A népszokás fogalma, területei, felosztásának lehetőségei (hazai és külföldi megközelítések). A szokáscelekvések a tisztálkodás körében. A táplálkozás kódja. Rejtett dimenziók: a kultúrák tér- és időszemléletei közötti különbségek. A viselet mint jel. A család a szokáskutatásban. Átmeneti ritus: a fogalom alkalmazásának lehetőségei és korlátai. A születés és keresztelő szokása. Gyermekfolklór. Az ifjúkor szokásai. Házasság, lakodalom. Halál, temetés és gyász. Egy szokáselem elemzése és értelmezése.

Népszokás 2.

A jeles napok és a naptár. A téli ünnepek jellemző vonásai. A farsang és karnevál strukturális elemei. A húsvéti ünnepek szerveződésének szintjei (szokáscelekvés, dramatikus népszokás, népi színjátszás). Húsvétól Szent Iván napjáig: az ünneplés alkalmi és eszközei. Nyári ünnepek, különös tekintettel a munka ünnepeire. Az őszi jeles napjai. Munkaszokások és a munka ünnepei. A vásár folklórja. Népi vallásosság: a búcsú. A ritusok tárgyai: a transzkódolás problémái. Jogszokások. Ünnepelemétek és ünneptípusok. Játék, sport, szórakozás: tegnapi és mai példák. Népi színjátékok, amatőr színjátszás falun.

A magyar folklór VI.**(Mese)**

(3. évfolyam első félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén, a II. szigorlat egyik résztárgyának a része. A tárgy felvételének a feltétele az I. szigorlat teljesítése.

A mese felfedezése és a mesekutatás eredményei. A mese elterjedése és területi típusai. A mese történeti rétegei. A magyar mese történeti rétegei. A 19. és 20. századi magyar mesevizsgálat. A mai magyar népmese területi csoportjai. Magyar mesekincs a környező országokban. A magyarországi nem magyar népmese. A magyar népmese műfajai. A mesemondó és közönsége. A mese formai sajátosságai. A mese szerkezeti felépítése és jelentése. Stílus és esztétikum a magyar népmesében. A magyar népmese kapcsolatai a többi elbeszélő műfajjal.

A magyar folklór IV–VIII.
(Monda, kisepikai prózaműfajok)

(3. évfolyam második félév)

2 óras előadás, kollokvium a félév végén, a II. szigorlat egyik rész tárgyának a része. A tárgy felvételének feltétele az I. szigorlat teljesítése.

A monda fogalma és meghatározásai. A mondatudatás története és eredményei. A monda kialakulása és fejlődési fokozatai. Szóbeli és írásbeli források. A monda motívumai és típusai. A mondarendszerezés, mondatkatalógusok. Hiedelemmondák. Történeti mondák. Az európai mondák történeti rétegei: kereszténység előtti elemek, a kereszténység kora a mondában. Mai mondák, városi mondák.

Kisepikai prózaműfajok. Ezek rendszerezése. A proverbiumok áttekintése. Találósok. Rigmusok, jelszavak, kiáltások, üdvözlések stb. Tréfás és humoros rövid prózaműfajok. Anekdota. Vicc. Egyszerűbb elbeszélések. Egyéb kisepikai prózaműfajok.

A magyar folklór V.
(Népművészet)

(4. évfolyam első félév)

2 óras előadás, kollokvium a félév végén, a II. szigorlat egyik rész tárgyának a része. A tárgy felvételének a feltétele az I. szigorlat teljesítése.

A néprajz muzeológiai szak is, következésképpen szükség van a népi kultúra tárgyainak ismeretére is. A folklorisztika a tárgyak esztétikai megközelítéséhez nyújt ismereteket. A népművészet fogalma, a terminológiai és műfaji kérdések áttekintése. A népművészet területének felosztása a hazai és a nemzetközi szakirodalom alapján. A korstílusok vizsgálatának lehetőségei a népművészetben. Az úgynevezett technikai stílus az ácsolt láda példáján. A forma, funkció, díszítmény kérdései a népművészetben. A hagyományozódás lehetséges útja a mintakönyvek alapján. A folklór jellegű díszítőművészet műfajai a Néprajzi Múzeum gyűjteményei alapján. A folklór jellegű képzőművészet elméleti kérdései és gyakorlati példák. Népi iparművészet, avagy a folklorizmus egykor és ma. Naiv művészet. A magyar népművészet-kutatás tudománytörténete.

Európa folklórja

(4. évfolyam első félév)

2 óras előadás, kollokvium a félév végén, a II. szigorlat egyik rész tárgyának a része. Szeminárium nem kapcsolódik hozzá.

Az európai folklór fogalma, területi és történeti körülhatárolása. Az európai folklór kereteinek kialakulása (különös tekintettel az új etnohistoriai eredményekre). Az ókori társadalmak folklórjának kérdései. A középkori közösségi kultúra, népi kultúra és folklór. A reneszánsz, más kontinensek megismerése, reformáció és ellenreformáció. Az újkori (modern) folklór kezdetének és jellegének problémái. Paraszti folklór, városi folklór, munkásfolklór az utóbbi évszázadokban. Bevándorlók Európába. Az Európából kivándorlók folklórja más kontinenseken. Századunk folklórja és a folklorizmus kérdései.

Az európai folklór területei, régiói. Sajátos jelenségek az európai folklórban. Az európai folklór kutatásának története, problémái, eredményei. Az európai folklór ideológiai értelmezése a múltban és a jelenben.

Folklorisztikai és etnológiai tudománytörténet

(5. évfolyam első félév)

Államvizsga résztárgy. Gyakorlatilag a folklorisztikai és etnológiai tárgyból szakdolgozatot író néprajz szakos hallgatók e tárgyból vizsgáznak; a Tárgyi Néprajzi Tanszékhez szakdolgozatot írók államvizsgatételeit és -feltételeit külön tájékoztató tartalmazza.

Tematika. A magyar (és magyarországi) folklorisztika tudománytörténete. A folklorisztikai kutatások kialakulásának európai távlatai. A magyarországi intézmények és tevékenységük története. A gyűjtés, archiválás, publikálás tudománytörténete. A magyarországi folklorisztika társadalom- és tudománytörténeti korszakai. A legutóbbi fél évszázad folklorisztikai kutatásainak sajátos kérdései. A jelen helyzet és perspektívák, különös tekintettel a nemzeti kultúra kérdéskörére.

A vizsga előfeltétele befejezett, lezárt két félév a kétféle néprajzi tudománytörténetből, a szükséges érdemjegyekkel.

A folklór esztétikája

(5. évfolyam második félév)

2 órás előadás, kollokvium a félév végén. Államvizsga résztárgy, részjeggyel. A vizsga előfeltétele a felvett tantárgy érvényes lezárása, amelyhez hozzátartozik a tesztkérdések megfelelő szintű megoldása a félév során.

A folklór esztétikájának fogalma. A magyar és a nemzetközi folklóresztétika kézikönyvei, ezek problémái. Esztétikai kérdések a folklórelméletben (pl. Cocchiara, Propp, Guszev, Lüthi, Burke műveiben). Az előadó és az előadás. A történeti egymásután és az ezzel nem magyarázható összefüggések. A műfajok sajátos esztétikája (pl. a mese esztétikájára vonatkozó művek alapján). Az egyéniség szerepe a folklóralkotások hagyományozásában és bemutatásában (jelentős magyar népi alkotóegyeniségek vizsgálatának tanulságai). A naiv művészet, „ethnic art” fogalma és értelmezései. Az egyes művészetek (pl. tánc, zene) sajátosságai és ezek megfelelő vizsgálata (etnomuzikológia, etnokoreográfia, cantometrics stb.), a forma mint kifejezés és tartalom (pl. az ikonológia felfogásában). Mindennapi kultúra, szórakoztatás, mulatságok (átmeneti formák és ezek vizsgálatának problémái). Folklór, folklorizmus és a nemzeti kultúra, a hagyományok dinamizmusa.

A folklorisztika oktatása a szegedi egyetemen

Előzmények

Szeged a szak tudománytörténetében fontos helyet foglal el. Egyetemén szervezték meg a néprajz első hazai tanszékét 1929-ben SOLYMOSSY SÁNDOR vezetésével, s az 1920-as évek első felében tanított a városban a néprajz első hazai egyetemi előadója, HERRMANN ANTAL is, az Erdélyt megszálló új román impérium elől menekülő kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magántanára. Az ígéretesnek induló kez-

deti lendület azonban az 1930-as években évtizedekre megtört. Ugyanakkor kevesen tudják/tudjuk, hogy az 1940-es évek elején a magyar néprajz „derékhada” (ORTUTAY GYULA, GUNDA BÉLA, PÁVEL ÁGOSTON stb.) habilitált a szegedi egyetemen. Hiába maradt azonban Szegeden 1934 után egyetemi magántanárként BÁLINT SÁNDOR, egy műveletlen hatalom zsarnokságában — különösen 1945 után — iskolateremtő munkásságot a sokféle ideológiai elvárásnak kitett tudományában, nem fejlesztett tanszékén, felfüggesztéssel, bírósági perrel fenyegetve nem tudott kifejteni. Emberi példaadása, lelki nagysága, hűsége azonban sokakat megfogott. Nem véletlen, hogy szegedi kultusza erős, s annak ápolásába bekapcsolódik a szegedi Néprajzi Tanszék is. Teljesítménye nagy egyéni teljesítmény csakúgy, mint utódjáé, FERENCZI IMRÉÉ (tanszékvezető 1965–1989). Hagyatékaik feldolgozásra, munkásságuk folytatóra vár. FERENCZI IMRE életében és kutatásaival sem csak a szegedi tájhoz kötődött, a folklorisztikai elbeszéléskutatásnak hatásában máig erően jelentős munkása volt. Lelkileg, de politikailag is nagyon nehéz feladat volt BÁLINT SÁNDOR után a szegedi tanszéken dolgozni, s viselni, elviselni a háttérbe szorítottság minden következményét. A nyitásra csak 1988/1989-től látta elérkezettnek az időt, ám tervei következetes megvalósítását váratlan halála 1989 májusában megakadályozta. Az 1930-as évektől az 1980-as évek végéig mind BÁLINT SÁNDOR, mind pedig FERENCZI IMRE félvévenként általában egy-egy folklorisztikai tárgyú előadást tartott. Ugyanakkor szakdolgozni, doktorálni lehetett náluk minden, nemcsak folklorisztikai témakörben is. (Ezek listája megjelent az Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához 4. kötetében, Budapest, 1978.)

Szegeden a néprajz fogalma nagyon erősen kapcsolódik tehát BÁLINT SÁNDOR munkásságához — nem feledve természetesen SOLYMOSSY SÁNDOR és FERENCZI IMRE szerepét sem. Méltán, hiszen a „legszőgedibb szőgedi” életműve egyik legszebb példája a város és a szegedi nagytáj klasszikus értelemben vett néprajzi bemutatásának. Igaztalanok lennénk azonban, ha azt állítanánk, hogy BÁLINT SÁNDOR kutatásai csak a paraszti világot vizsgálták, hiszen Ő már az átalakuló, az egyetemi várossá váló Szeged szülőtte volt. A reneszánsz vagy barokk Szegedről írott könyvei jelzik, hogy sokkal szélesebben értelmezte Ő a műveltséget, hogysesem csak a Város paraszti lakosságának kultúráját értse alatta. S még inkább ezt mutatják vallási néprajzi kutatásai. Amikor a magyar néprajztudományban folyó viták során a *nép* fogalma alatt sokan és még sokáig a parasztságot értették, BÁLINT SÁNDOR azt mondta, hogy „a néprajzi vizsgálat [...] nem szorítkozhat a hagyományörzőnek nevezett osztályok kutatására”. Az általa kimunkált hazai vallási néprajz tudományterületek metszéspontján eresztett gyökeret. Mindez jelzi, hogy BÁLINT SÁNDOR már századunk közepén észrevette és szaktudományos szempontból végiggondolta azt a nagy paradigmaváltást, amely talán máig sem zajlott le teljes mértékben a hazai néprajztudományban.

E gondolatokat tudatosan emeltem ki a *Tiszatáj* 1999. augusztusi számában megjelent rövid írásomból, hiszen erre a felfogásra alapozva kíséreljük meg megszervezni és fejleszteni néprajzi/folklorisztikai oktató- és kutatómunkánkat.

A szakos képzés megindításától

E gyökerek természetesen befolyásolták az 1992/1993-tól kibontakozó egyetemi néprajzi képzést és kutatást. Ennek elindítása JUHÁSZ ANTAL nevéhez kötődik. Mintaként más tanszékek (Debrecen, Budapest) szolgáltak. Ebben az evolucionista szemléletet tükröző néprajzi kánon jelen van, s az esztétikai szempontból klasszikus értékeket felmutató hagyományos paraszti kultúra bizonyos elemeinek is fontos szerep jut.

BELLON TIBOR 1989-től külső óraadó tanárként, 1989–1991 között megbízott tanszékvezetőként, 1994-től főállású egyetemi docensként, BARNA GÁBOR pedig 1993-tól főállású docensként dolgozik a tanszéken. 1992–1995 között MTA-ösztöndíjasként SZABÓ MAGDOLNA volt munkatársunk. Munkánkat minden évben demonstrátorok segítették és segítik. Az évek tapasztalataival gazdagodva az oktatás és a kutatás egésze mindinkább a BÁLINT SÁNDOR által már jelzett irányba, azaz egy, a társadalomtudományok metszéspontján sajátos szemléletével és módszereivel a kultúra egészét, s a kultúrát hordozó társadalmat vizsgáló néprajztudomány irányába halad.

A meginduló ún. B-szakos, 8 féléves képzés tartalmát részben a szegedi tanszéki hagyományok, a folklorisztika oktatásának hazai hagyományai, az adott személyi és finansziális körülmények határozták meg. Ám még ebben a keretben is évről évre lehetőség volt a folyamatos újításra, változtatásra. Az oktatás 4+4 féléves keretben történt. Folklorisztikai tárgyak azonban csak 5 félévben szerepeltek. Az első félévben a folklórepikát, a másodikban a folklórlírat oktattuk. A folklórlíra keretében ANTAL JÓZSEF zenetudós az egyházi népekről (katolikus és protestáns) tartott kurzust 1994–1996 között, s ugyancsak e tárgy keretében volt etnokoreológiai kurzusa FELFÖLDI LÁSZLÓnak. A képzés harmadik félévében *Népszokás, népi vallásosság I.* címmel elsősorban az átmeneti rítusokkal foglalkoztunk, az előadások keretei közé illesztve a speciális(abb) vallási néprajzi ismereteket. A negyedik félévben *Népszokás, népi vallásosság II.* kurzuscím alatt az ünnepek (jeles napok) és mindennapok szokásaival, ritualizált viselkedésformáival foglalkoztunk úgy, hogy a sajátos vallási néprajzi megközelítés itt is érvényesült. Az ötödik félévben került sor a néphitőrára, amelyhez 1994-től GRYNÆUS TAMÁS különböző tematikájú etnomedicinai kurzusai kapcsolódnak. E képzési formákat egészítették ki a nyári terepgyakorlatok és a nemzetközi diákszemináriumok folklorisztikai témájú kutatásai, valamint ezek s egyéb tanszéki műhelymunkák eredményeképp megszületett konferenciaelőadások a szegedi Vallási Néprajzi Konferenciák minden páros évben 1992-től megtartott tematikus alkalmain. Hallgatók itt mindig szerepeltek, írásaik részben már meg is jelentek.

Az első szakdolgozatok a B-szakos képzés keretében 1996-ban készültek el. Ebben az évben akkreditálták a néprajzot a József Attila Tudományegyetemen. Elsőként a szakos tanszékek körében. Az utolsó B-szakos évfolyam most fejezi be egyetemi tanulmányait.

A nagy hallgatói érdeklődés, a kézzelfogható tudományos kutatási eredmények, konferenciák és tanszéki publikációk miatt az oktatás fokozatos fejlesztését támogatta a JATE bölcsészka. Az 1997/1998-as tanévtől kezdődően ezért elindult az A-szakos, azaz 10 féléves képzés. Ennek hallgatói most lépnek még csak a harmadik évfolyamba. Ekkor került tanszékünkre tudományos segédmunkatársnak, egy évvel később pedig tanársegédnek PUSZTAI BERTALAN. (Reméljük, hogy a kar támogatása révén mielőbb tanszéki adminisztrátort és könyvtárost is kapunk!) Az A-szakos képzés tágabb kerete, a belső és külső munkatársi kör bővülése (csak a folklór oktatásában közreműködőket említve pl. KATONA IMRE, JUNG KÁROLY, TÁNCZOS VILMOS, POZSONY FERENC), alkalmi külföldi és hazai előadóink bevonásával (ERDÉLYI ZSUZSANNA, BO LÖNNQUIST, EVA HUSEBY-DARVAS, TATJANA THELEN, HANNELEENA SAVOLAINEN stb.) lehetőséget adtak az oktatás tematikai és tartalmi kereteinek bővítésére, az elméleti képzés erősítésére.

Az A-szakos képzés struktúráját alapvetően BARNA GÁBOR dolgozta ki, amelyet más tanszékek munkatársaival is ismertetett, s amely a szegedi oktatók közreműködésével egyre finomodik, csiszolódik. Ez hármas tagolásban képzeli el a graduális oktatás kereteit.

Az 1. szakasz az alapozás szakasza, amelyben a bevezető kurzusokon kívül a módszertani és alapvető elméleti tárgyak kapnak helyet, erősebb hangsúllyal a magyar (nemcsak paraszti) kultúra megismertetésére.

A 2. szakasz a specializáció szakasza, amelyben a hallgató kialakult érdeklődési területének megfelelően a kiválasztott kutatási irányba kötelező óráinak összeválogatásával is szakosodhat. Itt kap fontos helyet a tanszéki tradíciókra alapozva az 1999/2000-es tanévtől elinduló, BARNÁ GÁBOR által kidolgozott vallási néprajzi specializáció is, amelyben tanszéki munkatársként PUSZTAI BERTALANra, valamint számos külső óraadó kollegára számíthatunk.

A 3. szakasz a szakdolgozat elkészítésének, az ezzel összefüggő elméleti, módszertani, szakmódszertani kurzusok teljesítésének szakasza.

Mindezekre épül majd — reményeink szerint a közeli jövőben — a doktori képzés 4. szakasza.

Folklorisztikai tárgyak oktatása

Milyen hely jut ebben a folklorisztikai jellegű tárgyaknak? Az alábbiakban velük együtt emlitem a vallási néprajzi specializáció óráit is, jóllehet az mind a tárgyi néprajzi, mind a folklorisztikai képzést összekapcsolja.

Az 1997/1998-as tanévtől kezdődően ezért az 1. oktatási szakasz első félévében hallgatják diákjaink a magyar és európai folklorisztika kutatástörténetét, a néprajzi (antropológiai) gondolkodás történetének keretén belül néprajzi/folklorisztikai elméleteket; a második félévben általános folklorisztikát, s folytatódik az elméletek, irányzatok ismertetése. A harmadik félévben a klasszikus folklorisztikai témakörök szerint a folklórepika, a negyedik félévben a folklórlíra tanulmányozása folyik. E kurzusok a *Magyar és összehasonlító folklorisztika* összefoglaló név alatt kerülnek be az indexbe. E szakaszban hallgatják diákjaink kötelezően a *Bevezetés a vallásetnológiába* című kurzust is. Mindezt továbbra is kiegészítik folklorisztikai, vallási néprajzi jellegű tanszéki terepkutatások (jelenleg a romániai Bánságban, illetőleg Szegeden és környékén).

A 2. oktatási szakasz most, az 1999/2000-es akadémiai évvel indul először. Ebben a mostani félévben és a későbbi szemeszterekben önálló kurzust kap az etnokoreológia, az etnomedicina, a néphitkutatás, a népszokáskutatás. Párhuzamosan indul a vallási néprajzi specializáció is, ebben a félévben kutatástörténeti kurzussal és a vallásos térszerveződés bemutatásával. A specializációban részt vevő diákok kötelezően hallgatnak egyháztörténetet. Ebben a félévben vagy ettől a félévtől külföldi vendégtanárok is tartanak folklorisztikai/antropológiai kurzusokat: TOM SELÄNNIEMI a turizmuskutatásról, ULRIKA WOLF-KNUTS a skandináv folklorisztikai és vallásetnológiai kutatásokról, PASI HANNONEN pedig a traveler singerek-ről. A nemzetközi cserekapcsolatok tehát jórészt a folklor oktatását erősítik. A kurzusokat továbbra is kiegészíti a nyári terepkutatás.

Az A-szakos képzés további folklorisztikai részéről csak tervként beszélhetünk még.

Azt azonban elmondhatjuk, hogy 1996 óta minden évben több-kevesebb hallgató írja szakdolgozatát folklorisztikai, vallási néprajzi témából. Lássunk néhány példát: FELDE ERIKA — *Egy kéziratos verses családtörténet elemzése*; KATZENBACH ZITA — *Egy családtörténet elemzése*; GERGELY KATALIN — *A Gyergyói-medence halotti szokásai*; BÁTI ANIKÓ — *A cserépfalui lakodalom étkezési rendje*; MÉRÍ EDINA — *A soproni egyetem diákhagyományai*; RIMAI ÉVA — *Az újhollád kapcsolatos hiedelmek vallástörténeti vonatkozásai*; PAP GABRIELLA — *A halállal és az elmúlással kapcsolatos élő hiedelmek Hódmezővásárhelyen*; GYULAI EDINA — *Egy szentképgyűjtemény elemzése*; EKECSI ERZSÉBET — *A csongrádi református gyülekezet*; FRAUHAMMER KRISZTINA — *A máriakálnoki búcsújáróhely*; BEZZEGH

Az oktatás és kutatás szemlélete

Nagyon fontosnak tartom megemlíteni, hogy mind a folklorisztikai, mind a vallási néprajzi tárgyak oktatása és tanszéki témaként, szakdolgozatként történő kutatása szakítani igyekszik a korábbi szűkítő értelmezéssel. Ez a szemlélet kutatása tárgyának és feladatának már nemcsak az ünnepi vagy az archaikus és paraszti jelenségek rekonstruáló leírását tartja, hanem szélesebb társadalmi rétegek mindennapi életének értelmező bemutatását. S figyel a tudományos megismerőfolyamat szubjektív mozzanataira is. A kultúra egésze helyet kap ebben mozgásfolyamatainak, változásainak törvényszerűségeivel együtt. Még ha réteggkulturák (szubkulturák) vizsgálata folyik is, a kultúra egész szövetének megragadása a cél. Ebben a szemléletben a néprajzot valóban *néprajz*-nak, más szavakkal a kultúráról szóló írásnak tartjuk, amely a kutató szubjektumár, keresztül átengedve beszél a valóság egy kiválasztott szeletéről, jelenségéről. A kutatási folyamatban a forráskritika szerepe hangsúlyos, a tudományos kutatást a kutató és a kutatott interakciója eredményeként képzeljük el. Az oktatásban ezért nagyon hangsúlyos a kutatás-módszertani és ismeretelméleti problémák átgondolása is. Minderre példák az előbb említett és a készülő szakdolgozatok.

E szemléletben a paraszti kultúra mellett tematikusan jelen van a tömegkultúra, a populáris kultúra is. Még a klasszikus témák, mint szokás, szövegfolklor is új értelmezési keretbe ágyazódnak, eddig figyelmen kívül hagyott témák és újszerű megközelítések jelentkeznek. Nemzetközileg is új az írott vallásosság napjainkban tömegessé váló jelenségének elemzése, értelmezése, amely egyúttal az ember és a transzcendens közötti érintkezésnek is sajátos, új formája. A témák helyett egyre inkább problémák értelmezése kerül az oktatás és a kutatás középpontjába. A magyar nyelvű elméleti szakirodalom mellett igyekszünk szűkös anyagi lehetőségeinkhez képest fontos idegen nyelvű szakirodalmat beszerezni, vagy/illetve szakfordítói kurzusaink keretében (BARNA GÁBOR, PUSZTAI BERTALAN) fontos tanulmányokat hallgatói közreműködéssel lefordítani, s házi jegyzetként megjelentetni.

A kultúrát kommunikációs rendszerként elképzelve kíséreljük meg a kultúra egyes jelenségcsoportjainak jelként, szimbólumként való értelmezését. Megkíséreljük tetten érni és értelmezni a táguló világ és a helyi kultúrák konfliktusait, a globalizáció együttjárójaként például a turizmus hatását, és a helyi kultúrák védekező-elharító mechanizmusait, önreprezentációját. Több kutatási témánkban kimutathattuk az érdek- és hatalmi viszonyok konfliktusából vagy egyensúlyából kibontakozó mozgásfolyamatokat, a társadalom, a politika, a vallás és a kultúra bonyolult kapcsolatrendszerét.

A ritualizált cselekmények és viselkedés profán és vallási formái, megnyilvánulásai, szimbólumai, mintái iránti érdeklődés nagyon erős. E mögött biztosan önmagunk jobb megértésének igénye, a gyökerek keresése, az egyéni és a közösségi identitás megalkotásának belső kényszere húzódik meg. Sok hallgató választ ilyen kutatási témát szakdolgozatként. Többen foglalkoznak napjaink és szülőhelyük *kitalált hagyományaival*, amelyek léteznek kisebb közösségi szinteken is, bajai halászléfőző-verseny, egy ökomenikus iskola ballagási szokásai/ritusai, vagy deszakralizált rítusokkal, azaz vallástalan egyének és családok rítusaival, kvázi-vallási szokásaival. De tanulságos adatgyűjtések, megfigyelések folytak az állami ünnepek (március 15., október 23.) megülésétől formáiról is. Fontos a mindig újraalkotandó egyéni és közösségi azonosságtudat, az identitásformálás folyamatainak megértése itthon és határon túli több nemzetiségű, kisebbségi (csongrádi reformátusok) közegeben. Vagy az éppen ennek függvényében

kialakított életstratégia. Az ezeket tükröző jelek, szövegek, családi mítoszok megkonstruálása (lásd a vizsgált kéziratok családtörténeteket), vagy éppen annak kutatása, hogy a nagyobb „közösség”, Szeged miben próbálja „szögediségét” önmagának és a világnak megfogalmazni. Újra- és újraalkotni. S ha már képet említettem, a vizuális kultúra, a képkutatás tudományos munkánk egyik sarokpontja. Az a kép, amely egy adott összefüggésrendszerben többletjelentést hordoz akár fényképként, akár fotomontázként, akár pedig kegyhelyre vitt fogadalmi képként, vagy aprónyomtatványok (ponyvák) előzéképeként. Ez utóbbiakról hallgatónk részvételével már beszámoltunk. Támogatjuk aktuális problémák kutatását, szakdolgozatként megírását. Egyik ilyen téma most az ezredfordulóval, a világvégével kapcsolatos mindennapi vélekedések, félelmek, hiedelmek összegyűjtése és elemzése.

A tanszéken folyó folklorisztikai kutatásokból több hallgatónak jelent már meg tanulmánya a *Néprajz és Nyelvtudomány*, a *Honismeret*, más periodikák, valamint tanszéki kiadványsorozatok önálló köteteként, tanulmánykötet írásaként (BÁTI ANIKÓ, GERGELY KATALIN, FRAUHAMMER KRISZTINA, MAKOVICS ERIKA, SZABÓ MAGDOLNA). A *Devotio Hungarorum* sorozatcímű kétnyelvű forráskiadványunk épp a műhelymunka kialakítását teszi lehetővé. Ebben 1999-ben jelent meg FRAUHAMMER KRISZTINA *Levelek Máriához/Briefe an Maria* című kétnyelvű kötete. A gyöngyöspüspöki fáklyás társulat dokumentumait most rendezti sajtó alá BEZZEGH GÁBOR KELEMEN. Reméljük, mielőbb kiadvánnyá érik egy készülő szakdolgozat BÁLINT SÁNDORNak a szegedi egyetemi könyvtárban őrzött ponyvagyűjteményéről. A *Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár* című sorozatunkban monográfiákat, konferenciaköteteket publikálunk különböző nyelveken. Örülünk neki, hogy kiadványaink a frankfurti könyvvásáron is olvashatók lesznek.

A szegedi néprajzi tanszéken folyó oktató- és kutatómunkát természetesen nemcsak a fentebbi problémakörökhöz tartozó folklorisztikai tárgyak jelentik. Az oktatás és a hallgatói érdeklődés palettája is sokkal színesebb és szélesebb. Célunk az, hogy a saját és az európai kultúrát történeti vonatkozásaiban, kapcsolatrendszerében is ismerő, a kultúra működéstörvényeivel tisztában lévő, ezeket az ismereteket továbbadni tudó, napjaink kulturális és társadalmi viselkedésmintáit értelmezni tudó és alakítani képes szakembereket képezzünk. Mindennek keretét a nemzetközi tudományos együttműködésben folyó oktató- és kutatómunkánk (Socrates, CEEPUS), elsősorban a vallási néprajzi szakirányú képzésünk nyújt. Szűkebb célkitűzésünk az ugyanis, hogy tanszékünk a modern szemléletű európai etnológiai kutatások helye, s BÁLINT SÁNDOR szellemi örökösöként a vallási néprajzi kutatások egyik hazai és európai centruma legyen.

BARNA GÁBOR

Folklorisztikai programok a kolozsvári egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékén

A kolozsvári egyetemen a néprajzos képzés 1949–1990 között szünetelt. Újraindítását az 1989-es változások tették lehetővé. A néprajz B (minor) szakként vehető fel a magyar nyelv és irodalom szak mellé. A képzés kezdetben 5 évet fogott át. Három éve újra 4 év a képzés időtartama. Az első két év alapozó jellegű, a második ciklus a választható speciális tárgyak nagyobb számával a szakosodást teszi lehetővé. Szintén harmadik éve a tanulmányok befejezte után az abszolvensek egyéves masters-program keretében finalizálhatják tudásukat és kutatásukat. A program néprajzi, antropológiai és nyelvészeti stúdiumokat tartalmaz.

A szak tanterve heti 12 órát ír elő a hallgatók számára, a tárgyak fele-fele arányban oszlanak meg a folklorisztika és etnográfia között. Az első három tanulmányi év terepen, könyvtárban, archivumban és múzeumban elvégzendő szakgyakorlattal zárul.

Az oktatók a nyelvészeti tárgyak tanáraival egyazon tanszéket alkotnak. Neve: a Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke. Tanszékvezető: PÉNTEK JÁNOS professzor.

GAZDA KLÁRA egyetemi docens 1991 óta tagja a tanszéknek. Bár doktori disszertációját a gyermekkor folklórából készítette, a tanszéken a tárgyi kultúrával és a világ népeinek kultúrájával kapcsolatos tárgyakat oktatja. Az utóbbi években kötet formájában finalizált kutatási témája a székely népviselet szemiotikai szempontú leírása (*A székely népviselet*. Bp., 1998). A folklór területei közül a díszítőművészet kutatástörténetét, fogalmi rendszerét oktatja. A tárgy tematikája a következő.

1. A fogalom körülhatárolása. A művészet és történeti funkciói. Ágai. A vizuális művészetek. A közművészet történeti formái: primitív művészet, ősművészet. A népművészet mint elkülönülő rétegművészet. A magyar népművészet kutatásának története és módszerei.

2. A népművészet vizsgálatának szempontjai. A természeti, társadalmi, gazdasági tényezők szerepe. Az etnikus hagyományok. Kulturális minták. A tárgyak készítői és használói. Az anyag, technika, forma, funkció és díszítmény összefüggései és történeti alakulásuk. A díszítmény: geometrikus és szabadrajzú motívumok. Kompozíciók, szerkesztési elvek: szimmetria, ismétlés. A díszítmény elhelyezése a felületen. Stílustörténeti rétegek és ideológiai hátterük.

3. Jel, jelentés, szimbólum. A szép tárgyak jelentései és funkciói történeti perspektívában. A véletlen játéka. A képes kifejezőmód szimpla objektívációi, vagy pedig szimbólumok lappanganak egyes díszítmények mélyén? Válaszért az ősművészethez és primitív művészetek, továbbá az alkalmazott magasművészet példáihoz fordulunk, melyek egyes motívumai a népművészetben is megőrződtek. archeológusok, vallástörténészek, művészettörténészek, ikonológusok, etnológusok és természetesen magyar néprajzkutatók és nyelvészek vélekedését is mérlegelni fogjuk, konkrétan megvizsgálunk néhány népművészeti tárgycsoportot, majd mikroelemzéseket végzünk.

Az elmúlt években több szakdolgozat szakirányítója volt. Ezek: *Textilhasználat a szilágysági Monón a 20. században* (SÁRMÁSI TÜNDE, 1997), *Kísérlet a populáris olajfestmény kultúrájának elemzésére* (LUKÁCS JÁNOS, 1996), *Egy vargyasi család levelezése az első világháborúban* (KOKÓ JULIANNA, 1998; társirányító KESZEG VILMOS), *A szalmafonás Jobbágytelkén* (SZABÓ ENIKŐ, 1997).

POZSONY FERENC docens 1990 óta oktat a tanszéken. Kötetei: *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák*. Buk., 1984; *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*. Kv., 1994; *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. Csíkszereda, 1997; *Szól a kakas már, Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban*. Csíkszereda, 1998. Tárgyai: *Bevezetés a néprajztudományba, Társadalomnéprajz. Erdély népeinek kultúrája*. A negyedik évben népköltészet kurzust vezet. Tematikája a következő.

A népszokások meghatározása. A népszokáskutatás terminológiai kérdései: mítosz, ritus, kultusz, ünnep, szokás. A magyar népszokáskutatás története: irányzatok, módszerek, jellemzőbb monográfiák. A romániai magyar népszokáskutatás eredményei. A romantikus, mitologizáló szokáskutatás. A pozitivisták iskola eredményei. A történeti-összehasonlító iskola eredményei, módszertana. A pszichoanalitikus iskola eredményei. A funkcionális iskola hatása a szokáskutatásban. A szokáskutatás strukturalista eredményei. A szemiotika és a generatív grammatika hatása a szokáskutatásra. Az egyházi év ünnepei. Az emberélet fordulói.

Az általa irányított, folklorisztika tárgyú szakdolgozatok: *Egy sváb asszony élettörténete* (CZENTER TÜNDE, 1996), *Temetési szokások Zabolán* (SZABÓ TÜNDE, 1996), *Kaplonyi esküvő* (SZIKSZAI MÁRIA, 1996), *Bellehemezés Csikban* (LAJOS KATALIN, 1996), *Bázeli farsang* (BORBÉLY ÉVA, 1996).

TÁNCZOS VILMOS egyetemi adjunktus 1992 óta tagja a tanszéknek. Kutatási témái a moldvai csángók szakrális költészete, az archaikus népi imák jelképvilága. Kötetei kutatásainak eredményeit tartalmazzák: *Gyöngyökkel gyökereztél, Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Csikszereda, 1995; *Keletnek megnyílt kapuja, Néprajzi eszszék*. Kv., 1996. Az általa oktatott tárgyak tematikája a következő.

Archetipikus jelképek a magyar folklórbán. Elméleti alapfogalmak. 1. Az archetipusok és a szimbolizáció általános kérdései. 2. A szimbólum mint szakrális üzenet. 3. Az archetipikus szimbólumok összetartozása, a rendszerezés elvei. Egy interdiszciplináris szimbólumelmélet esélyei. 4. „Szociologizáló” és „pszichologizáló” irányzatok az etnológiában. Szimbólumkutatás a magyar néprajztudományban. 5. Bálint Sándor munkásságának elméleti jelentősége: a szimbolikus-vallásos világlátás kialakulása a magyar néprajzkutatásban. A népi vallásosság jellemzői, tudományelméleti és módszertani következmények. Archetipikus szimbólumkörök a magyar folklórbán (népi líra, verses epika, népszokások, hiedelemvilág, népi vallásos képzetek, populáris kultúra).

Vallási néprajz. 1. A hivatalos és népi vallásosság. Liturgia és paraliturgia. 2. A népi vallásosság történeti megítélései. 3. A magyar vallási néprajz tudománytörténete. 4. A vallási néprajz területei. 5. A szakrális időszerkezet. (Az ember szakrális életútja. A szakrális idő naptári egységei. Az ünnep fogalma.) 6. A szakrális térszerkezet. 7. A Mária-tisztelet néprajza. 8. Szentkultusz a magyar népi vallásosságban. 9–14. Az archaikus népi imák jelképei.

Szakdolgozatot ugyanebből a témakörből irányított: *Archetipusok és szimbólumok a magyar slágerszövegekben* (KOZMA CSABA, 1998). Sok tudományos diákköri dolgozat készült az irányításával: *Jelképhasználat az egészségvárászoló ráolvasásokban és ezek hiedelemcselekvéseiben* (BARTA ILONA, 1995), *Egy rendhagyó temetés szimbólumai, A román–magyar alapszerződés eltemetése Kolozsváron* (INCZE ÉVA, 1996), *Archetipusok a gyermekfolklórbán* (DEMETER ÉVA, 1996), *Növényi szimbólumok a zabolai románok szokásaiban* (DEÁK FERENC, 1996), *A küszöb szimbolikája* (HEGYELI ATTILA, 1997), *A újszülött beavatása Feketelakon* (SZÉKELY MELINDA, 1997), *A gyimesi bellehemes jelképei* (SZILVESZTER KINGA, 1997), *A szatmári rémhírek képei* (BÉLTEKI EMŐKE, 1997), *Köröstárkányi szöveges falvédők jelképei* (SZATMÁRI ILDIKÓ, 1998).

KESZEG VILMOS egyetemi docens szintén 1990 óta oktat a tanszéken. Kötetei: *A folklór határán, A népi írásbeliség verses műfajai Aranyoszáéken*. (Buk., 1991), *Kelt levelem...*, *Egy mezősi parasztság levelezése* (Debrecen, 1996), *Jóslások a Mezőségen, Etnomantikai elemzés* (Sepsiszentgyörgy, 1997). Doktori disszertációját 1995-ben védte meg *A mezősi magyar hiedelmek rendszere* címmel. A következő tárgyak vezetője: *Bevezetés a folklorisztikába, Folklór (Bevezetés a népi epikába)*. Speciális tárgy (*Hiedelmek és hiedelemszövegek*), *Népköltészet* (magyar és idegen nyelv szakos diákok számára). A tárgyak tematikája a következő.

Bevezetés a folklorisztikába. Alapfogalmak. Kultúra, nép, népi kultúra. Néprajz, folklór, folklorisztika. A folklór helye a tudományok rendszerében. A folklór általános jellemzői (kollektív jelleg, rögzítetlenség, oralitás, anonimitás, variabilitás, alkalmosság, szinkretizmus). A folklór táji, történeti, társadalmi tagolódása. Egyén és közösség, hagyomány és újítás viszonya. A folklór változása. Akkulturáció. Folklór és nem folklór. Folklorizmus és folklorizáció. A folklór műfajrendszere. A folklóralkotások

tartalmi-formai rendezői. A kutatás elméleti és metodológiai kérdései. A kutatás története, intézményei, kiadványai.

A mítosz. A mítosz meghatározása. A mítosz funkciói. A mitikus gondolkodás. A mítosz kutatásának története. Mítosz és vallás. A vallás funkciói.

Bevezetés a népi epikába. Narratológia. Narratív szintaxis. Epikus törvények a népköltészetben. A népi epika műfajrendszere. Műfaj és beszédhelyzet. A hős. Történeti poétika. Hősepika. Mese. Népballada. Igaztörténet. Élettörténet. A magyar és a romániai magyar folklórkutatás eredményei.

Hiedelmek és hiedelemszövegek. 1. A hiedelem funkciói. A hiedelem mint interpretációs és cselekvési stratégia. Élmény, tudás, hit. Egyéni világkép. 2. Hiedelem és verbális gyakorlat. Beszédhelyzettípusok. Szövegtipológia. Tipikus és atipikus, explicit és implicit hiedelmek. Nyelvi és epikus klisék. Hiedelemszövegek, hiedelmek és kontextusok. 3. Egy közösség hiedelemrendszerének szerkezete (hiedelmek a Mezőségen). Mitikus és mágikus erejű lények, személyek, állatok és növények a mezőségi hiedelmekben. A mágikus gyakorlat. A mágia alapelvei. Jóslások. 4. A magyar hiedelemkutatás problémái.

Népi írásbeliség. A nép, a népi kultúra felfedezése: „profik és laikusok”. A szöveg felfedezése: artefactum és/vagy diskurzus, viszony. A narratív szintaxistól (Aarne, Propp) a narratív pragmatikáig (Hymes). Az orális szöveg, esztétikája, használati módja. Az írott szöveg. Az írás mint kommunikációs technika. Az írás tekintélye. Írás- és oktatástörténet. Az írás és a „horizont elmozdulása”. Kalendárium, ponyva, hírvers. Az írás- és szóbeliség viszonya. Az írás funkciói. Az írás mint cselekvés (írásszokások). A népi költészet. Írott szövegek az életterben.

Az általa irányított folklorisztika tárgyú szakdolgozatok: *Hodos község hiedelemvilága* (magiszteri dolgozat, SZABÓ ENIKŐ, 1998), *Mágikus-szakraális és deszakralizálódott szövegek az irodalom és folklór határán* (magiszteri, TASNÁDY ERIKA, 1998, társirányító TÁNCZOS VILMOS), *A román pap alakja egy erdélyi közösség hiedelemrendszerében* (CZÉGÉNYI DÓRA, 1998), *Kökényesdi hiedelemlények a szövegek tükrében* (BARTHA BALOG EMESE, 1998), *Betegség társadalmi tükrében* (magiszteri, KOMÁROMI TÜNDE, 1996), *Ma is gyakorolt jóslási technikák Felcsikon* (magiszteri, SÁNTHA EMŐKE, 1996), *Hétköznapi betegségszemlélet* (KOMÁROMI TÜNDE, 1995), *Népi gyógyászat Csíkrákoson* (KOSZ ZSÓFIA, 1996), *A betegség gyógyítása Mikolában* (KADÁR ANDREA, 1996), *Világképértelmezés egy csángó közösség születéshez fűződő hagyományai alapján* (TÓTH ERIKA, 1996), *Szerencsejátékok a népi mentalitásban* (SARKADI ANDREA, 1996), *Népi humor a Gyimesben* (TANKÓ BEÁTA, 1996), *A koldulás kultúrája* (GAZDA ENIKŐ, 1994), *Mentalitásvizsgálat egy élettörténet elemzésének alapján* (PÁCZKÁN ÉVA, 1996), *A graffiti — nonkonformista kommunikációs mód, a műfaj aspektusai Kolozsvárt* (magiszteri, PAPP ANNAMÁRIA, 1998), *Demeter Domokos, a városfalvi népi verselő* (JAKAB ZSUZSA, 1996), *Elektronikus folklór* (SZAKÁCS B. ISTVÁN, 1996).

KÖNCZEI CSILLA tanársegédként etnopszichológiai, táncantropológiai kutatásokat végez. E tárgyakkal irányít szemináriumokat.

FOSZTÓ LÁSZLÓ 1998-tól gyakornokként tagja a tanszéknek.

A tanszék tagjai mellett DEMÉNY ISTVÁN PÁL vezet állandó kurzust a finnugor népek epikája témakörből. Folyó tanévben CUCEU ION, a kolozsvári Folklór Intézet vezetője oktat speciális tárgyat *Bevezetés a román folkloristikába* címmel. ALMÁSI ISTVÁN pedig népzene kurzust vezetett. Az évek során az egyetemen előadást tartott BALÁZS LAJOS (átmeneti rítusok), NAGY OLGA (az élő népmese esztétikuma), MAGYARI VINCZE ENIKŐ éveken keresztül adta le az antropológiai tárgyat.

Tanszékünk állandó kapcsolatot tart fenn a csikszeredai Regionális és Antropológiai Munkacsoport tagjaival. BÍRÓ ZOLTÁN több alkalommal vezetett kulturális antropológiai tárgyat. BÍRÓ ZOLTÁN és GAGYI JÓZSEF pedig diákjaink terepmunkáját is irányította.

1990 óta a következő magyarországi szakemberek tartottak előadást egyetemünkön: BALÁZS GÉZA (feliratok, jelszavak), BARNA GÁBOR (vallásetmológia), BARTHA ELEK (vallásökológia), KISS MIHÁLY (magyar művelődéstörténet), KOTICS JÓZSEF (történeti antropológia), KUNT ERNŐ (vizuális antropológia), KÜRTI LÁSZLÓ (az amerikai antropológiai iskola), LÁZÁR KATALIN (az obi-ugorok népzeneje), NIEDERMÜLLER PÉTER (népi kultúra és nacionalizmus), PÓCS ÉVA (mediátorok, hiedelem), SÁROSI BÁLINT (magyar népzene), SELMECZI KOVÁCS ATTILA (a magyar cimer és a népi díszítőművészet), VOIGT VILMOS (magyar mitológia).

A tanszék tagjai figyelmet fordítanak a diákok szakmai gyakorlatának megszervezésére, a terepkutatás irányítására. Második és harmadik év végén minden diáknak saját terepmunkán alapuló, 10–15 lap terjedelmű szakdolgozatot kell benyújtania.

Az elmúlt években a diákok számára az alábbi tematikus kutatásokat sikerült megszervezni.

1. Jelenkutatás moldvai csángó falvakban. A demográfiai, családszerkezeti, gazdaságszerkezeti vizsgálatok mellett sor került a történeti tudat változásának, az identitás szerkezetének, az akkulturáció, népi vallásosság, szövegfolklor jellemzőinek feltárására is (irányító: POZSONY FERENC).

2. A csiksomlyói búcsújárás átalakulása (irányító: TÁNCZOS VILMOS és MOHAY TAMÁS).

3. A népviselet esztétikai és szemiotikai vonatkozásai (Gyimes, Moldva, Zabola) (irányító: GAZDA KLÁRA).

4. A húsvéti tojás jelfunkciói Gyimesben (irányító: GAZDA KLÁRA).

5. A barcasági rituális tánc (irányító: KÖNCZEI CSILLA).

6. A temetők néprajza az alcsiki falvakban (irányító: TÁNCZOS VILMOS).

7. Aranyosszéki jelenkutatás. Elkészült 10 magnós élettörténet (irányító: KESZEG VILMOS).

8. Az arisztokrácia emléke a mai falu tudatában. Kollektív életpálya-vizsgálat (irányító: KESZEG VILMOS).

9. Individuális és kollektív életpályák (paraszti és lelkeszi életpályák) (irányító: KESZEG VILMOS).

A tanszék mellett a néprajz szakos diákok számára műhely szerepét tölti be a Kriza János Néprajzi Társaság. Jól felszerelt könyvtár, számítógép áll a rendelkezésükre. Az itt sorra kerülő rendezvényeknek (konferenciák, kiállítások, előadások, könyvbemutatók) a diákok állandó résztvevői.

KESZEG VILMOS

Vallás, néphit, népszokás — komplex vallásetnológiai oktatás terve a pécsi tudományegyetem Néprajz Tanszékén

Doktori program terve — részletek

A pécsi tudományegyetem Néprajz Tanszékén kidolgozás alatt áll a *Néprajz, antropológiai megközelítésben (életmód — vallás — mentalitás)* című PhD-program. Az itt közreadott tervezet annak egy részét, a vallásra, mentalitásra vonatkozó kurzusokat tartalmazza. A PhD-program kiindulópontja a néprajzban hosszabb ideje terítéken lévő

paradigmaváltás kérdése, amelynek keretében részben új témák, részben pedig hagyományos témák új szemléletmódú megközelítésére teszünk kísérletet, külön hangsúlyt fektetve a tudományközi határok felszámolására, a néprajz hagyományos fókuszában lévő témák (életmód, néphit, népszokás, népköltészet) új szemléletű, több oldalú, interdiszciplináris, néprajzi és antropológiai megközelítésére. A program szerteágazó egységei között épp ez a szemléletmód képezi az összekötő kapcsot, ennek segítségével az eddig szokásos „népi”, „európai” és „Európán kívüli” kategóriák határain túlnyúlva a vizsgált jelenségcsoportok új összefüggésekbe és új megvilágításba helyezhetők.

A program nagyjából két blokkba szerveződik. Az egyik blokk az életmód kérdését járja körül néhány speciális témán keresztül. A másik blokk (vallás, mentalitás) gerincét komplex európai és egyetemes vallástörténeti, vallásetnológiai, mentalitástörténeti kurzuscsoport adja. Az alábbiakban ez utóbbi blokk terveit mutatjuk be. Eszerint a vallás témáit európai és Európán kívüli, keresztény és nem keresztény, elit és populáris, hivattásos és laikus kettősségek kölcsönhatásában tanítjuk, de nagyobb hangsúlyt kapnak (elsősorban a kutatástörténeti hagyományok okán) a népi, illetve populáris kultúra jelenségei, a néprajz hagyományos kutatási témái és a keresztény Európa, illetve a magyarság néprajza. E témákhoz képest azonban mindenképpen mennyiségi és minőségi ugrást jelent az, hogy az anyagismeret, forrásismeret kiterjed Európa különböző nyelvű, vallású kultúráira. Történeti áttekintést és anyagismeretet nyújtunk az egyetemes és európai, ókori, illetve a kereszténység előtti vallásoktól a középkori keresztény (és zsidó) valláson át a legújabb kor vallási, illetve hiedelem- és rítusrendszereiig. Az itt használt — vallásetnológiai értelemben vett — vallásfogalom a hiedelmeket és rítusokat, a mágiát és a népi vallást, illetőleg a magyar néprajz klasszikus, a néprajz oktatásában is honos „néphit”, „népszokás”, „népi vallásosság” témáit is magában foglalja és azok jelenleg is folyó alapfokú oktatására épül rá, de a tág értelemben vett vallás fogalmi rendszerén belül tárgyalja őket, kitekintve a mentalitás és vallás, valamint a vallás és a kognitív rendszerek témáinkkal kapcsolatos érintkezési területeire is. Ezzel a megközelítésnek interdiszciplináris jelleget is adunk a művelődéstörténet, mentalitástörténet, pszichológia felé, illetve ide kapcsolódnak a vallásos-mágikus folklorisztikai műfajok is (mitosz, legenda, ráolvasás, rítusénekek, ima). E határterületekkel összefüggésben módszertani és tudománytörténeti áttekintést kívánunk nyújtani a fontos európai kutatási területekről és problémákról. E téren rugalmasan lehet alkalmazkodni a hallgatók adott kutatási témáihoz is, a fontosabb kutatási módszerek és irányzatok közül vagylagosan felkinálható intenzív feldolgozási lehetőségekkel.

Tervezett féléves kurzusok

VARGYAS GÁBOR: *Archaikus vallási jelenségek és technikák az Európán kívüli népek vallásaiban és hiedelemrendszereiben*. A kurzus a PÓCS ÉVA által meghirdetett, hasonló című előadásorozat pandanja. Ugyanazokkal a jelenségekkel és technikákkal (áldozat, halott- és őskultusz, divináció, tranz és megszállottság, vallási specialisták, mediátorok stb.) foglalkozik, mint amelyekkel az, csakhogy ezúttal a hangsúly az Európán kívüli népek vallási jelenségeinek a tárgyalására helyeződik, a kitekintésnek egyetemes jelleget kölcsönözve.

VARGYAS GÁBOR: *Totemizmus*. A kurzus célja az egyik legvitatottabb vallásetnológiai jelenség, a totemizmus kérdéskörébe való bevezetés. Az előadások során először időbeli sorrendben végigmegyünk a totemizmusról szóló alapvető műveken és leírásokon McLENNANTól és FRAZERTől kezdve egész LÉVI-STRAUSSig és az utána következő szerzőkig, hogy azután szembesítsük az így kapott képet a magyar néprajzi

és régészeti/történeti irodalomból kirajzolódó, a honfoglaló magyarság totemizmusára vonatkozó elképzelésekkel és elméletekkel. A kettő összevetésén keresztül fel kívánjuk hívni a figyelmet az irodalomban rendszeresen visszatérő, elavult tévhitekre, valamint arra, hogy a magyar kutatás az egyetemes kitekintést sajnálatos módon nélkülözi.

PÓCS ÉVA: *Archaikus kultuszformák és vallási technikák Európa vallásaiban és hiedelemrendszereiben*. A kurzus olyan vallásantológiai fogalmak (áldozat, divináció, transz, látomás, megszállottság) vizsgálatával foglalkozik, amelyek mint egyetemes rituális technikák a keresztény Európa hivatalos kultuszaiban és a nem keresztény népi kultuszban egyaránt jelen voltak, különböző keresztény vagy keresztényiesített formációkban, és alapvető szerepük volt mint a természetfeletti világgal való kapcsolatteremtés rítusainak és technikáinak Európa népi kereszténységében, illetve népi hiedelemrendszereiben. Vizsgáljuk e jelenségeket a keresztény és kereszténység előtti kultúrákban, a keresztény valláson belül és annak péremterületein, illetve a néphitben, népi vallásban, különös tekintettel a halottkultuszban betöltött szerepükre és a néphit specialistáinak, illetve a különböző keresztény és nem keresztény mediátoroknak (jósok, látók, varázslók, szentemberek, vizionálók) a gyakorlatára, sajátos technikáira. Az ókori, középkori, újkori európai anyag történeti áttekintésével egyidejűleg sor kerül az egyetemes sajátságok mellett az európai kultúrákhoz köthető sajátos vonások megrajzolására és ezek szerepének vizsgálatára.

PÓCS ÉVA: *Démon- és szellemvilág a középkor- és újkori Európa hiedelemrendszereiben*. A kurzus során az európai népi hiedelemrendszerek démon- és szellemvilágát, annak közös európai sajátságait és helyi, kulturálisan meghatározott szabályszerűségeit vizsgáljuk, különös tekintettel a kereszténység melletti, apokrif, paraliturgikus, „népi”, valamint a kereszténység előtti „pogány” hagyományok kapcsolataira a kereszténységig. A témák az alábbiak. A hiedelem-, illetve mitológiai rendszerek lényei (lélek-képzetek, hasonmások, halottak, kísértetek, tabu- és sorslények, természeti szellemek, helyek szellemei, őrző- és segítőszellemek, az emberi világot támadó démonok) helyi és európai története, a rendszerekben betöltött szerepei és a szerepek változásai. A kereszténységbe integrálódás folyamatai, a vallás és mágia, a keresztény és nem keresztény hagyományok együttlélése, szinkretisztikus hiedelemrendszerek, „kvázi-mitológiák” kialakulása. Ókor, középkor: pogány isten- és démonvilág a keresztény mitológiában és a népi hiedelemrendszerekben; néphit démonai-keresztény ördög. Kora újkor: a népi démonvilág és a boszorkányság. Legújabb kor: a hiedelemvilág másodlagos funkciói, archaikus hiedelemként mai szerepe. A néphit, illetve vallás lényei (egymáshoz viszonyított) világmagyarázó, normatív és kultuszban betöltött szerepe a középkori, kora újkor és legújabb kori világképben.

PÓCS ÉVA: *Boszorkányság, demonológia és boszorkányüldözés Európa kora újkorában*. A kurzus során a boszorkányság különböző újkori alakulású európai rendszereit (összefüggésben a középkori, kora újkor Európa intézményes boszorkányüldözésével és a boszorkányüldözők keresztény demonológiájával), továbbá a boszorkányság hiedelemrendszerének és az európai boszorkányüldözésnek a kölcsönhatásait vizsgáljuk. A témák az alábbiak. A boszorkányság falusi társadalmi rendszere a kora újkor Európában. A boszorkányság mint ideológia: csapásmagyarázat és viselkedésszabályozó, normatív rendszer. Népi boszorkányideológiák, általános és helyi sajátságok. A boszorkányság mint hiedelemrendszer, formái és működési mechanizmusa. A boszorkányság mint a kora újkor általános európai, expanzív népi hiedelemrendszere és viszonya (mint „pogány” mitológiának, illetve antikeresztény, eretnek ideológiának) a kereszténységhez. A boszorkányság egységesítő, integráló hatása a különböző európai, illetve helyi „boszorkányság előtti” hiedelemrendszerekre. A boszorkányüldözés hullámai, területi sajátságai, centrum és periféria, Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa. Az egyházi

demonológia és hatása a népi ideológiákra, boszorkányszombat, ördögszövetség. A magyarországi boszorkányüldözés és hatása a magyar néphitre.

PETNEKI ÁRON: *A keresztény liturgia alapjai*. A tárgy vizsgálja a liturgia kialakulását, a nyugati és a keleti liturgia alapvető vonásait, a kánoni órák kialakulását, a szerzetesi időbeosztást, a liturgikus teret és eszközöket a keleti és nyugati egyházban. Foglalkozik a paraliturgikus cselekményekkel, továbbá a zarándoklatokkal.

TÜSKÉS GÁBOR: *A kora újkori vallásosság intézményi keretei és reprezentatív kultuszformái*. Az egyházszerkezeti formák (pl. egyházkerület, egyházmegye, gyülekezet, egyházközség, plébánia) alakulása és hatása a vallásosság alakulására. Laikus szerveződések és tevékenységek (társulatok, licenciátusok, vasárnapi iskola stb.). Egyes egyházi és világi személyek tevékenységének hatása a vallásosságra. Liturgikus és paraliturgikus megnyilvánulások. Búcsújáró helyek, zarándoklatok. Szentek tisztelete. Helyi, regionális és nemzetközi törekvések, lelkiségi áramlatok. Az intézményi keretek és kultuszformák szerkezet- és funkcióváltozása.

TÜSKÉS GÁBOR: *Az egyházi irodalom műfajai mint társadalom- és mentalitás-történeti források: forrástípusok, forrásfeltárás és -értelmezés*. Egyházi műfajok tipológiája (prédikáció, exemplum, elmélkedés, imádság, mirákulumelbeszélés, kegyhelyek és -képek eredetlegendája, szentéletrajz, iskoladráma, katekizmus, ének, látomás, ponyva-irodalom, bibliai történet stb.). Az egyes műfajok tartalmi, szerkezeti és funkcionális sajátosságai. Az egyházi irodalom szerepe az egyéni és közösségi magatartás, tudatformák alakításában és a különféle művelődési anyagok közvetítésében. Vallási oktatás keretei, olvasmányanyagok. A kéziratos források tipológiája (pl. historia domus, egyházlátogatási jegyzőkönyv). A forrásanyag értelmezési problémái (szerzői szándék, valóságérték stb.). Ikonográfiai források (pl. sokszorosított grafika). A speciális forrástípusok hozzáférhetősége, hagyományos és új forrásfeltáró módszerek.

A határterületek példáiból — eddigi konkrét kurzustervek

PETNEKI ÁRON: *Tremenda mors, horrenda mors. A halál mint kultúrtörténeti jelenség a keresztény középkori és újkori Európában*. A nagy végső dolog teológiai és irodalmi példái. Vanitatum vanitas: a világ mulandóságának ábrázolása. A meditatív irodalom, az *Ubi sunt?* téma a költészetben. A csendélet mint vanitas-allegória. Ars bene moriendi. A jó meghalás művészete a teológiai és prédikációs irodalomban. A jó halál mint példakép, követendő viselkedési forma a keresztény ember számára a kortárs emlékiratok tükrében. A különítélet (Becsei Vesszős György különítéletének irodalmi és művészettörténeti vonatkozásai, 14. sz.). A megnyugvás hiánya: a hazajáró lélek, a kísértet. A vámpír és fajtái a mentalitás-történeti forrásokban, az irodalomban és a folklórban. Dracula karrierje. „Láttad-é az halált a falra felírva?” A halálábrázolás. Vado mori (a haláltánc irodalmi és képzőművészeti példákban). A rettenet színháza (a nyilvános halál: a kivégzés). A fekete halál (járványok Európában, pestis, 1348–1350, 18. sz. eleje, 1738, lepra, a leprosoriumok, kolera a 19. sz. végéig). A temetés. A francia királytemetések kialakulása, a lovagi temetés mint követendő mintakép. Főúri temetések és azok tovább élő elemei. A temetési pompa vizuális oldala: a castrum doloris. Az imago kérdése. Halotti fegyverek. A temetési pompa auditív oldala: a szertartás énekei és zenéje. A rekviem mint önálló zenei műfaj (korai polifon halotti misék, Mozart, Cherubini, Schumann, Cornelius, Brahms, Britten). A király két teste — a síremlék (tumba, epitáfium, egész alakos sírkövek). A temető művészete. Erősz és Thanatosz, avagy *A halál és a lányka*. Képzőművészeti (Urs Graf, Niklas Manuel Deutsch, német romantikusok, Max Liebermann) és zenei példák (Schubert).

GRYNAEUS TAMÁS: *Az etnopszichiátria egyes kérdései.* Megváltozott tudatállapotok: fogalomhasználat. Neuropszichiátriai, elektrofiziológiai megítélés. Megváltozott tudatállapotok rendszerezése (DSM), biokémiai elméletek, endorfinelmélet, hallucinogén anyagok. Személyiség szerkezet, szociálpszichológiai magyarázat. Depresszió, öngyilkosság és pszichotikusok helyzete a hagyományos közösségekben. Sámánok, halottlátók, gyógyítók pszichiátriai megítélése, öröklődés, átadás. „Látomások”, túlvilági élmények a mai magyar népi szájhagyományban. Identitástudat és anómiás depresszió. A primitív, valamint a gyermeki gondolkodás és elmekeörös tünetek párhuzamai. Népköltészeti analógiák. Elmekeörösök helyzete a hagyományos közösségekben.

Módszertani előadások és gyakorlatok, metodológiai és tudománytörténeti szemináriumok

A tudománytörténeti és metodológiai kurzusok, illetőleg szövegolvasó szemináriumok az európai kutatástörténet és kutatási módszerek megismerését, a különböző módszertani megközelítések gyakorlati kipróbálását célozzák. Amellett, hogy törekszünk a legfontosabb módszerek és módszertani törekvések bemutatására, a tudománytörténet teljességét természetesen nem tudjuk nyújtani, igyekszünk viszont ezt a tárgykört igen rugalmasan kezelni és igazodni a hallgatók adott disszertációtémáihoz, vagyis lehetőségeket nyújtva számukra. Mindez kiegészítendő alkalomszerűen felkért külső előadók segítségével, a lehetőségek szerinti további témákból előadott kurzusok, illetve rövidebb előadássorozatok beiktatásával, például funkcionalista, strukturalista-szemiotikai, vagy szimbolikus antropológiai kutatások az európai vallás, mitológia, néphit terén. A konkrét terv eddig az alábbi.

SZÖNYI GYÖRGY ENDRE: *Tudomány, mágia, kultúra és mentalitás a modernitás kezdetén.* A kurzus célja a hallgatók megismertetése a kora újkor kutatásának olyan interdiszciplináris területeivel, melyek a történeti antropológia, a tudománytörténet és a folklór hiedelemvilága határán találhatóak. Az itt érintett témákat ennek megfelelően a vallás-, a művelődés-, a tudomány- és a művészettörténet egyaránt kutatta és kutatja, az anyag bekapcsolása azonban hasznos lehet a folklorisztikai és antropológiai programok hallgatói számára is. A témák az alábbiak. A korai modernitás kulturális arcai: középkor, antikvitás, reneszánsz. Episztemológiai paradigmák: az organikus és mechanikus világkép. Tudománytörténeti paradigmák: a reneszánszkutatás és a korszak tudománytörténetének trendjei (pozitívizmus, eszmetörténet, strukturalizmus, posztstrukturalizmus, interpretációs filozófiák és stratégiák). A hiedelemvilág paradigmái. Az istenek világa, a csillagvilág, az elemi világ. Mitológia, asztrológia, alkímia, gyógyítás. Szellemhit, divinációs technikák. Gömbjósítás, tükörvarázslat, kincskeresés. Antik és középkori hatások a reneszánsz mágiában. Aby Warburg kutatásai. Ficino talizmánmágiája és mágikus egészségtana. Agrippa mágiája és Paracelsus alkímista orvostana. John Dee példája: mágikus matematikától az angyalmágiáig. Titkos tudományok a közép-európai udvari és populáris kultúrában.

Az alapképzés

Az a célkitűzés, hogy a magyar folklorisztika szűk kereteiből kilépve a fent említett vallás/néphit/mitológia tárgycsoportot komplex szemlélettel, sokirányú módszertani megközelítéssel, az európai vallástudomány és etnológia kereteibe ágyazva oktassuk, nemcsak a (tanszékünkön remélhetőleg 1–2 éven belül meginduló) posztgraduális képzés számára nyitott új perspektívákat, hatással lesz az alapképzésre is, amelyre ráépül. Ezzel kapcsolatban az ország összes néprajz/folklór tanszékén előadott „néphit” és „népszokás”, illetve „népi vallás” és vallás-etnológia hagyományos, egymástól független tematikáját kiegészít-

ve megkezdjük egy európai vallástörténet/vallásetnológia/hiedelem- és rítusrendszerek ciklus — magyar néphittel, illetve folklórral párhuzamos — kiépítését. E célkitűzés fokozatos keresztülvételére — a fenti elveknek megfelelően kidolgozott komplex tananyag előadására — lehetőséget kaptunk az 1999/2000-es tanévtől kezdve a Soros Alapítványtól nyert 3 éves Felsőoktatási Együttműködési és Programinnovációs Pályázat révén. Ennek keretében — az eredeti tantervhez képest új kurzusokkal (külső előadók bevonásával is) — 1999 őszétől elkezdjük megvalósítani végleges formájában a posztgraduális képzés tantervének egyes részelemeit. Ezek a „hagyományos” tantárgyak oktatására épülnek rá úgy, hogy ezeket magukba olvasztva új összefüggésekbe állítják, átrendezik és ez átmenetet teremt az új oktatási koncepció felé. Ennek fontos koncepcionális eleme az említeteken kívül a tudományos kutatás szorosabb beépítése a tanrendbe, egyfajta kutatói elitképzés megvalósítása a kötelező tananyagon túli speciális kollégiumok és kutató-, olvasószemináriumok szervezésével. Ezekben a hallgatók a tanár vezetésével a tényleges kutatómunka egyes fázisaiban vehetnek részt (részben az említett Soros-pályázat, részben minisztériumi, felsőoktatási pályázatok keretében).

Az alábbiakban közöljük az alapképzés tantervének eme, a vallás/mentalitás témakörébe vágó, illetve annak első két évben megvalósult/megvalósuló részét.

1999/2000-es tanév

Féléves kurzusok

PÓCS ÉVA: *Rítus és ünnep Európában*. Rituselméletek, ünnepelméletek. Az európai keresztény ünnepek kultúrtörténete és kutatástörténete. Az átmenet rítusai, halottkultusz, halotti ünnepek, karácsony, karnevál.

PÓCS ÉVA: *Magyar népszokások* (az előzőre épülő kurzus).

Közös kurzus. részben vendégelőadókkal: *Kommunikációs csatornák az elit és populáris kultúra között*. A kurzus az „elit–populáris” kettősségeket és kapcsolatokat az előadók aktuális kutatási témáin mutatja be, melyek a következők. KLANICZAY GÁBOR: *Szentté avatási per és boszorkányper*. VOIGT VILMOS: *Szerelmi líránk kezdetei*. NAGY ILONA: *Apokrif irodalom és legenda*. TÓTH PÉTER: *Istenítéletek és népi büntetőeljárások*. PÓCS ÉVA: *Test és lélek, megszállottság, ördögűzés*. PETNEKI ÁRON: „*Tollkorona és fakard*”, *Egy bolond molnár esettanulmánya*. TÜSKÉS GÁBOR: *Laikus vallásosság — egyházi vallásosság: elméleti problémák*. A kurzushoz olvasószeminárium tartozik, melyen az előadók által megadott magyar és külföldi olvasmányanyag feldolgozása folyik.

ÜLO VALK (Tartu): *Észt mitológia és folklór* (tömbösített kurzus). A folklórkutatás története Észtországban. Kereszténység előtti mitológia. Keresztény népi vallás. Vallási szinkretizmus. Narratívok. Észt népdalok. Naptár, ünnepek.

Kutatószemináriumok

PÓCS ÉVA: *A magyar néphit enciklopédiája*. A projekt első, kétéves szakasza véget ért, a második szakasz most indul. A tudományos cél egy három, egyenként mintegy 60 íves kötetből álló enciklopédia megírása és kiadása (az MTA Néprajzi Kutatóintézet néphitarchívumának anyaga alapján), egy kvázi-mitológia rendszerében. A diákok egy-egy fejezet vagy szócikk elkészítésében, valamint az enciklopédia rövid, szótárszerű változatának (*Hiedelemszótár*) megírásában is közreműködnek.

PÓCS ÉVA: *Zagyvarékas 2000-ben*. Egy 1963-ban végzett vizsgálat kontrolljaként elvégzett, közös terepmunkán alapuló, komplex vallás-, rítus- és hiedelemelemzés, majd közös tanulmánykötet publikálása a témából.

2000/2001-es tanév

Féléves kurzusok

VARGYAS GÁBOR–PÓCS ÉVA: *Archaikus vallási fogalmak és technikák — egyetemes és európai kontextusban*. A jelenségeket mint egyetemes vallásetnológiai, illetve vallásfenomenológiai fogalmak rendszerét mutatja be, az előadók intenzíven kutatott tematikáján; az Európán kívüli hagyományos kultúrákat és Európa különböző nyelvű, vallású kultúráit fogja egy rendszerbe, a kereszténység fogalmi rendszerével együtt. (Tematikát lásd fent.)

PÓCS ÉVA: *Démon- és szellemvilág a közép- és újkori Európa hiedelemrendszereiben* (a fentebb jelzett tematikával).

PÓCS ÉVA: *Magyar néphit* (az előző két kurzusra épül). A magyar néphitet az európai keresztény rendszerekkel összefüggésben, mint azoknak egy speciális történeti körülmények között létrejött helyi variánsát mutatja be.

Vendégelőadó: *Magyar népi vallás*.

Közös kurzus, részben vendégelőadókkal: *A populáris kultúrától a folklórig*. A kurzus a „populáris–népi–elit” kettősségek/hármaságok rendszerét vizsgálja az előadók aktuális kutatási tematikáján, ezen belül az európai, magyar, keresztény, elit és populáris, népi stb. részrendszereket mint az egyetemes vallási rendszerek lokális, illetve korhoz, valláshoz, néphez kötődő variánsait az alábbi témákban. NAGY ILONA: *A populáris kultúrától a folklórig*. VEREBÉLYI KINCŐSÓ: *Ikonográfia és folklór*. NAGY ZOLTÁN: *Tömegkommunikáció és folklór a vaszjugáni hantiknál*. SZACSVAY ÉVA: *Prédikációk hatása a réformátus közösségek világképére*. FRAZON ZSÓFIA: *A Faustmondák útja az ördögszövegségig*. TÓTH G. PÉTER: *Büntetőjogi eljárások és szokásjog a kora újkorban*. A kurzushoz olvasószeminárium tartozik, melyen az előadók által megadott magyar és külföldi olvasmányanyag feldolgozása folyik.

LEANDER PETZOLDT (Innsbruck): *Európai hiedelemmondák* (tömbösített kurzus). Mondakutatás Európában. Hiedelemmonda és ikonográfia. Hiedelemmondák és a népkönyvek: a Faust-monda. Démonikus mondák. Halottak a mondákban és az exemplumokban. A Don Juan-téma Európában. Mondakatalogizálás. Modern városi hiedelemmondák.

NAGY ILONA: *Apokrif irodalom és legenda*. A kurzus az apokrif legendák hagyományozását követi nyomon a keresztény művelődéstörténetben és a folklórban az alábbi témák szerint. Isten–Ördög, teremtés, Noé, vízözön, Jézus születése, gyermeksége, szenvedése, halála, Szűz Mária élete, pokoljárása, halála, apokalipszis.

Előadások

A kurzusokra épülnek a külföldről meghívandó előadók egyedi előadásai egyetemes vallásetnológiai jelenségekre vonatkozó egyéni kutatásaikról, részint egyetemes, illetve Európán kívüli, részben európai „keresztény vallástörténeti” tematikával.

LOSONCZY ANNA (Párizs): *Interetnikus kapcsolatok a vallásban* (2 előadás). *Afrokolumbiai kereszténység* (1 előadás).

ZEMPLÉNI ANDRÁS: *Megszállottság-kultuszok Afrikában* (3 előadás).

Kutatószemináriumok

Azonos az előző tanévével.

PÓCS ÉVA
VARGYAS GÁBOR

A vallási néprajzi specializáció tantárgyi felépítése a szegedi tudományegyetemen

A szegedi egyetem Néprajzi Tanszékén a vallási néprajzi oktatásnak és kutatásnak évtizedes hagyományai vannak egykori professzora, BÁLINT SÁNDOR munkássága révén. A tanszék ezt a szellemi örökséget folytatni és továbbépíteni kívánja. E speciális képzés egyedülálló a magyar felsőoktatásban.

A képzés célja: a vallás és a vallásosság általános kérdéseiben és történetében jártas, illetve a vallásnak az európai társadalom történetében és műveltségében betöltött szerepében tájékozott néprajzos szakemberek képzése.

A vallási néprajzi specializáció számos területen teszi lehetővé a megszerzett ismeretek alkalmazását: a NAT megfelelő műveltségi területeinek oktatásában, a társadalomtudományi kutatómunkában és ezek intézményeiben, a tömegkommunikációban, valamint a lelkipásztorkodásban.

A képzés pedagógiai célja: a vallás és a vallások szerepének és etikai értékeinek megismertetése, a vallási tolerancia erősítése, önmagunk jobb megismerésének elősegítése.

A szakképzettség, végzettség megjelölése: néprajz szakos bölcseész — vallási néprajzi speciális képzésben részesült.

A vallási néprajzi speciális képzés szakmai vezetője: BARNA GÁBOR egyetemi docens.

A vallási néprajzi specializáció tantervi felépítése, a képzés általános feltételei és követelményei

A néprajzi törzsképzés akkreditált tantárgyi szerkezetét, amelynek keretében a speciális képzés folyik, itt nem részletezzük.

A vallási néprajzi speciális képzésre a néprajzi képzés első, alapozó szakaszának eredményes lezárása után lehet szakosodni. Ebben részt vehetnek azok a néprajz szakos egyetemi hallgatók, akik a képzés második és harmadik szakaszában e területen kívánnak szakirányú elmélyült képzést folytatni. A specializációban résztvevők kötelesek a vallási néprajzi tantárgyak mellett meghatározott vallástudományi szaktárgyak felvételére és hallgatására. Ezek a következők: vallásfilozófia, egyháztörténet, vallásszociológia, valláslélektan, illetve 2 félév latin. Mindezek az Universitas, a vallástudományi képzés keretében felvehetők.

A szakirányú képzettség oklevéllel történő elismeréséhez szükséges az előírt szaktárgyak elvégzésének megkívánt formájú (kollokvium, gyakorlati jegy, aláírás) elismertetése. A vallási néprajzi képzés szigorlattal, szakdolgozat elkészítésével és megvédésével zárul. A szakdolgozat általános követelményei és elbírálásának szempontjai azonosak a néprajz szak szakdolgozati követelményeivel és szempontjaival. A szakdolgozat — a témavezető tanárral történő megegyezés alapján — készülhet idegen nyelven is.

Részt vevő oktatók: BARNA GÁBOR egyetemi docens, PUSZTAI BERTALAN egyetemi tanársegéd, GRYNÆUS TAMÁS kandidátus (Szent János Kórház, Budapest), SZILÁRDFY ZOLTÁN művészettörténész (Budapest), ERDÉLYI ZSUZSANNA néprajzkutató (Budapest).

Tantárgyak

Bevezetés a vallásetnológiába és vallásantropológiába

3. félév, heti 1 óra, ea., koll.; BARNÁ GÁBOR

Az előadás célja megismertetni a hallgatókat a vallásetnológia és vallásantropológia tárgykörével, problematikájával, fogalomrendszerével, klasszikus témáival. Jelentősebb irányzatok, jelentős kutatók. A vallás meghatározása, animizmus, mágia, totemizmus, tabu, mana, áldozat, ima, rítus és mítosz, samanizmus stb. problémakörei. Kereszténység és más monoteista vallások.

Az előadáshoz kapcsolódó szövegolvasás a vallásetnológia klasszikus munkáiba vezet el.

A vallási néprajz — magyar, európai, amerikai kutatástörténete

5. félév, heti 1 óra, ea., koll.; PUSZTAI BERTALAN, BARNÁ GÁBOR

A magyar és az európai népek, valamint az amerikai (Észak- és Latin-Amerika) keresztény népek vallásos népeletének kutatástörténete. A vallási néprajz tárgy- és problémaköre, sajátos fogalmi rendszere. A szinkretizmus. Fontosabb irányzatok és azok képviselői. A népi vallásosság történeti megítélései. Inkulturáció. A kutatás sajátosságai felekezetekhez kötöten.

Az előadáshoz kapcsolódó conversatoria, szövegolvasás az európai, amerikai, magyar vallási néprajz (religious ethnology) klasszikus műveit elemzi.

Források, forráskritika, kutatómódszertan

5. félév, heti 1 óra, ea., koll.; PUSZTAI BERTALAN

Az általános néprajzi kutatómódszertan és forrásismeret tárgyra épülve a vallásos népelet sajátos forrásait, a szükséges forráskritikai és elemzési módszereket, technikákat tekinti át.

A tér megszervezése a vallásos népeletben

5. félév, heti 2 óra, ea. (koll.) + 1 óra, szem. (gy.); BARNÁ GÁBOR, PUSZTAI BERTALAN, SZILÁRDFY ZOLTÁN

A vallásos térszerveződés és térhasználat általános kérdései, a vallás és környezet kapcsolata, a vallásökológia problémakörei. Az egyéni és a közösségi vallásgyakorlás terei, privát és köztér a népi vallásosságban. A szakrális tárgyak. Kegytárgykészítők és kegytárgyárosok. Esztétikum és tömegkultúra. A keresztény ikonográfia témái. A képtisztelet. A világ deszakralizálása. Zarándoklatok, búcsújárás.

A szeminárium egy-egy témakör elmélyítését, esettanulmányok révén az önálló kutatómunkát szolgálja.

Az idő megszervezése a vallásos népeletben

6. félév, heti 2 óra, ea. (koll.) + 1 óra, szem. (gy.); BARNÁ GÁBOR

A tárgy célja: részletes áttekintés az egyéni és a közösségi élet (az idő) szakralizációjáról, elsősorban az átmenetekre, ünnepekre és hétköznapok ellentétpárjára építve. A születés, házasság, halál, az átmenetek és avatások szokásrendje, valamint a naptári ünnepek/egyházi év rendjében a jeles napi szokások. A szentisztelet és a Mária-tisztelet története, rétegei és formái. Mária-költészet. Az idő deszakralizálása.

A társadalom megszervezése a vallásos népeletben

8. félév, heti 2 óra, ea. (koll.) + 1 óra, szem. (gyj.); BARNA GÁBOR, GRYNÆUS TAMÁS, meghívott előadó

A vallásos élet közösségi és egyéni szerepvállalásai. Az egyéni és a közösségi devóció. A „Szent”-tel kapcsolatban álló személyek és szerepek (pl. sekrestyés, kántor, előénekes, harangozó), a szentember alakja. Látók és próféták. Papok és szerzetesek. A vallásos társulatok: imatársulatok, karitatív társulatok, kisközösségek. A vallási jelenség a társulati életben (céhek, egyesületek). Hatalom, érdek a vallásos életben. Nemi szerepek és ezek változásai a vallásos életben. Elit és nép viszonya. A vallásos élet konfliktusai. Felekezetek kapcsolata. A szekularizáció és a deszakralizáció folyamatai, a kvázi-vallásos, a vallás mintáján szerveződő jelenségek és intézmények: sztárkultusz, populáris és profán mitológiák.

Vallásos gondolkodás, vallásos mentalitás

7. félév, heti 2 óra, ea. (koll.) + 1 óra, szem. (gyj.); ERDÉLYI ZSUZSANNA, GRYNÆUS TAMÁS, BARNA GÁBOR, meghívott előadók

A világkép. Az európai vallásos gondolkodás és viselkedés változásai. Egyéni és közösségi viselkedésminták. Szimbolikus gondolkodás, a szent és profán kapcsolata, az élet alapvető kérdéseivel kapcsolatos képzetek és viselkedésminták történeti alakulása. Ortodoxia és herézis. Felekezetek kapcsolata, tolerancia és intolerancia. Ökumenizmus. Előítéletek. Vallás és identitás. A népköltészet vallásos műfajai. Megtéréstörténetek és tanulságaik. Imádságok, népelemek, kántorkönyvek, ima- és énekes aprónyomtatványok szerepe. Élettörténetek. Papi és szerzetesi élettörténetek. Látomástörténetek. Valláscsúfolók. Lelkiségi mozgalmak, jelenlétük és szerepük a népi vallásosságban. Vallásosság a kommunikációban, kommunikációs folyamatok a vallásos gyakorlatban. A bűn–bűntetés, kegyelem, élet–halál, angyal–ördög, evilág–túlvilág, jó–rossz, Isten–ember, Teremtő–teremtvény stb. a népi vallásosságban. A vallásos élet stílusai. Egyházfegyelem.

Szakdolgozati szeminárium

7–10. félév, heti 2 óra, aláírás, témavezető

BARNA GÁBOR

**A magyar néphit, népszokás és népművészet oktatása
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén**

Néphit

A magyar néphit oktatása egy féléven át tart a Folklore Tanszéken heti két óra előadás, egy óra szeminárium keretében.

Mint más tárgyak keretében, úgy az adott esetben is arra törekszünk, hogy a néphit fogalomkörébe tartozó témákat ismertessük meg európai és történeti keretben a hallgatókkal. A félév folyamán egy-egy előadás a probléma történetén keresztül utal a tudománytörténetre, kiemeli a legfontosabb eredményeket és vázolja a jelenleg aktuális

kérdéseket. Már az előadások sorrendje érzékeltetni kívánja azt, hogy történeti összehasonlító keretbe helyezve tárgyaljuk az anyagot. Mivel a tárgy felvételének alapfeltétele az, hogy a hallgató vizsgáljon a vallásnéptudományi tárgyból, ezért az alapfogalmakra építeni kívánunk.

A bevezetés — mint az az egyetemi oktatásban megszokott — a néphit fogalmának kialakulását, magyar tudománytörténetét, és a félév során tárgyalni kívánt főbb kérdésköröket érinti.

A második előadás a magyar néphit elemi rétegével foglalkozik. Itt a magyar néphitből vett példákkal illusztráljuk a szent hely, szent idő, szent cselekvés fogalmakat. Részletesen tárgyaljuk L. SCHMIDT nyomán az anyagban rejlő varázserő (Stoffheiligkeit) és a formában rejlő varázserő (Gestaltheiligkeit) fogalmait, RÓHEIM GÉZA nyomán pedig a személytelen varázserő fogalmait. Egy vagy két órát szentelünk a szamanizmusnak mint etnológiai problémának, hangsúlyt helyezve a néphitkutatás ún. mitológiai irányzatának bemutatására. Ugyancsak részletesen tárgyaljuk a néphit boszorkányalakját, mivel utalunk az európai művelődéstörténetben ismert boszorkányfigura kialakulásának történetére, a hazai boszorkánykutatásra és a recens néphit boszorkányára.

A magyar néphit hiedelemalakjainak ugyancsak külön órát szentelünk. Itt a bővebb kifejtéstől általában eltekintünk, mivel a téma irodalma óriási és könnyen hozzáférhető.

A magyar népi orvoslás kérdéseit egyfelől egy szinkrón, másfelől egy diakrón tengely mentén haladva jelezzük. Ez azt jelenti, hogy utalni kívánunk az orvoslás történetére az ókortól napjainkig, másfelől a népi orvoslás gyakorlata alapján az orvostudomány felosztását követve foglaljuk össze a főbb területeket.

A népi tudás, népi természetismeret témáját a hétköznapi élet és a munka felől közelítjük meg.

Hangsúlyt fektetünk arra, hogy az okkult tudományok és a néphit kapcsolata szóba kerüljön. Az okkultizmus történetéből olyan áramlatokat emelünk ki — pl. kabala, jóslások —, amelyek hatását a recens néphitből is jól lehet illusztrálni.

Ugyancsak részletesen foglalkozunk a néphit szövegaspektusaival olyan módon, hogy utalunk a szent szöveg jelentőségére, ám anyagunkat a szövegszerveződés szintjeinek megfelelően tagoljuk. Érzékeltetni kívánjuk a néphit megjelenési formái közötti transzkódolás problémáját, noha igazán útmutató megoldásra sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban eddig még nem akadtunk.

A népi vallásosság tárgyalásánál jó részt támaszkodunk a megjelent szakirodalomra, a félév elején említett vallástörténeti háttérre, nem felejtkezve meg a népi vallásosság képi és tárgyi eszköztáráról sem.

A szemináriumi témák kijelölésénél egyfelől igazodunk a hallgatói érdeklődéshez, másrészt igyekezünk olyan témákat találni, amelyek egymáshoz is illeszkednek, illetve amelyek a következő tanév népszokás-szemináriumán is folytathatók.

Népszokás

A magyar népszokásokkal két félévben előadások és szemináriumok keretében foglalkozhatunk. Ez a lehetőség módot ad arra, hogy a népszokásokat tágran értelmezzük, és lehetőség szerint az európai művelődéstörténeti távlatokat is felvillantsuk. Az anyagot a szokáscselekvés, dramatikus népszokás, népi színjátszás fogalmi csomópontok köré rendezve tárgyaljuk. A témák megválasztásánál egyfelől tiszteletben tartjuk a kutatásban megszokott és követett mintákat, ugyanakkor részletesebben tárgyalunk olyan aspektusokat, amelyek a magyar szakirodalomban kevésbé vannak reprezentálva. Évről évre erőteljesebben nyilvánul meg az a probléma, hogy a mai generációknak alig van

saját tapasztalatuk a népi kultúrát illetően. Ez azt jelenti, hogy a népszokásokat nem tekinthetjük eleve ismertnek, tehát azok megközelítésénél, interpretálásánál számos esetben magát a népszokást is ismertetnünk kell.

Az előadásoknak mintegy harmada — tudatosan — a hétköznapi élet szokáscselekvéseivel foglalkozik immár több mint tíz éve. Ez a megközelítés többszörösen indokolt. Egyfelől a magyar szakirodalomban a hétköznapi szokáscselekvéseknek kevés figyelem szentelődött, másfelől támpontként jól fel tudjuk használni a mentalitástörténeti kutatások nemzetközi eredményeit. Feltett szándékunk, hogy a hallgatók figyelmét ráirányítsuk az ezen a téren kutatható kérdésekre, a megoldások korszerűségére és történetiségére. „Az ember és a teste” téma köré csoportosítva mutatjuk be a paraszti higiénés szokásokat a mosakodástól a szépítkezésig, a „tisztaság” fogalmának történeti változását napjainkig. Támaszkodva a népi táplálkozást illető ismeretekre, külön órán mutatjuk be azokat a lehetőségeket, amelyek elemzésére a népi táplálkozás módja, szokás jellegű mozzanatai adnak alkalmat. Ugyancsak módszertani jellegű az az előadás, amely a viselet jelként való vizsgálatára ad példasorokat. Természetesen a szokáselőadások túlnyomó többségét a kalendáris és az élet fordulóihoz kapcsolódó szokásokról szólóak teszik ki. A kalendáris szokásoknál alkalom nyílik arra, hogy az idő strukturáló és jel-funkciójáról beszéljünk. A kalendáris ünnepeknél ünnepciklusokat tárgyalunk. Igyekezünk a vizsgálati anyag bemutatása mellett egy-egy olyan témára vagy vizsgálati módszerre is kitérni, amely különösen jól illusztrálható adott téma kapcsán. A karácsonyi ünnepekör gazdag anyagából választva utalunk arra, hogy a liturgikus ünnepek köré szerveződő szokások a jelképiség síkján hogyan tükrözik a paraszti gondolkodás középpontjában álló földművelő tevékenységet. A farsang áttekintésénél az összetevő elemek alapján egy strukturális megközelítést és értelmezést mutatunk be. A tavaszi ünnepekörnél az agrárritusok és az agrárjellegű kifejezési eszközök közötti különbségekről, a szokásoknak a szokáscselekvéstől a népi színjátásig terjedő különböző szerveződési szintjeiről, ezek illeszkedéséről és jelentéséről esik szó. A nyár szokásainál térünk ki a munkaszokásokra, már az őszi munkaszokásokat, illetve a társas munkákat is érintve. Az őszi jeles napok kapcsán visszatérünk a népi vallásosság témájához, és rendszerint a búcsúk vizsgálatának fontosságát is taglaljuk.

Az élet fordulóit ugyancsak ciklusokba rendezve ismertetjük. Az emberi élet biológiai kööttségeinek és ezek társadalmi „szcenírozásának” mikéntje áll a középpontban. A születés és keresztelő mellett a gyermekvilág, gyermekfolklor kérdéseire is kitérünk.

Az „átmeneti rítus” fogalmi apparátusának alkalmazhatóságát a lakodalmi szokások kapcsán illusztráljuk. A halállal kapcsolatos szokásanyagot a hiedelem, cselekvés, szöveg, tárgyi eszközök szempontjaiból közelítjük meg.

Külön órán szoktuk felhívni a figyelmet arra, hogy a család, a családi élet mennyire alkalmas keret a szokások valamennyi szintjének a vizsgálatára, miközben az életmódban bekövetkezett változásokat, illetve olyan ünnepeket, mint például születésnap, érettségi, konfirmáció, házassági évforduló stb. is megragadhatunk a család működését illetően.

Az ünnepek meghatározására vonatkozó elméletek, tipizálási kísérletek áttekintése már az év folyamán elhangzottakra kíván támaszkodni, igyekezve azokat a szakrális ünneptől a fesztiválokig terjedő íven elhelyezni. Napjaink kultúrájához közelítve vetjük fel a szabadidő, játék, sport, szórakozás témák vizsgálatának lehetőségeit, mutatjuk be az ünnep általános és sajátos összetevőit.

A népi jogszokások ismertetése sem maradhat ki a tárgyalni kívánt kérdések közül. A felsorolt témák közül egyesek olykor elmaradnak az élő előadások sorából, mivel bőséges és kitűnő szakirodalom áll rendelkezésre. A szemináriumi előadások közül —

szerencsés esetben — nem egy olyan anyagot hoz, amely kiegészíti, pontosítja és konkretizálja az előadásokon elhangzottakat. Igyekezünk arra ösztönözni a hallgatókat, hogy szemináriumi dolgozataik ne szakirodalmi összefoglalások, hanem önálló anyaggyűjtésen alapuló beszámolók, esetleg elemzések legyenek.

Népművészet

A magyar népművészet megismertetését szolgáló féléves előadássorozatnál számításba kell venni, a hallgatók tanrendjében van mód arra, hogy a kismesterségekkel, kézművességgel megismerkedjenek, illetve hogy a folklór esztétikájáról elméleti szintű összegezést hallgassanak.

A magyar népi díszítőművészetről szóló előadások évtizedek óta a Néprajzi Múzeumban zajlanak. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a népművészet elméleti kérdései mellett az órákon a hallgatók egy-egy tárgycsoportot is megismerjenek, fogalmat alkothassanak a múzeum gyűjteményeinek gazdagságáról. Rendszeresnek mondható, hogy az órákon a muzeológusok ismertetik a tárgytipológia főbb kérdéseit és gyakorlati megoldásait. egy-egy népművészeti motívum megjelenését, a konkrét muzeológiai munkát, gyűjteménytörténetet, kiállítását, készülő vagy frissen kiadott könyvet.

Mivel a népművészeti előadássorozat a tanrendben viszonylag későn — a nyolcadik félév táján — van, nagy sajnálatunkra évek óta kevés példa van arra, hogy szakdolgozat foglalkozzon ilyen témával. Jelenleg törekedünk arra, hogy a Néprajzi Múzeum által ajánlott témákat időben megismertessük a hallgatókkal, mivel igen hasznosnak tartjuk, hogy aki néprajz szakot végez, múzeumi gyűjteményekben is valamelyest jártas legyen.

VEREBÉLYI KINCŐ

A folklorisztika a Miskolci Egyetem muzeológiai szakirányú programjában

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete 1992-ben kezdte meg az oktatást, sajátos helyi adottságokhoz alkalmazkodva. Egyrészt az egyetem korábbi adottságait, kapacitását alapul véve indult a német- és angolnyelv-mester-, illetve nyelvtanárképzés, másrészt a filozófia, szociológia és politológia szakok. Az „alap” bölcsész szakok, a magyar és a történelem indítását a Miskolci Bölcsész Egyesületből átvett hallgatók (másod évfolyamra), illetve a már ide felvételt nyertek alapozták meg. KUNT ERNŐ irányításával — a magyar felsőoktatásban — ilyen formában először, kulturális és vizuális antropológia szak is indult.

Az egyszakos bölcsészképzés, a növekvő hallgatói létszám és a bölcsészkar sajátos profiljának kialakítási igénye érlelte meg az ún. speciális szakirányú oktatási programok kidolgozását és beindítását. Ennek során jelent meg a muzeológiaprogram is. Feladata olyan szakemberek képzése, akik a főszak, azaz alapidiplomájuk mellett olyan speciális alapismereteket szerezhetnek, melyekkel közgyűjtemények, múzeumok sajátos elvárásainak jobban meg tudnak felelni. Célunk tehát a bölcsészkaron oktatott humán tudományokhoz olyan speciális kiegészítő ismeretek nyújtása, amelyek a múzeumokban képviselt tudományokat a muzeológiai feladatok elvégzéséhez szükséges szakmai, módszertani és gyakorlati ismeretekkel egészítik ki, és alkalmassá teszik a hallgatókat az adott társadalomtudomány múzeumi keretek közötti alkalmazására. A program így nem alapismereteket, hanem speciális, kiegészítő ismereteket és alaptájékozottságot kíván

adni a muzeológiai munkához. Ez a képzési forma elsősorban a regionális vagy önkormányzati múzeumok sokoldalúbb feladatainak elvégzéséhez, valamint a muzeológia elméleti, történeti és gyakorlati ismereteinek elsajátításához nyújt lehetőséget.

A program kereteit a kar a következők szerint véglegesítette: a szakirányú, speciális programot 6 szemeszter eredményes elvégzése után, azaz a negyedik évben lehet választani. A program időtartama 4 szemeszter, félévenként legalább 10 óras hetenkénti órahallgatási kötelezettséggel. Mindezt a 4 félév során két 1 hetes múzeumi gyakorlat egészíti ki, a programot pedig a kötelezettségek teljesítése után dolgozat készítése és szigorlatértékű záróvizsga zárja le. A program tantárgyblokkjai végigtekintik az egyes tudományterületek muzeológiai munkájában fontos területeit az alábbi tagolásban: művelődéstörténet, történeti muzeológia, néprajzi muzeológia, művészeti muzeológia, műemlékvédelem, műtárgyvédelem, komplex muzeológiai ismeretek. A felvázolt koncepcióból is kitűnik, hogy a néprajz, a folklór helye sajátos e programban. E keretek között természetesen nincs lehetőség átfogó néprajzi ismeretek nyújtására, ezért a program célkitűzéseivel alkalmazkodva kellett meghatározni és kiemelni azokat a témaköröket és fő szempontokat, amelyek beleférnek a keretbe. A hallgatók döntő többsége történész, illetve antropológus, ezért a főszakjuk tantervi célkitűzéseivel kell illeszkednie a néprajzi blokk célkitűzéseinek.

A fent vázolt speciális helyzet után felvetődik a kérdés: hol van a folklorisztika helye ebben a programban? Úgy állítottuk össze mind az előadások, mind a szemináriumok tematikáját, és természetesen a kötelező és ajánlott irodalmat is, hogy a hallgatók a témákat komplex megközelítéssel ismerhessék meg.

Mivel nincs lehetőség és nem is célunk átfogó, minden témakörre kiterjedő néprajzi ismeretek oktatása, ezért elsősorban a népi kultúrában feltárható összefüggések, folyamatok és a változás törvényszerűségeinek, vagyis a társadalmi-gazdasági jelenségek rendszerszerűségének bemutatása a tematikus előadások és a szemináriumok célja. Mindez egyrészt könnyebbé teszi, szabadabb tematikát jelent, másrészt azonban fokozott felelősséget is, hiszen válogatott tematikán keresztül kívánunk átfogó ismereteket és komplex szemléletet nyújtani.

Az anyagi kultúra 18–20. századi történetéről 2×1 féléves előadás szól, melyet a térgazdaság–társadalom összefüggéseinek hangsúlyozásával szeminárium egészít ki. Itt az anyagi kultúra fő meghatározói kerülnek tárgyalásra, Kárpát-medencei keretben. A gazdálkodást az ember és a táji környezet organikus viszonyaként mutatja be, s érzékelteti a tájformáló társadalmak műveltségének átalakulását, s egyben a paraszti műveltség polgárosodásának folyamatát. Elsősorban társadalmi aspektusokban, a társadalom differencialtsága kapcsán mutathatók be a különféle tevékenységekre szakosodott csoportok, a különféle „közvetítőrétegek”. A társadalom rétegzettségének viszonylatában érzékeltethető a műveltségi javak terjedésének egyes problémái is. A folklórjelenségek ebben a kontextusban mindenhol jelen vannak és említésre kerülnek.

A társadalom-néprajzi ismeretek oktatásának célja a hagyományos társadalom működésének, tagolódásának, kapcsolatrendszerének és térszerkezetének áttekintése. Annak érzékeltetése, hogy a népi kultúra alulról szerveződik, organikus közösségekből épül fel, és az egyén részvétele a társadalomban a közösségen keresztül valósul meg. A társadalom-néprajzi ismeretek tehát elsősorban a hagyományos közösségek működését, változását, egymáshoz való viszonyulását hangsúlyozzák. Szintén 2×1 féléves időtartamban a paraszti társadalom átalakulásáról, átrétegződéséről szóló szeminárium egészíti ki az előadást. Ennek során a faluközösség működése, a hagyományos családtypusok és azok átalakulása, a munkamigráció formái (summások, kivándorlás, agrárproletárok) témakörökkel ismerkednek meg a hallgatók.

E témakörökben a folklórismeretek szinte alapvetően hozzátartoznak a jelenségek és összefüggések megértéséhez. A hagyományos családmodellek vizsgálatánál például a férfi és női szerepek, a gyermek helye, a hagyományok elsajátításának folyamata folklórvonatkozásokkal teljes és élményszerűbb. A paraszti társadalom munkafogalmának és munkamoráljának érzékeltetéséhez a munka és kultusz kapcsolata, a munka és az ünnepek, népszokások viszonya ad szemléletes példákat. A migráció különböző formáinak ismertetésekor a summásfolklór, vagy az Amerikába kivándoroltak dalai, visszaemlékezései, az új identitás összetevői teszik teljesebbé az ismereteket.

A muzeológiai program néprajzi blokkjának harmadik egysége értelemszerűen a paraszti tárgyi világgal, s annak legfrekvenciáltabb tárgycsoportjával, a népművészettel foglalkozik. Célunk, hogy áttekintő képet vázoljunk fel a népi kultúra tárgyi világának sajátosságairól, a különböző műveltségi körök, nemzetek, társadalmi rétegek közötti műveltségi kapcsolatokról és hatásokról. Művelődéstörténeti és esztétikai szempontokat hangsúlyozva, elsősorban a díszített tárgyak stiláris és ízlést kifejező vonásait ismerik meg a hallgatók. Ezt egészíti ki a háziipar, a népművészet speciális szerepének kiemelése a magyar nemzeti műveltség 19–20. századi átalakulásában, valamint a magyar népművészet történeti, tematikai, művészi sajátosságainak bemutatása.

Az előadássorozat alaptémaköre a népi kultúra felfedezésének és felértékelődésének folyamata, nemzeti kultúrába emelése, a népiesség jelensége az irodalomban, a művészetekben. A paraszti tárgyi világ témakörének ismertetésekor a tárgy eszköz- és jel-funkciójának érzékeltetésékor külön kitérünk a tárgyak egyedi funkcióira és a hozzá kapcsolható folklórvonatkozásokra (pl. szerelmi ajándékok, jegyajándékok, a stafíring szerepe stb., ezek készítésének, átadásának, használatának folklórvonatkozásai).

A díszített tárgyi világ korszakainak, stílusjegyeinek ismertetésekor is kitérünk a szemléletet például a régi és új stílus folklórműfajokban. A színek használatának és jelentésének ismertetésénél sem csak a tárgyi világ színhasználatát, színszimbolikáját hangsúlyozzuk, hanem párhuzamosan a népköltészeti példákat is. Foglalkozunk a nemzeti sztereotípiák problémakörén belül a népi kultúra elemeivel, többek között a paraszti és betyárbrázolásokkal az irodalomban, a művészetben, továbbá a népművészet, folklorizmus és az idegenforgalom összefüggéseivel is.

A fentiekben vázlatosan bemutatott néprajzoktatás egy szakirányú program része, tehát viszonylag kötött keretek és lehetőségek között folyik. A speciális tematikából következően fokozott felelősséget jelent és nem kevés gondot okoz a kötelező és ajánlott irodalom összeállítása, illetve biztosítása. Mindenképpen hasznos lenne olyan szöveggyűjtemény összeállítása, amely megkönnyítené és segítené a hallgatói felkészülést, s ezzel minden bizonnyal emelhetné az oktatás színvonalát is.

†FÜGEDI MÁRTA

Folklorisztika a tanárképzésben és a Nemzeti Alaptantervben

Előjáróban hivatkozom arra a rövid közleményemre, melyben egy, a néprajz tanításával foglalkozó konferencián tájékoztatást adtam a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán folyó, néprajzi ismereteket magában foglaló oktatásról (GRÁFIK 1998).

Az akkor felvázolt helyzethez képest az állapot és a feltételek nem változtak. Ez azonban nem azt jelenti, hogy maradt minden a régiben, ugyanis egyrészt a néprajzi ismereteket tanító külső szakemberek foglalkoztatását finansziális megszorítások nehezítik, másrészt megakadt a tanárképzés, illetve a felsőoktatás átalakításával kapcsolatos elképzelések realizálása.

Mindez azt jelenti, hogy szinte felsőoktatási intézményenként más és más a helyzete a néprajzi, folklorisztikai oktatásnak. A főiskolai tanárképzésben (és az ehhez kapcsolódó tanítóképzésben) valamelyest új alaphelyzetet eredményezett a Nemzeti Alaptanterv (NAT 1995) bevezetése. A NAT követelményrendszerében ugyanis elvileg és elméletileg nagyobb szerepet kap(hat)nak a néprajzi, folklorisztikai ismeretek.

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény és annak 1995. évi módosítása meghatározza azokat a műveltségi területeket és azokat a követelményeket, melyeket az oktatásban érvényesíteni kell. A tíz fő műveltségi terület az alábbi: 1. anyanyelv és irodalom (magyar és kisebbségi nyelv); 2. élő idegen nyelv; 3. matematika; 4. ember és társadalom (társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek, emberismeret, történelem); 5. ember és természet (természetismeret, fizika, kémia, biológia, egészségtan); 6. Földünk és környezetünk; 7. művészetek (ének-zene, tánc, dráma, vizuális kultúra, mozgóképkultúra és médiaismeret); 8. informatika (számítástechnika, könyvtárhasználat); 9. életvitel és gyakorlati ismeretek (technika, háztartástan és gazdálkodás, pályaeorientáció); 10. testnevelés és sport.

A néprajzkutató/antropológus, illetve a folklorista szempontjából szinte alig van olyan műveltségi terület, melyhez ismeretanyagával ne tudna kapcsolódni. A kidolgozott követelményrendszer négy területet preferál szakterületünk szempontjából. Tanulságos, hogy melyek ezek, de még inkább, hogy az iskolai oktatás mely évfolyamaiban kell elsajátítani az ismereteket. Ez utóbbi ugyanis összefüggésbe hozható az átalakulóban levő iskolatípusokkal. Nevezetesen azzal, hogy az egyes intézmények milyen szisztémában valósítják meg az alap-, illetve a középfokú oktatást. E vonatkozásban utalunk az alábbi változatokra: 10 osztályos oktatásban a. 4+6, b. 6+4, c. 8+2; 12 osztályos oktatásban a. 8+4, b. 6+6, c. 4+8, d. 10+2.

A tematika pontosabban is leírja, illetve megjelöli az elsajátítandó ismereteket.

Az anyanyelv és irodalom területén: „Művek a magyar népköltészetből, az európai népköltészetből, különös tekintettel a Kárpát-medence népeire, hazai nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájára” (NAT 1995a. 24.). Teljesítés a 10. évfolyam végére.

Az ember és társadalom részterületén: „Család, lakóhelyi hagyományok (néprajzi gyűjtőmunka), a táj kulturális értékei, népművészete” (NAT 1995b. 21.). Teljesítés a 4. évfolyam végére. Továbbá: termelés (gyűjtögetés, vadászat, halászat, állattartás, földművelés, kézművesség), fogyasztás (népi táplálkozás, viseletek), elosztás (piac, vásár) témakörök is (NAT 1995b. 24.). Ez utóbbiak teljesítése a 6. évfolyam végére.

A művészetek területén részletezés nélkül: *A hagyomány játéka* I. teljesítése a 4. évfolyam végére, *A hagyomány játéka* II. teljesítése pedig a 6. évfolyam végére (NAT 1995c. 27–28.).

Végezetül az életvitel részterületén: „Élet a családban (gyermekek, idősek, ünnepek) [...] Család: szabadidő-szervezés (egyéni és társas, nemzeti, állami, vallási, családi ünnepek).” Teljesítés a 10. évfolyam végére (NAT 1995d. 29.).

A néprajzi, illetve folklorisztikai ismereteket eddig is néprajzos tanári szakképzettség nélküli pedagógusok illesztették bele a különböző tantárgyakba (pl. magyar, történelem, ének-zene). A főiskolákon, illetve egyetemeken a példaként említett tanár szakok képzésében több-kevesebb és főként nagyon eltérő tartalmú és színvonalú ismeretanyagra kisszámú kötelező és fakultatív stúdium keretében tesznek szert a tanárjelöltek. A többi már rajtuk múlik, érdeklődésükön és önképzésükön. Ilyenformán nem túlzás azt állítani, hogy a néprajzi és folklorisztikai ismeretek alap- és középfokú oktatása kifejezetten pedagógusfüggő. Tehát, ellentétben a magyar oktatás hagyományaival, mely elsősorban tantárgycentrikus, tárgyunk tanítása eddig is, és továbbra is tanárcentrikusnak tekintendő. Ezen nem változtat néhány főiskola, illetve egyetem kísérleti jellegű

néprajztanár-képzése sem. Elsősorban azért nem, mert az alap- és középfokú oktatásban a néprajz mint önálló tantárgy nem szerepel.

Ezzel akár mintegy ellentmondásos is lehet az, hogy a követelményrendszer szintjén úgy tűnik: a Nemzeti Alaptanterv kialakított programjában nagyobb súlyt helyez a néprajzi, illetve folklorisztikai ismeretekre. Ezek átadására, miként eddig is, háromféle mód és lehetőség áll a pedagógusok rendelkezésére: a. a klasszikus tantárgyak (pl. magyar, történelem, ének-zene) keretén belül; b. fakultatív tárgy bevezetésével (ennek oktatója lehet a ma még csak kísérleti jelleggel és néhány helyen folyó néprajztanári szakképzésben részesült pedagógus); c. szakköri foglalkozás keretében (ez lehet speciális ismeretanyagra, pl. néptánc, népzene, muzeológia is koncentráló, a megfelelő szakemberek bevonásával).

Ha és amennyiben a NAT programja visszavonhatatlanul megvalósul, akkor feltétlenül szükségesnek látszik a tanárképzésben át- és újragondolni a néprajzi/antropológiai és folklorisztikai ismeretek garantált és megfelelő tartalmú beépítését a képzésbe. Mindez természetesen nem választható el a felsőoktatás permanensen tervezett reformjától (és az ebben tervezett néprajztanári szak bevezetésétől). Ettől függetlenül is azonban, míg a reform megvalósul, minimumként föltételezi a kötelező és optimális óraszámban leadandó néprajz tantárgyat, és annak vagy gyakorlati jeggyel, de lehetőleg kollokviumszintű vizsgával való lezárását. Saját tapasztalataim szerint a hallgatókban van erre igény. Ezt igazolja az a kérvény, melyet a szombathelyi tanárképző hallgatói spontán kezdeményezésre fogalmaztak azokban az években, amikor a főiskola egyetemmé válásának gondolata felmerült a rendszerváltás után.

Bárhogy is alakul a tanárképzés jövője, megkerülhetetlen olyan főiskolai szöveggyűjtemények összeállítása, jegyzetek megírása, melyek segítik a hallgatóknak a néprajzi és folklorisztikai ismeretek elsajátítását (lásd ebbéli kísérletünket: GRÁFIK szerk. 1998). Noha örvendetesen gyarapodnak a néprajzi, folklorisztikai tárgyú szakkiadványok, periodikák, a főiskolai hallgatóktól nehezen várható el, hogy viszonylag olcsó és nagy példányszámban rendelkezésre álló oktatási segédletek nélkül készüljenek fel mind a vizsgákra, mind a diploma után várható feladatokra. Ugyanígy természetesen szükség van olyan tanári segédkönyvekre is, amelyeket az alap- és a középfokú oktatásban sokoldalúan lehet hasznosítani (lásd pl. az egyik legújabb ilyen jellegű kiadványt: ÁGH 1999). Ez utóbbiak esetében azonban a szakmai lektorálást mindenkor szükségesnek ítélem. Ebben a vonatkozásban fölvethető egy szakemberekből álló testület életre hívása is, mely egyrészt a néprajznak mint tantárgynak a minimum paramétereit fogalmazhatná meg, másrészt pedig legalább minősítésekkel (pl. felhasználható, ajánlott) láthatná el a plurális és liberális könyvkiadás és szabad könyvválasztás gyakorlatában piacra kerülő legkülönbözőbb kiadványokat.

Miként ez a tanácskozás is igazolja, a kihívások és a megoldások keresése, valamint a felelősség elől a hazai néprajztudomány művelői és intézményei nem térhetnek ki.

GRÁFIK IMRE

Irodalom

ÁGH ZSÓFIA

1999 *Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében. Néprajz, művelődéstörténet és régészet. Segédkönyv középiskolásoknak.* Szeged.

GRÁFIK IMRE

1998 *Néprajzoktatás a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán.* In KARÁCSONY MOLNAR ERIKA–KRAICINE SZOKOLY MÁRIA szerk. 222–225.

GRÁFIK IMRE szerk.

1998 *Néprajzi olvasókönyv Ia–b.* Szombathely.

KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA–KRAICINÉ SZOKOLY MÁRIA szerk.

1998 *Hon- és népismeret. néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában.* Budapest.

NAT

1995 *Nemzeti alaptanterv.* Budapest.

1995a *Nemzeti alaptanterv. Anyanyelv és irodalom.* Budapest.

1995b *Nemzeti alaptanterv. Ember és társadalom.* Budapest.

1995c *Nemzeti alaptanterv. Művészetek.* Budapest.

1995d *Nemzeti alaptanterv. Életvitel.* Budapest.

Joensuui tanulmányaink

Az 1999/2000-es tanév őszi félévében az ERASMUS-csereprogram keretében VOIGT VILMOS tanszékvezető professzor ajánlásával és az ELTE Folklore Tanszék közreműködésével a finnországi Joensuu egyetemén tanulhattunk. Joensuu a Közép-Finnország keleti részén fekvő Észak-Karjala központja.

A híres észak-karjalai iskolaváros egyetemén a *Karjala, Oroszország és a balti területek* című angol nyelvű nemzetközi programban vettünk részt. A program célja az, hogy a Joensuuban tanuló külföldi és finn diákokat megismertesse Finnország, Karjala, Oroszország és a balti államok kultúrájával, néprajzával, történelmével, gazdaságával és geopolitikájával. Bennünket főként a Finnországról és Karjaláról szóló kurzusok érdekelték. Joensuu ugyanis a Karjalával kapcsolatos tanulmányok, kutatások jelentős szellemi központja: szoros együttműködési kapcsolatot épített ki az oroszországi Ladoga-Karjalában lévő Petrozavodszk (Petroskoi) egyetemével. Így módunk nyílt arra is, hogy meghallgassuk a Petroskoi egyeteméről érkezett IRINA CSERNYAKOVA előadássorozatát az Oroszországban található karjalai területek történelméről, gazdasági, társadalmi viszonyairól. A program keretén belül tehát megismerhettük a Karjala értékelésével kapcsolatos finn és orosz nézőpontokat is, melyeknek összevetése rendkívül tanulságos volt számunkra. A *Finnország Kelet és Nyugat között* című kurzus multidiszciplináris megközelítéssel igyekezett általános képet nyújtani Finnországról, illetve magyarázatokat, támpontokat adni a finn kultúra egyes sajátos jelenségeinek megértéséhez. Az egyetem Történelem Tanszékén az utóbbi időben HEIKKI KIRKINEN professzor elmélete az irányadó, mely Finnországnak és Karjalának a Kelet és Nyugat közötti politikai, ideológiai ütközőzóna és összekötő hid is egyben. OSMO KIISKINEN az 1917-ben függetlenné vált Finnország történelméről rendkívül érdekes előadásokat tartott. Két nagyszerű előadó is megvilágította számunkra, hogy a finn ember életében milyen fontos szerepet tölt be a természet közelsége, szépsége és zordsága: a Finn Irodalom és Kultúra Tanszékének professzora, YRJÖ SEPÄNMAA egy-egy finn természetfotós és -író szempontjából közelítette meg a természet esztétikájának értékelését, míg a Földrajz Tanszék fiatal professzora, ARI LEHTINEN az ember által megformált természeti és mentális környezet kölcsönhatásait, változásait és annak politikai, gazdasági vetületeit vette vizsgálat alá. A tamperei egyetemről érkezett vendégprofesszor asszony, MARJATTA HIETALA az észak-európai országok kulturális kapcsolatait vázolta fel. A finn művészettörténettel, építészeti és lakberendezési stílussal a Joensuui Művészeti Múzeum munkatársa, ANNIKA WAENERBERG ismertetett meg bennünket, s különösen sok időt fordított a Kalevala-témák képzőművészeti feldolgozásainak és a különféle Kalevala-illusztrációknak a bemutatására. A finn klasszikus és nép-

zenéből pedig HELENA HULMI adott ízelítőt, sőt, óráin még a kantelejáték alapjait is elsajátítottuk.

A Karjala-program lehetőséget adott nekünk arra is, hogy finn nyelvórákon fejlessük nyelvtudásunkat. A finn oktatási rendszerben és egyetemi szokásokban való eligazodásban PASI TUUNAINEN, a program vezetője volt segítségünkre.

A Karjala-programban való részvételen felül finnországi tanulmányaink fő célja saját kutatási témáink forrásanyagának bővítése volt: 1. a kanteleanyag organológiai vizsgálata (BRAUER-BENKE JÓZSEF), 2. karjalai és magyar halottsiratók összehasonlító elemzése (REZESSY ANNA). Ennek érdekében rendszeres szakmai konzultációkra jártunk SEPPO KNUUTTILA professzorhoz, a helyi Folklor Tanszék vezetőjéhez és PEKKA SUUTARIHOZ, a tanszék ifjú etnomuzikológusához.

Szakirodalmilag az egyetemi és városi könyvtárban tájékozódunk, míg feldolgozandó anyagra a helyi levéltár Folklor Archívumában leltünk. A halottsiratók és a kantelemzika kutatása terén sikerként könyvelhető el, hogy Ladoga-vidéki (Sortavala) karjalai és inkeri siratóasszonyok és kantelejátékosok meghívtak minket oroszországi lakóhelyükre, hogy interjúkat készíthessünk velük. Ennek a meghívásnak egyikünk (REZESSY ANNA) 2000 tavaszi félévében fog eleget tenni.

A kurzusok, előadások, könyvtárak, levéltárak látogatásán kívül igyekeztünk minél több egyéni tapasztalatot szerezni és saját élményeinken keresztül felfedezni a karjalai tájat és kultúrát. A Joensuu városában található Carelicum Múzeumban megtekintettük a karjalai terület történelmét, népi kultúráját, vallását bemutató állandó kiállítást, melynek tanulságait a későbbiekben szakmai szempontból is hasznosíthatjuk.

Az egyetem szervezésében részt vettünk a közeli Új-Valamo ortodox kolostort meglátogató kiránduláson. Új-Valamo a finn ortodox egyház egyetlen kolostora, ma a finnországi Heinävesi kerületben található. Az eredeti, Régi-Valamo kolostort a kora középkorban az oroszországi Ladoga-tó Valamo nevű szigetén alapították, 1940-ben pedig a Ladoga-vidéki lakossággal együtt a kolostort is evakuálták. Működését ezután a mai finnországi tartózkodási helyén folytathatta. Az Új-Valamóban látható ikonokat még a Valamo-szigeti kolostorból menekítették át.

Saját szervezésben eljutottunk a Joensuu-tól mintegy 70 kilométerre fekvő, Finnország és egyben az Európai Unió legkeletibb járásában (Ilomantsi) lévő runófaluba. A Ladoga-vidékről a 14. század folyamán áttelepült lakosság képezi az Ilomantsi területén élő népesség alapját. A Ladoga-vidékkel fenntartott kereskedelmi kapcsolata révén az ortodox vallásgyakorlat hamar elterjedt. Ezen a vidéken rendkívül sok egyszerű runóénekes élt, akiktől a 19. század első felében a *Kalevala* összeszerkesztésén dolgozó ELIAS LÖNNROT nagy mennyiségben gyűjtött lírai és epikus anyagot. Ezeknek az énekeseknek, énekes családoknak „arcképcsarnoka” megtekinthető az aprócska szabadteri múzeum egyik modernizált karjalai házában, a Runóénekes házában (Runon-laulajan Pirtti). Az énekeseket és a runógyűjtőket bemutató termen kívül még más kisebb kiállításokkal és sokszor énekszóval, kantelemzükével is fogadják a házigazdák az idelátogatókat. Az énekesekhez és a runókhöz kapcsolódva, a múzeum állandó részét képezi a különféle nyelvekre lefordított *Kalevala*-kiadások kiállítása és a kantelegyűjtemény. Páratlan élmény volt a karjalai himzett törülközők kiállításának megtekintése. A hosszú, keskeny, mindkét végén ugyanolyan himzésmintával díszített törülköző, *kaspaikka* (jelentése: kéztörölő), hagyományosan az karjalai ortodox lakosság körében ismert rituális és liturgikus funkciókkal felruházott tárgy. A *kaspaikka* használoinak körén kívül meglehetősen ismeretlen fogalom volt, az utóbbi időben azonban a karjalaiak aktív működése, illetve a szervezett kurzusok és kiállítások ismét felkeltették az érdeklődést a karjalai kultúra ezen eleme iránt.

A múzeum teljes hangszeranyagáról és a rituális kendőkről fényképeket is készítettünk. A runófalú másik jellegzetes épületét, a kis ortodox kápolnát (*tsasouna*) is lencsevége kaptuk.

A Runóénekes házának kiállítását végigtekintve úgy éreztük, hogy tapasztalatainkat és újdonságélményeinket érdemes lenne megosztani honfitársainkkal, tanárainkkal, diáktársainkkal. Így hazaérkeztünk után elhatározásunkat tett követte: a valamói kolostorról, az ilomantsi runófaluról és kiállításairól, illetve Joensuu tájairól készített fotóinkból az ELTE BTK néprajz tanszékein 2000 februárjában *Finnországnak drága földjén, kincses Karjala vidékén* címmel kiállítást is rendeztünk.

Karjalai tanulmányutunk több volt egyszerű áthallgatásnál, mivel kinttartózkodásunk alatt olyan élményekkel gyarapodtunk, melyek mind szakmailag, mind emberileg gazdagabbá tettek minket. Finnugor nyelvrokonaink földjén járva és életükbe betekintést nyerve, a hasonlóságokat és ellentéteket látva saját kultúránkat is jobban megismerhettük.

BRAUER-BENKE JÓZSEF
REZESSY ANNA

Vikár Béla, a „Kalevala” egyik fordítója

TÉKA

Emberöltő múltán

VARGYAS LAJOS: *Egy felvidéki falu zenei világa — Áj, 1940. The Musical World of a Hungarian Village — Áj, 1940. Szerk. Bereczky János. (Jelenlévő múlt.)* Budapest. Planétás–Európai Folklór Intézet, 2000. 1121 old. + CD-mell.

Nem hinném, hogy akár álmában is fölvetődött volna a 26 esztendő VARGYAS LAJOSban, amikor 1940 telén és 1941 kora tavaszán — KODÁLY ZOLTÁN javaslatára — népzene gyűjtés végett Ájban töltött néhány hónapot, hogy kutatómunkájának teljes anyaga éppen hatvan esztendő múltán, 2000 tavaszán lát majd napvilágot. A grandiózus műnek jelentek már meg persze korábban is részletei, így mindjárt 1941-ben a szerző doktori disszertációjaként *Áj falu zenei élete*, majd a hatvanas évek elején több részletben, ám korántsem a teljes gyűjtés egy belső múzeumi kiadványban, *Áj falu zenei anyaga* címen. A teljes gyűjtés, így együtt azonban most lát napvilágot először, a Planétás Kiadó Jelenlévő Múlt című sorozatában, az Európai Folklór Intézettel közös kiadásban. Bemutatójára 2000. március 31-én került sor a budapesti Magyar Kultúra Alapítvány székházában. A szép számban egybegyűlt érdeklődőket először az Európai Folklór Intézet igazgatója, HOPPÁL MIHÁLY köszöntötte, majd LELKES LAJOS, a Planétás Kiadó igazgatója, valamint LÁSZLÓ SÁNDOR, a Fonó Records ügyvezető igazgatója üdvözölte. Utóbbi azon jogcímen, hogy a kötethez egy CD-lemezt is csatolt a kiadó. Magát a könyvet és a lemezt a szerkesztő BERECKY JÁNOS mutatta be. Közreműködött VARGYAS LAJOS néhány korabeli (!) adatközlője, énekes, valamint az áji népdalkör és a Hegedős Együttes.

Nem tisztelnék és feladatom a megjelent kiadványt szakmailag értékelni, sőt még csak bemutatni sem, így inkább annak módszertani hozadékáról, valamint a hozzá kapcsolódó kutatómunka tanulságairól szólnék.

A bemutatón többen is hangsúlyozták (és minden bizonnyal így is van ez), hogy a világon egyedülálló vállalkozás, amikor egy adott faluközösség teljes zenei anyagát adja közre a kutató. Teljes zenei anyag alatt értve nemcsak a régi stílusú népdalokat, balladákat, hanem az új stílusú népdalokat éppúgy, mint a népies műdalokat. Nemcsak magyar szövegű dallamokat gyűjtött és közöl a szerző, hiszen a faluban lakó cigányok körében ugyanúgy gyűjtött, mint a községbe betelepült szlovákoknál, illetve elszlovákosodott ruszinoknál. Ezek a darabok szintén szerves részét képezik a gyűjteménynek. A több mint ezer dallam és azok variánsai mellett példaértékű az a tanulmány (a szerző doktori disszertációja), amelyben a faluközösség zenei életét írja le. A daltanulás módjaitól kezdve, a dalok életén, a divat szerepének taglalásán át a dalolási alkalmakkal bezárólag, továbbá a dalolás módjának, a variálódásnak, a helyi társadalom szerkezetének, az együtt élő nemzetiségek egymásra gyakorolt hatásainak a vizsgálatával egyaránt foglalkozik a szerző. Olyan kézikönyv került ily módon az olvasók kezébe, amelynek egyes megállapításai nemcsak egy adott közösség zenei életére, hanem bizonyos fokig általában az egész népeletre is érvényesnek mondhatóak.

A szakkutatás a fentebb jelzett korábbi szórványos közléseknek köszönhetően már ismerhette a gyűjtés egyes elemeit, bár valószínűleg kevesen olvasták végig a különböző időben, különböző helyeken megjelent részleteket. A doktori disszertációt annak idején magam is olvastam, de egész mostanáig nem tudatosítottam, hogy szerzője akkor

mindössze huszonhat (!) esztendő volt. Éppen csak elvégezve az egyetemet, annak Néprajzi Intézetének fizetés nélküli (!) gyakornokaként utazott el Ájba, hogy ott (a ma divatos „részlet vevő megfigyelés” módszerével) hatalmas műve anyagát összegyűjtse. Elgondolkodtató, hogy manapság, amikor egy fiatal doktorandusz ösztöndíj nélkül egy lépést sem tesz, amikor fiatal, még semmit nem produkált kutatók részesülnek viszonylag magas kutatói ösztöndíjakban, amikor az adatközlőket egymást túllícitálva „fizetik meg” (vagy „le”?) a népzene gyűjtők, vajon születnek-e a VARGYAS LAJOSÉval legalább részben összemérhető eredmények? Tartok tőle, hogy nem, s koránfsem azért nem, mivel a „népi kultúra” vizsgálata terén általában már elmúlt az a bizonyos „tizenkettedik” óra. Jól tudjuk, a tudományban tizenkettedik óra valójában nincs is, viszont kutatói alázat, szorgalom, hogy azt ne mondjam, aszkézis viszont kellene hogy legyen...

Nem szerettem volna ünneprontó lenni, hiszen a könyv megjelenése — ahogy azt többen is hangsúlyozták a bemutatón — valóban ünnepe a magyar néprajztudománynak. Az igazi ünnepnek — amilyen ez is — azonban számvetésre is készítenek...

LISZKA JÓZSEF

Záró megjegyzések Voigt Vilmos új kötetéhez*

VOIGT VILMOS: *Suggestions. Towards a Theory of Folklore*. Budapest, Mundus Hungarian University Press, 1999. XII, 409 old.

A magyar humaniorák talán egyetlen „természettudós-alkatú” képviselője VOIGT VILMOS professzor, az ELTE BTK Folklore Tanszék vezetője, e kötet szerzője. Hiszen pályája megkezdése (az 1960-as évek eleje) óta

1. szakadatlanul hódítja meg az újabb és újabb nyelvek birodalmát. Egyedülállóan soknyelvű képességeit és felkészültségét jelzi, hogy az ún. világnyelvek mellett ismeri a finnugor nyelveket (anyanyelvi szinten beszél finnül), a német és az angol mint germán nyelvek mellett beszél svédül, kapcsolatot képes teremteni saját nyelvükön a dán és a norvég kollégákkal, elmélyült kutatója az ó-zélandi irodalomnak és kultúrának, a francia mellett beszél olaszul és spanyolul, kutatásaihoz képes a latin és a neolatin nyelvű forrásokot közvetlenül felhasználni, az orosz mellett utat talál a kollégákhoz a különféle szláv nyelveken (a lengyel, ukrán, cseh, szlovák, horvát, szerb, bolgár stb. néprajzi, szemiotikai, művelődéstörténeti stb. szakirodalom egyik legjobb ismerője). Egy személyes emlék: az egyik nemzetközi kongresszuson együtt ülve megkérdeztem tőle, miért használ fülhallgatót, illetve melyik csatornát hallgatja. Válasz: „Az arabot, kíváncsi vagyok, mennyit értek belőle.”

2. szakadatlanul részt vesz — a lehetőségek végső határáig — szinte minden fontos magyarországi és nemzetközi szakmai rendezvényen, konferencián. Szakadatlanul kapcsolódik be olyan újabb és újabb különféle kutatásokba, amelyek láthatóan elsősorban az érintett szakemberek (folklór, irodalom, művelődéstörténet, strukturalizmus és szemiotika általában, és a folklórkutatás konkrétan) elméleti-módszertani megújulását segítik elő. Azt is mondhatnánk, igyekszik mindig ott lenni, ahol a szakmában várhatóan valamilyen újdonság születése, valamilyen megújulási folyamat indulása sejthető.

3. szakadatlanul igyekszik közvetíteni a nemzetközi folklorisztika, kulturális antropológia és néprajztudomány elméleti-módszertani újdonságait, tanulmányok, kisebb

* E cikk a kötet zárszavának (*End Note by the Editor*, 319–322. old.) magyar nyelvű változata.

írások, alkalmi cikkek, információk, konferenciaszervezések, szakmai egyesületi tevékenység, előadások és kiterjedt oktatói tevékenység formájában, a szakterület magyar műhelyei, illetve általában a hazai humán tudományok, másrészt az érdeklődők számára.

4. szakadatlanul igyekszik magyar és legkülönbélebb idegen nyelveken publikált „eredeti” tanulmányok sorával igazolni, hogy a tudomány új útjai a rendkívüli mélységű szakirodalmi és anyagismeret mellett csakis az elméleti felkészültség, a lankadatlan elméleti és módszertani érdeklődés segítségével végzett tevékenység mentén formálódhatnak ki.

5. szakadatlanul teszi nyilvánvalóvá, hogy — legyen szó a magyar folklórfeltárás, illetve folklórkutatás régi vagy mai korszakáról, a magyar vagy a nemzetközi szakmai törekvésekről, a művelődéstörténet sajátos jelenségcsoportjairól, kutatási korszakokról és iskolákról, módszertani kísérletekről stb. — a történeti, kutatástörténeti áttekintések és újragondolások újabb és újabb tanulságokkal szolgálnak: az ilyen típusú minuciózus kutatómunka során nyílik csak lehetőség bizonyos összefüggések feltárására, egyszóval a mindig minden időpillanatban korszerű folklorisztika megteremtésére.

A jeles magyar kutató életművének, könyveinek, tanulmányainak, különféle írásainak, szakmai lexikonokba írott szócikkeinek, konferenciabeszámolóinak, ismertetéseinek ezreit áttekintve már önmagában is nyilvánvaló, hogy VOIGT VILMOS természetű: ha a humán tudományok területén bevezetnék az élő és élettelen természettudományok Amerikában meggyökeresedett kutatási eredménymérési módszerét, nem hiszem, hogy sokan lennének akár a nemzetközi tudományos életben is, akiknek magasabb lenne a publikációs faktorokban és az idézettségi indexen alapuló pontszáma.

Nem véletlen tehát, ha a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó tervezi, hogy elkészíti és kiadja VOIGT VILMOS életművének professzionális (a lehető legpontosabban megadott adatokon és többnyire idegen nyelvi megközelíthetőségén alapuló) bibliográfiáját. Másrészt további magyar és idegen nyelvű tanulmánykötetek kiadását kívánja előkészíteni.

Félreértések elkerülése végett szeretnénk — az előbbieket kiegészítve — őszintén feltárni azt a tényt, hogy e könyv szerzője és a kiadó között igen régi (szinte *eredendően kezdeti*) személyes kapcsolat áll fenn. Hiszen a második világháború végén együtt sirtak kisgyermekként (VOIGT 1940-ben született), illetve csecsemőként (a kiadó 1944-ben látta meg a napvilágot) a Budapest, I. kerület, Csalogány utca 27. számú lakóház légópincéjében, ahol az előbbi szüleivel, utóbbi nagyszüleivel és szüleivel húzta meg magát ezekben a nehéz időkben. A természet rendje szerint e „kapcsolat” hosszú időre nyomtalanul megszűnt, nem létezett, egészen 1972-ig, amikor az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének egykori professzora, TÁLASI ISTVÁN rá nem beszélte a kiadót arra, hogy zenei és olasz diplomáját követően végezze el a néprajz szakot is (1972–1976).

Tény, hogy már az egyetemi tanulmányok éveiben is a kapcsolat több volt, mint normál tanár–diák viszony, hiszen például a kiadó a *Filológiai Közöny* segédszerkesztőjeként gondozta VOIGTnak ebbe a folyóiratba írott tanulmányait és könyvismertetéseit. 1981-től a kapcsolat különös súlyt kapott, hiszen a közösen megalapított Afrikai Kutatási Program (a Voigt-féle Folklore Today kutatási témakör részeként) 1982-től egészen 1992–1993-ig működött mint az akkori rendszerben kissé szervezetidegen, tanszékek és egyetemek között kialakított laza kutatói, publikációs és oktatási társulás. Működése során egyébként három sikeres nemzetközi konferenciára került sor (1982, 1984, 1989 — *Folklór a mai Afrikában*) és több kiadvány is megjelent. 1989 után az egész „ügy” — kellő tudományos háttér és egyetemi figyelem híján — fokozatosan elhalt.

Mindebből azonban az levonható, hogy az 1972-től tartó több mint negyedévszázados szakmai kapcsolat és barátság — úgy vélem — nemhogy megkérdőjelezi, hanem

inkább erkölcsi kötelességként erősíti azt a kutatói szándékot, miszerint VOIGT VILMOS professzort a közeljövőben a szétszórt tanulmányok korszakát lezárva összegző könyvek útján vezesse be a nemzetközi tudományos életbe.

E kötet — immár létezésében — jól példázza azt, hogy az 1989-et megelőző magyar társadalmi viszonyok miként béklyózták le, készítették sántikálásra az olyan kiemelkedő képességű, egyúttal innovatív és tevékeny tudósokat a humaniorák területén, mint ahogyan az többek között VOIGT VILMOS tudományos karrierjét is szemlélve jól kitapintható.

A magyar és a nemzetközi néprajztudomány e jelentékeny alakja 60. születésnapja előestéjén juthatott csak el oda, hogy több tucatnyi, s nagyszámban idegen nyelveken is megjelent munkái kötetbe egybefoglalva kerüljenek el a jelen és a jövő szakembereihez, illetve a néprajztudomány és az egyetemes művelődéstörténet iránt érdeklődő külföldi nagyközönség kezébe.

Éppen ezért reméljük, hogy ez a próbálkozásunk kedvező visszhangra talál, és megelégedetten tapasztalhatjuk majd, hogy az 1990-ben megalapított, de csak 1994–1995-től aktív Mundus Magyar Egyetemi Kiadó — mondhatnánk, szinte „felfedezve” a világnak a kiemelkedő jelentőségű magyar folklórtudóst — jó szolgálatot tett a jeles magyar tudományos eredmények külföldi meg- és elismertetésében.

Mindehhez biztatást, sőt, a könyv összeállításához a legfontosabb indítóerőt, ALAN DUNDESnek, a nemzetközi néprajztudomány doyenjének a következő sorai (első kapcsolatkereső levelünkre adott válaszából, 1993. november 18.) adták:

„Szerintem kitűnő gondolat, hogy Voigt Vilmos írásait kiadják a *Towards a Theory of Folklore* keretében. Sokoldalú elméleti tanulmányai szép számban jelennek meg különböző folklorisztikai és néprajzi folyóiratokban. Rendkívül hasznos lenne, ha diákok és munkatársak szerte a világban birtokolhatnák legjelentősebb munkáit egy kötetben összegyűjtve. Ezért a javaslat mindenképpen üdvözlendő.

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy a világ folkloristái között csak igen kis számban találhatók »első osztályú«, kiváló elméleti szakemberek. Voigt Vilmos e kevesek közül is kiemelkedik ragyogó képességeivel és újító szellemével. Teoretikus elméje és mély tudása egyedülálló a területen. Művei az eddiginél nagyobb nyilvánosságot érdemelnének, különösen itt, az Egyesült Államokban...”

BIERNACZKY SZILÁRD

Akseli Gallen-Kallela illusztrációja a „Kalevala” 1935-ös budapesti kiadásából

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Emlékezés Bálint Sándorra

Az 1879. évi szegedi nagy árvíz után negyed századdal született 1904-ben Szeged DUGONICS ANDRAS után legnagyobb fia, BÁLINT SÁNDOR.

A városához haláláig föltétlen hű Ember szülőhelyén végezte iskoláit: az elemi a kazaliban, a polgárit a Boldogasszony sugárútiban, majd beiratkozott a Kolozsvárról éppen Szegedre költözött egyetemre.

Édesapját korán elveszítette, nem is ismerhette meg. Édesanyja, mélyen vallásosként fiát is katolikus hitben nevelte. Az alsóvárosi ferencesek templomába járt, de amikor megépült a szegedi nagy árvízet idéző Magyarok Nagyasszonya székesegyház (a dóm), szívesen látogatta szentmiséit.

Ismerte MÓRA FERENCet, látta TÖMÖRKÉNYt, ám KÁLMÁNY LAJOSsal annak ellenére sem találkozott, hogy a nagy folklorista pap alsóvároson halt meg 1919-ben. Szimpatizált a Szegedi Fialokkal, mivel azonban hozzá képest fiatalok voltak a kollégium tagjai, nem tartozott közéjük.

Édesanyja régi szegedi paprikás családból való volt, kinek udvarában sokszor hallgatta a hasitólányok beszélgetését, esténként a dalolásukat. „Néha főtött a Sanyi egy nótás lemezt a gramafonra, máskor mög hegedülgetett nekünk” — mondotta egy nem-rég elhunyt egykori hasitólányuk.

Az egyetemi évei alatt is tétovázott életútjáról: „Hol pap, hol építész akartam lenni, végül tanár lettem.” Tanári diplomájával kezdetben helyettesítgetett: „Nem hagytam magamat elveszni. Kenyerem ugyan nem volt, mégis kaláccsal táplálkoztam. Édesanyám gondoskodó szeretetére föltétlen számíthattam.”

A szegedi katolikus fiú tanítóképzőben kezdett tanítani, majd miután SOLYMOSSY SÁNDORNál habilitált, 1934-ben már az egyetemi katedra következett. Akár a képzőben, akár az egyetemen, sőt, egy időben a főiskolán elsősorban a Város és népe szeretetére, azon keresztül kis hazánk megismerésére buzdította növendékeit. Sok, vidékről bekerült tanítvány már korán szinte kutatótársává lett. Azt kérte tőlük, hogy gyűjtsenek népeleti emlékeket: szokásokat, vallásos anyagokat, benne imádságokat, és mindent, ami a szakrális hagyományok gondolkörébe tartozik. Egy-egy, a figyelmét különösen fölkeltő helyszínre maga is ellátogatott. Hol vonattal, hogy lovas kocsin, máskor motoros diákjával, barátjával sietett, de gyakran rótta a kilométereket gyalog is.

BÁLINT SÁNDOR 1934-ben megházasodott. Sok örömét nem lelhetett benne, így magányosan élt és dolgozott Tömörkény utcai lakásában.

A néprajz kezdetektől fogva érdekelte, főként a Város és környéke. Csodaszépen beszélt a szegedi ő-ző nyelvjárást, hiszen szegedi embőr volt.

A *Népünk és Nyelvünk*, az *Ethnographia*, a *Vigilia*, és megannyi tudományos folyóirat mellett szívesen írt a szegedi lapokba, és természetesen a katolikus lapokba, elsősorban népeleti, helytörténeti, illetve vallásos tárgyú dolgozatokat. A *Sacra Hungaria*, a *Szegedi szótár*, a *Karácsony, húsvét, pünkösd*, az *Ünnepi kalendárium*, a *Szeged reneszánsz kori műveltsége*, a *szegedi nemzet*, a *Szeged Alsóváros főműveinek*, egyenkénti életműveinek számítanak, amelyek ma már nemcsak az átlagolvasók, hanem a főbb iskolák tanárai, növendékei számára is nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy megismerjék Szegedet és a szegedi nagytájt.

Bálint Sándor (középen) gyűjtőúton motorkerékpárral

BÁLINT SÁNDOR részt vett a politikai életben is, de mivel képviselősege alatt látta és érezte a széthúzást, jobbnak látta, ha megmarad a tanári–kutatói pályán.

Katolikus hitének föltétlen gyakorlása és megvallása miatt kétszer is kitették az egyetemről, másodjára és véglegesen 1965-ben. Ekkor sem hagyta magát elveszni, hiszen: „Sok munkám lönne még, csak nem tudom, mennyi időt szán még neköm a jó Isten.”

Felesége idős korában, nagybetegén tért vissza hozzá, aki számára nyugalmat és orvosaitól jó ellátást biztosított. Asszonya halálát követően alig két hónappal BÁLINT SÁNDORT Budán érte olyan súlyos baleset, amelynek fejsérüléséből nem tudott felépülni: 1980. május 10-én meghalt. Az alsóvárosi templomban ezrek vettek tőle búcsút ravatalánál, majd az ottani temetőbe édesanyja és felesége mellé temették el. Halála nemcsak Szegednek, hanem a magyar egyetemes tudománynak is nagy veszteséget jelentett és jelent ma is.

Emlékét megőrzendő került emléktábla a Pálfi utcai szülőházának falára, mellszobra az alsóvárosi templom elé, majd a szegedi pantheonba. Tápén iskola, Domaszéken és Szeged-Rókuson utca, Zsámbékon iskolai diákkör őrzi emlékét.

A kristálytisza Embernek a boldogok oltárára emelésére teszünk kísérletet most, amikor egy olyan példaértéket állítunk magunk elé is, akinek élete és munkássága fény-sugárként érinti mindazokat, akik ismerték, olvasták, olvassák őt.

BÁLINT SÁNDOR immáron húsz éve halott. Emlékezzünk reá, idézzük őt mind gyakrabban mint az emberi hűség, a szeretet, és a szülőföldszeretet kimagasló példáját! Közös imatálalkozóra 2000. május 10-én a szeged-alsóvárosi temetőben került sor, mely alkalmon egykori kortársak, diákok, tisztelők égettek emlékgyertyákat.

IFJ. LELE JÓZSEF
a Bálint Sándor-hagyaték kezelője

Tízéves a Kriza János Néprajzi Társaság

Jubileumi vándorgyűlés Csíkszeredában

Sem előtte, sem utána, épp születése napjára időzítette a KJNT ünnepi vándorgyűlését, melyre Csíkszeredában került sor 2000. március 18-án. A tíz évvel korábban Kolozsváron megalakult társaság első vándorgyűlését is Csíkszeredában tartotta, így e mostaniról is, mint minden ünnepről elmondható, hogy egyféle visszatérés a kezdetekhez.

A rendezvény színhelye a Megyei Kulturális Központ volt, így BALOGH LÁSZLÓ igazgató üdvözlő szavaival kezdődött, majd a mintegy százfőnyi közönséget, résztvevőt CSEDŐ CSABA, Csíkszereda polgármestere köszöntötte. A vándorgyűlés hangulatát ÁDÁM GYULA néprajzi fotókiállítása tette emelkedettebbé, melyről HALÁSZ PÉTER mondott néhány méltató szót még a tulajdonképpeni ülészak előtt.

POZSONY FERENC, a társaság elnöke, a tíz év legfontosabb eredményeit vette számba, viszont a részletes beszámolót elkerülendő, egy dokumentumfüzetet nyújtott át valamennyi résztvevőnek. A társaság legszebb eredményének azt a harmincöt tematikus vándorgyűlést tartja az elnök, melyek Erdély-szerte a hazai információcsere, kutatási eredmények fórumai tudtak lenni.

A Magyar Néprajzi Társaság részéről KÓSA LÁSZLÓ akadémikus, a Társaság elnöke mondott köszöntő beszédet. Szavai szerint a száztizenegy éves „nővér”, az MNT, melynek „bölcsojét erdélyiek ringatták”, a tízéves „húg”-ot üdvözlí. Méltatta a KJNT eredményeit a magyar néprajzkutatásban és nagyra értékelte a két néprajzi társaság együttműködését. Szükségünk van egymásra, mert a munka sok — mondotta KÓSA LÁSZLÓ.

PÉNTEK JÁNOS *Nemzedékváltás és intézményépítés* című előadásában a KJNT és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke közötti gyümölcsöző együttműködésről beszélt. FARAGÓ JÓZSEF GUNDA BÉLA néprajztudós-nak a kolozsvári egyetemen eltöltött éveire emlékezett. Az öreg estébe hajló konferencián a továbbiakban a következő előadások hangzottak el. VIGA GYULA-UDVARI ISTVÁN (Miskolc): *Sztripszky Hiador, Erdély együttélő népeinek kutatója*; BERCZKI IBOLYA (Szentendre): *Újabb eredmények a népi építéssel és a lakáskultúra kutatásában*; OLOSZ KATALIN (Marosvásárhely): *Kanyaró Ferenc és az erdélyi magyar balladakutatás*; BÁRTH JÁNOS (Kecskemét): *A néprajz 20. századi írott forrásai*; CSEKE PÉTER (Kolozsvár): *Othonirodalom, A két világháború közötti faluszociográfiák*; NAGY OLGA (Kolozsvár): *A népmesétől az oral history-ig*; KOTICS JÓZSEF (Debrecen): *A történeti etnográfia*; SZŐCSNÉ GAZDA ENIKÓ (Sepsiszentgyörgy): *A néprajz írott forrásai*; ZSIGMOND GYŐZŐ (Sepsiszentgyörgy): *A népi kultúra a bukkaresti Hungarológiai Tanszék oktatási keretében*; GRAFIK IMRE (Budapest): *A etnoszemiotikai kutatások lehetőségeiről*; HALÁSZ PÉTER (Budapest): *A protestantizmus szerepe a moldvai magyarság életében*; PILLICH LÁSZLÓ (Kolozsvár): *Ko-*

lozsvár hóstáti közössége: egy kisebbség kisebbsége; TÁNCZOS VILMOS (Kolozsvár): *A népi vallásosság kutatásának két módszertani elve*; BALÁZS LAJOS (Csíkszereda): *Az emberélet fordulói a romániai magyar néprajzkutatás tükrében*; BARABÁS LÁSZLÓ (Marosvásárhely): *Naptári szokások*; KÖNCZEI CSILLA (Kolozsvár): *Romániai magyar tánc kutatás 1944–1989 között*; BOROS LORÁND (Kolozsvár): *A MTA Zene-tudományi Intézet néptáncutató csoportjának és erdélyi munkatársainak terepmunkája 1981–1989 között*; BORBÉLY ÉVA (Kolozsvár): *A Korunk társadalomnéprajzi köre*; KESZEG VILMOS (KOLOZSVÁR): *Aranyosság, Táj és kép*.

A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola közreműködésének köszönhetően a napot ünnepi vacsora zárta, ahol KOLUMBÁN GÁBOR, Hargita megye Önkormányzatának elnöke mondott pohárköszöntőt, BALÁZS LAJOS átadta az ünnepi vándorgyűlés résztvevőinek és megszűntelőinek a társaság erre az alkalomra kiadott *Emléklapját*, majd a csíkszeredai Székely Népi Együttes táncosai, zenészei gyönyörködtek.

A vándorgyűlés másnapján, vasárnap a résztvevők a szögödi Nagy Imre Galéria kiállított képnyagát és az emlékházat látogatták meg, majd a csíksomlyói kegytemplomban szentmisét hallgattak. Az atyák bemutatják a kegytemplom és a búcsújárás történetét, majd megszólaltatták Erdély egyik legnagyobb és legszebben szóló orgonáját.

BALÁZS LAJOS

Köszöntjük a tízéves Kriza János Néprajzi Társaságot*

Polgármester Úr! Elnök Úr! Kedves Kollégák! Kedves Barátaim!

A száztizenegy éves Magyar Néprajzi Társaság nevében sok szeretettel köszöntöm a tízéves Kriza János Néprajzi Társaságot! Az idősebb nővér üdvözli hűgát. A rokonság említése természetesen tudatos, testvéri, családi kapcsolatunkra utal. Van egy szép, gazdag tartalmú latin szó: *societas*. Nyelvtanilag nőnemű, ezért nem báty–öcs viszonyról beszélek. Jelentése többek között egyesület, közösség, egyesülés, szövetség, frigy — a „korkülönbség” ellenére mind vállalható számunkra.

Összeköt bennünket a közös származás. A Magyar Néprajzi Társaság bölcsőjét erdélyiek ringatták. MELTZL HUGO, a kolozsvári egyetem professzora javasolta először megalapítását 1881-ben az *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokban*. Volt diákja, HERRMANN ANTAL szorgoskodott legtöbbet az alapítás körül, és ő habilitált először Magyarországon néprajzból ugyancsak a kolozsvári egyetemen. A jeles tudománytörténeti esemény centenáriumának alkalmából a Kriza János Néprajzi Társaság szervezett jól sikerült konferenciát.

A közös származásnál még fontosabb a magyar művelődés és a tudomány szeretete és tisztelete, ami mindenképp felett összeköt.

Nem felejtjük, hogy évtizedeken át nem volt lehetőségünk intézményes összeköttetés ápolására, csak személyes kapcsolatokat tarthattunk, s azok elé is sok akadály emelkedett. Egyszer mindenképp le kell majd írni az utókor számára, miképp szövődtek ezek a kapcsolatok, hogyan terjedtek ki egyre szélesebb körre, miként váltak mind tartalmasabbakká. Amikor végre a szorító kötés lehullott, szinte azonnal megindult a testrészek között a normális vérkeringés. A magyar néprajzban helyreállt a kapcsolatok természetes rendje.

* Elhangzott Csíkszeredán, 2000. március 18-án.

Illusztrációként hadd utaljak csupán nagy összegző munkáinkra. Két országból többnyire titokban sokan dolgoztak azon, hogy a *Magyar néprajzi atlasz*nak végül kilencvennyolc romániai kutatópontja legyen, és térképlapjait ne olyan csonkán kelljen megrajzolni, mint a *Magyar nyelvatlasz*ét. Közülük hárman is itt vagyunk, SZABÓ JUDIT, HALÁSZ PÉTER és jómagam. A *Magyar néprajzi lexikon* készítésekor sem vertük nagydobra az együttműködést, a hetvenes évek elején SZABÓ T. ATTILA professzor személyesen vállalta, hogy az életrajzokat összegyűjti. KÓS KÁROLYtól, SERES ANDRÁStól, VÁMSZER GÉZÁtól, NAGY JENŐtől, SZENTIMREI JUDITtől és másoktól kaptunk illusztrációs anyagot. Kézikönyvünk, a *Magyar néprajz* munkálatainak megkezdésekor ugyan már nem kellett a csonkítás ellen küzdenünk, de még mindig nem lehetett nyílt a kapcsolat, a megjelenő kötetek azonban mind gazdagon és bőven támaszkodnak az erdélyi kutatók munkáira.

Kedves Kollégák!

Tíz év nagy idő egy egyesület életében. Ez az idő maradéktalanul igazolta a Kriza János Néprajzi Társaság alapításának szükségességét és fontosságát. A társaság egyetlen évtized alatt nemzeti intézménnyé vált! Azért hangsúlyozom ezt a tényt, mert tudom, hogy annak idején az alakulás körül kétségek merültek föl. Számomra mindig nyilvánvaló volt egy ilyen társaság alapításának korszerűsége, létjogosultsága, hivatása, feladata van. A néprajz nem cserélhető föl antropológiára, és fordítva, a néprajz sem helyettesítheti az antropológiát, ám kölcsönösen tanulhatnak egymástól, még ha határpekrek voltak, vannak és lesznek is.

A Kriza János Néprajzi Társaság eredményei olyan sokrétűek és értékesek, hogy már nem is igazolásul utalok rájuk, hanem kifejezve sokunk elismerését. az évkönyveket, a kiadványsorozatokat, a vándorgyűléseket, a konferenciákat, a székház és a könyvtár létrejöttét, a jelenleg folyamatban lévő vagy megjelenés előtt álló munkákat számba véve. Ezekhez csakis gratulálni lehet! Tudtuk, hogy a legnehezebb időkben is számosan dolgoztak, kötelességnek érezték a néprajzi kutatások folytatását. A társaság az egymástól többnyire elszigetelten tevékenykedőket rövid időn belül mozgósította, összefogta a munkájukat, szakmai-értelmiségi-tudományos fórumot teremtett nekik.

Végül az is igazolódott, hogy a Kriza János Néprajzi Társaság nemzedéki kezdeményezésként, a fiatalabb középgeneráció meghatározó szerepével jött létre. A tagság azóta sokszor adta jelét, hogy nem önmagáért tiszteli a tekintélyt, hanem a tudományos teljesítményért és az emberi magatartásért.

Kedves Barátaim!

Örülök, hogy itt lehetek ezen az ünnepi munkakonferencián. Szükségünk van egymásra. Szüksége van ránk a magyar művelődésnek. Sok munka és feladat áll előttünk. Ehhez kívánok Önöknek, Nektek, magunknak, mindannyiunknak erőt, kitartást, sikert és ma különösen jó tanácskozást!

KÓSA LÁSZLÓ

A kilencvenéves Lükő Gábor köszöntése

1999. november 4-én töltötte 90. évét LÜKŐ GÁBOR, akinek tiszteletére készült a *Tűzcsiholó* című kötet POZSGAI PÉTER szerkesztésében 52 szerző közreműködésével.

* *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére.* Szerkesztette Pozsgai Péter. Budapest, Taton kiadó. 1999. 896 old. XVI tábla + CD-mell.

Az ünnepi kötet átadására a Magyarok Házában került sor. Az alkalom különlegességét a jelenlévők érezték, mert az idős néprajzkutatót, a magyar szimbolikus gondolkodás mesterét az életút alkonyán, a 90. születésnapján üdvözölték. Különös volt azért is, mert LÜKŐ GÁBORT egy időben nem volt szokás köszönteni és nem készült sem 60., sem 70. sem 80. születésnapjára tisztelgő kötet. Kortársai elhallgatták és az ifjabbak alig ismerték, milyen értéket hozott a magyarságnak. Nem tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak sem. Az ellentmondásos évek múltán most adódott alkalom a visszagondolásra, a számadásra és a köszöntésre. A kerek születésnap nem pusztán egy szám a sők közül, hanem határozott figyelmeztetés az évek múlására, figyelmeztetés a számvetésre.

Tevékeny élet és különösen sokszínű kutatómunka van LÜKŐ GÁBOR mögött, meg mindössze három önálló könyv. A sorsfordulókkal terhelt út alkonyán érdemes számba venni, mit kaptunk LÜKŐ GÁBORTól és mi mindent köszönhetünk neki, a zenekutatónak, muzeológusnak, a jelek és jelrendszerek kutatójának, a tanárnak, a magyar művelődéstörténet bűvárának. Őszintén tudatosítani kell, hogy az elmúlt fél évszázadban, a vissza nem térő években, hogyan értékeltük mi, a kortársak azt a tudást, azt a szemlélet- és ismeretanyagot, amit ő nyújtott nekünk. Ma már világosan látható, mennél többet kutatót, annál régiebb és bonyolultabb kapcsolódási kört tárt fel, szóljon akár a pentatóniáról, a nyelvi sajátosságokról, a totemisztikus exogamiáról, a szimbólumokról, a csillagnevekről, a krónikások félreolvasott történeteiről, a népművészet díszítményeinek üzenetközvetítő rendszeréről. A születésnap köszöntőt FARAGÓ JÓZSEF, KRÍZA ILDIKÓ, OLSVAI IMRE, TÁNCZOS VILMOS és VAJDA MÁRIA mondta LÜKŐ GÁBOR tudományos tevékenységének egy-egy állomásához kötődően.

Az ünnepi kötet bő félszáz tanulmánya közül sokan kapcsolódnak ehhez az életműhöz. Az út kezdetét jelentő, a moldvai magyarok körében végzett munkára utalva jelentek meg csángók életével foglalkozó néprajzi tematikájú tanulmányok a zenekultúráról, a táplálkozási hagyományokról, vallási életükről. LÜKŐ GÁBOR egészen fiatalon, 25 évesen írta a moldvai terepmunkája után *A moldvai csángók* című monográfiáját, a doktori disszertációját 1936-ban. Bár azóta is követendő példa a tájmonográfiákhoz, mégis ritkán hivatkoznak rá. A mindössze 300 példányban közreadott tanulmány könyvritkaság, és a napjainkban felélénkült csángókutatás sem mindig támaszkodik rá, még ha illendően hivatkoznak rá a szakma elvárásai szerint. Így a tisztelgő kötet moldvai tematikájú tanulmányai egyrészt LÜKŐ gyűjtéseire hivatkozva lépnek előbbre, mint tette ezt OLSVAI IMRE a kiadatlanul lappangó felvételeinek közzétételével, míg mások közvetve viszik tovább a nagyszerű kutatásokat. A most kiadott tanulmánykötet szerencsés módon újra ráirányította a figyelmet LÜKŐ GÁBOR munkáinak értékeire.

LÜKŐ GÁBOR legjobban ismert, legtöbbet idézett munkája, *A magyar lélek formái* invenciózus debreceni évek eredményeként született, és mindmáig alapműve a magyar népművészetben — folklórban, díszítőművészetben — fellelhető szimbólumok értelmezésének. Két kiadást ért meg. Nem csoda, hogy a *Tűzcsiholóban* olvasható írás között a szimbólumkutatás új eredményei LÜKŐ elméletének időszerűségét, modernségét jelzik GAZDA KLÁRA, LACKOVITS EMŐKE, MALECZKI JÓZSEF, TÁNCZOS VILMOS értelmezésén keresztül. Ma már világosan láthatjuk, hogy LÜKŐ korszerű szimbólumkutatásainak agyonhallgatása milyen pótolhatatlan űrt teremtett, így azok, akik a 20. század végén a szimbólumok értői és interpretálói, kénytelenek LÜKŐ GÁBOR után idegen példákat keresni.

Évtizedek óta kiadásra vár LÜKŐ GÁBOR pentatóniáról alkotott nézete. BARTÓK tudományos eredményeit, felfedezését mindenképpen az ő tanulmányai alapján lehet továbbépíteni, amelyhez távolról csatlakozott DU YAXIONG, ZEMCOVSZKIJ, KÁDÁR GYÖRGY és mások. Méltatlan a magyar népzene-kutatásban, hogy eddig nem

jelent meg a maga teljességében a pentatóniáról szóló értekezése, helyette csak egy-egy cikk ad hírt az elképzelésekről. Érezhetően nagy adósság terheli a tudományos közéletet a publikálatlanul maradt tanulmányok miatt.

1948-ban a felsőoktatásban lezajló ideológiai tisztogatás, és ezzel összefüggően a Társaslélektani Intézet megszüntetése miatt LÜKŐ GÁBOR a kommunista hatalomátvétel után ún. kényszernyugdíjazás áldozata lett. Ez az intézkedés meghatározta élete későbbi alakulását, és végérvényesen a tudomány mellőzött, agyonhallgatott kutatója lett. Előbb Gyulán, majd Baján volt muzeológus, végül Kiskunfélegyházán a kis múzeum igazgatójaként ment nyugdíjba három évtizeddel ezelőtt. A tisztelgő kötet gazdagon mutatja be a muzeológust, aki a tárgyakon meglátta azt is, ami nemcsak széppé tette, hanem kultúra továbbhagyományozásának bizonyosága volt. VAJDA MÁRIA, NÉMETH CSABA, BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET, FAZEKAS ISTVÁN számos eddig ismeretlen tevékenységre hívta fel a figyelmet. A muzeológia köréhez közel állók mégis legtöbbit a *Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete* című, Kecskeméten megjelent könyvéből merithetnek, amelyben továbbfejlesztette a korábbi szimbólumértelmező elképzeléseit.

Az elmondottakból következően a születésnapra készült ünnepi kötet 52 szerzője bizonyítja, hogy LÜKŐ GÁBOR mellőzöttsége ellenére jelentős azoknak a tábora, akik értik, szeretik, tisztelik őt, és akik tenni akarnak azért, hogy eszmerendszere ne tűnjön el. E tekintetben külön kiemelném a kolozsvári egyetem két tanárának SZILÁGYI SÁNDORnak és TÁNCZOS VILMOSnak gondolatébresztő írásait.

A szerzők az országhatár mindkét oldalán, Európa sok országából és távoli földrészekről egyaránt a szerkesztő POZSGAI PÉTER felhívására vállalkoztak arra, hogy tiszteletüket tegyék LÜKŐ GÁBOR előtt. Tették ezt annál inkább, mert napjainkban az érdeklődők széles körében világossá vált, hogy a magyar kultúra gyökereit lehető legszélesebb módon kell megismerni. Az őstörténet folklórszemponitú megközelítése éppen úgy fontos, mint a nyelvi sajátosságok figyelembevétele. A kötet, az egyenetlenségek ellenére a teljesség látásának igényét juttatja kifejezésre, és nem véletlenül kapta a *Tűzcsiholó* címet, ADYt juttatva eszünkbe, akihez kötődését LÜKŐ többször többféleképp megvallotta, megírta. A költészet szimbólumainak avatott ismerője, megjelenítője ADY volt, aki olyan elfelejtett rétegeket hozott felszínre, mint a művelődéstörténetben LÜKŐ GÁBOR. Feltárta és megmagyarázta a magyar őstörténet egykor összefüggő, de csak részletekben megmaradt tényeit, és ezzel új összefüggésekre irányította az olvasók figyelmét. A *Tűzcsiholó* tanulmányai közül jó néhány LÜKŐ szellemében készült, mutatta az utat, ahogyan a történet elhomályosodott részeit értenünk kell.

Az ünnepi kötet átnyújtására a Magyarok Háza adott otthont, lehetőséget kínálva egy kiállításra, jórészt a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből, amely reprezentálta LÜKŐ gyűjtőútjait. Az ünnepi alkalommal felhangzott zene részint LÜKŐ felfedezéseit illusztrálta a bő 60 évig fonográfhangon lappangó anyagból, másrészt az érdeklődési körébe vont dallamokat hallhattunk. A *Tűzcsiholó* nemcsak a tanulmányok száma és érdeklődési köre miatt különleges, hanem azért is, mert rangos formában jelent meg, hirdelve a lükői örökség fontosságát, időtállóságát. A kötetben található CD a moldvai magyarok közti gyűjtés első, hiteles közlése. Az illusztrációk között pedig olyan tudománytörténeti dokumentumok találhatók, amelyek a magyar néprajzkutatás egyedi irányának bizonyosságai. A kilencvenéves LÜKŐ GÁBOR köszöntésére készült kiállítás, hanglemez és tanulmánykötet a magyar néprajztudomány kiemelkedő egyénisége előtt emlékezetes módon tisztelgett.

A tudomány és a zene szolgálatában

Barsi Ernő 80 éves

96. Népdal.

Sik a pusztá, se halma se erdeje,

Sugár-magas a toronynak teteje.

Sugár-torony kilátszik a pusztára.

Harangoznak pünkösöd első napjára.

Ez a népdalszöveg olvasható annak a gyöngybetűkkel címzett irkának az első oldalán, amelybe BARSÍ ERNŐ LAJOS, a sárospataki kollégium II. osztályos tanulója lelkes szorgalommal írta dolgozatait. TINÓDIRól, MIKESRől, KAZINCZYRól, melyek elé még egy-egy iniciálét is rajzolt.

Az egykori kisdíák, ma neves néprajzkutató, zenepedagógus és zenetörténész 80 esztendővel ezelőtt, 1920. június 28-án született a bükkaljai Sályban. Egész életét meghatározta ez a táj, bölcsőhelye, ahol már indulásának hajnalán feltarisznyázta lelkét szülei — tanítók voltak — muzsikájával, a folyton zengő népdalokkal, gyermekjátékokkal. Az iskolaudvar csak úgy zengett a gyermekjátékdaloktól. BARSÍ ERNŐ első gyűjtései is sályi népdalok voltak. Néprajzi érdeklődését otthonról hozta. Édesapja monográfiát írt Sályról, szokásokat, népdalokat gyűjtött a faluban.

A zene mellett korán a könyvek bűvöletébe került: nyolcévesen kívülről fújta a *Toldi* egyik énekét, TOMPA MIHÁLY pedig „mindennapi jóbarátja” volt. A tudás igazi útján Sárospatakra, az éppen akkor négyszázéves jubileumát ünneplő kollégiumba került. Tanáraitól — NOVÁK SÁNDOR, HARSÁNYI ISTVÁN — olyan szellemi útravalóval, lelki irányítással indult el, amely elkíserte életútján. Néprajzi indítást az internátusban is kapott bőven: NOVÁK SÁNDOR tanára 1912-ben, a Magyar Néprajzi Társaság első vidéki vándorgyűlésén szülőfaluja, Cserépfalu lakodalmi szokásairól tartott előadást. ÚJSZÁSZY KALMÁNT hallgatott, aki úttörőként írt gyűjtési útmutatót *A Falu* című könyvében, és a neves tanár a falu, a nép szeretetét, tiszteletét oltotta a mindenre nyitott és fogékony fiatalember lelkébe. Az ő hatására a kisdíák társaival elkezdett gyűjteni, és nemsokára ennek nyomán az osztály egyik sarkában néprajzi kiállítás született. A sárospataki esztendőkhöz kötődnek első néprajzi gyűjtései: a falusi hagyományokat, a sályi népdalokat, majd a 19. század eleji sírkőfeliratokat szedte lajstromba. Sokoldalú érdeklődéséről tanúskodik, hogy megtanult gyorsírni — ugyanis először a parlamenti gyorsírói pálya vonzotta —, majd érettségi után beiratkozott a teológiára. A gyorsírás ismerete nagyon megkönnyítette a későbbiekben gyűjtőmunkáját, hiszen akkor még 40 kilogrammos magnót kellett magával cipelnie.

BARSÍ ERNŐ különórákon, SZABÓ ERNŐnél tanulta a hegedülés fortélyait. Nem volt könnyű beosztani az időt, hiszen a teológia heti 35 órája mellett naponta 6–8 órát hangszeren gyakorolt. Ezek alatt az évek alatt sem szakadt el az útrabocsátó falutól. Kóruselnökként járta a vidéket és miután megtartotta az istentiszteletet, elővette hegedűjét és játszott, mesélt az embereknek a zeneszerzőkről, a népzeneről. A teológia befejeztével 1942-ben a Zeneakadémián, mégpedig előzetes vizsgái elismerésével a hegedű tanszék 3. évfolyamán folytatta tanulmányait. Olyan tudós személyiségeket hallgatott, mint ADÁM JENŐ, WEINER LEÓ vagy BARTHA DÉNES, aki annyira megszerette vele a zenetörténetet, hogy a mai napig szívesen foglalkozik a témával. Indexében KODÁLY ZOLTÁN neve is szerepel, aki erősítette benne a népdalok szeretetét, illetve VERESS SÁNDORÉ, aki 1930-ban, elsőként gyűjtött csángó népzene-t. 1946-ban fejezte be a Zeneakadémiát, de a háború utáni Magyarországon nem kapott állást. Ezért költözött Sályba, ahol kicsiknek éneket, felnőtteknek magyar népzene-t tanított.

96. Nyudal.

Szi a puozita a halma se erdeje,
 Szi a magas a korompnaki tejeje,
 Szi a korony hialitovik a puozitain,
 Szi a korompnaki puozitoid voo" napynan.

100. Szi a Szi...

Szi a Szi a Szi a Szi,
 Szi a Szi a Szi a Szi,
 Szi a Szi a Szi a Szi.

Hamarosan — fiatalokból — egy negyventagú kórust alakított. Egyik hangverse nyüket hallva a *Magyar Nemzet* zenekritikusa lelkes elismeréssel írt az élményről. BARSÍ ERNŐ ismertsége, elismertsége ellenére sem tudott elhelyezkedni.

Egykori tanára, HARSÁNYI ISTVÁN biztatására 1947-ben könyvet írt Sály zenei művelődéséről. A kötet sikere nyomán még az év őszén meghívták Győrbe, az Állami Zenekonzervatóriumba hegedűtanárnak, majd később — 1959-től — a felsőfokú Tanítóképző Főiskola oktatójaként a megalapozott zenei tudáson kívül, széles körű néprajzi műveltséggel nemzedékek sorát bocsátotta ki. Tanítványait bevonta a néprajzi gyűjtésbe, néprajz szakkört alapított és számos szakdolgozat, tudományos diákköri munka született irányítása alatt. TIMAFFY LÁSZLÓt a népfőiskola révén ismerte meg, ugyanis LACI bácsi 1947-ben meghívta őt a mosonmagyaróvári népfőiskolára.

BARSÍ ERNŐ a zenepedagógiai és az ismeretterjesztő munka mellett töretlen lendülettel gyűjtött. A „Kodályék már mindent összegyűjtöttek” érzés ellenére elment Sályba, ahol rádöbrent mennyi zenei értéket éltetnek még az ott élő emberek. Megkereste Tarjáni András pásztor, beállt mellé bojtárnak és 1963-ban ebből a „szögálatból” született meg dolgozata, mely az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők országos pályázatán nagydíjat nyert. 1970-ben ez szolgált doktori disszertációja alapjául, majd 1984-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában könyvként is megjelent *A zene egy sályi pásztor életében* címmel. KODALY ZOLTÁN 1964. szeptember 2-án VARGA GÁBORNÉnak, Miskolcra írt levelében ez áll: „Melegen figyelmükbe ajánlom Barsi Ernőnek a XI. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton díjat nyert »A zene egy sályi pásztor életében« című munkáját és örülnék, ha módot találnának annak megjelentetésére.” Ez a munka is gazdagította a méltán nemzetközi elismerést érdemlő egyéniségvizsgálatok sorát.

BARSÍ ERNŐ 1982 óta nyugdíjas, mégsem tétlenkedik. Járja az országot, előadásokat tart és fiatalos lendülettel gyarapítja életművét — több száz publikáció, könyvek sora —, népdalkört vezet, tanít, prédikál és rendíthetetlenül gyűjt, kutat. Írásainak nagy része a zenéhez kapcsolódik (népzenei antológiák, nótafák), de szép számban van elméleti jellegű, illetve pedagógiai célzatú műve is. Úttörő szerepe van Burgenland népzenei hagyományainak gyűjtésében és az ott élő nótafák felfedezésében, bemutatásában. Publikációi a néprajz szinte minden területét felölelik. Pedagógiai vonatkozású műveinek száma is jelentős. Ismeretterjesztő munkája gyümölcseként Győr-Moson-Sopron megye több mint hatvan iskolájában indult be a néprajzoktatás. A leendő tanítóknak ma is tart néprajzi speciális kollégiumot. Ha elismerik — például: Életfa-díj, Lévay József-díj, Ortutay Gyula-emlékérem, Sebestyén Gyula-emlékérem, Dr. Kovács Pál-díj, Tessedik Sámuel-díj, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja, Sály és Győr Diszpolgára —, szerényen meghajol és dolgozik tovább. Ahogy ÁCS ANNA írta róla egy helyütt: „Nem panaszkodó típus, noha a meg nem értettség, el nem ismertség kinyilatkoztatása, múltra és jelenre vonatkozóan, divatos jelenség manapság. Barsi Ernő nem fanyalog, inkább dolgozik alig fogyó erővel, lelkesedéssel. A jövőt tervezi.”

BARSÍ ERNŐt édesapja, BARSÍ LAJOS vitte 1931 szeptemberében a sárospataki kollégiumba, ahol, ahogy írta: a kiváló képzettségű nagy tanáregyéniségekből a hazának, népünknek szeretete, értékeinek megbecsülése, más népek kultúrájának befogadása sugárzott. S mindezt áthatotta a hit és a zene. Itt kapta a kollégium múlt századi tudós tanáratól az útravalót: „Három fákyám ég: hit, haza és emberiség”. BARSÍ ERNŐt, ERNŐ bácsit éltesse az Isten sokáig, adja, hogy még évtizedekig lobogjon a Sárospataki Református Kollégium gyűjtött láng a szívében, és még sok népdal találjon menedéket „irkafüzetében”.

Barsi Ernő publikációi és róla szóló írások

BARSI ERNŐ 1920. június 28-án született. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából gyűjtöttük össze publikációit és a róla szóló írásokat. A bibliográfia a korábbi összeállítások (KECSKÉS PÉTER, *Néprajzi Hírek* 1990. 3–4. sz. 99–102., LANCZENDORFER ZSUZSANNA, *Győri Tanulmányok* 1995. 16. sz. 145–158.) pótlásait, valamint az 1995. július 1-jétől 2000. március 1-jéig megjelent publikációkat tartalmazza.

Barsi Ernő publikációi

- 1974 • A pedagógus Csokonai. *Kisalföld* 1974. (január 19.) 8.
- 1990 • Sály. In *Egyedem-begyedem, tíjom-tájom. Gyermekdalok – gyermekjátékok*. Szerk. Kiss József. Miskolc. 20–23. [Sályi gyermekjátékok közlése Barsi Ernő gyűjtéséből.]
- 1992 • Koncert a kápolnában. *Hegyalja* IV. 6. sz.
- 1993 • Petőczné Szabó Márta textilmunkái. *Hegyalja* V. 4. sz.
- 1994 • „Viselet lélekre szabva”. Koppe Ági kiállítása. Részlet Dr. Barsi Ernő megnyitójából. *Hegyalja* VI. 1. sz.
- 1995 • *Abdai néphagyományok Kaszás Ferencné Somogyi Teréz emlékezetében*. Abda. 146 p.
- *Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon*. Győr. 391 p.
 - Eötvös József és a népdal. *Széphalom* VII. 397–400.
 - Eötvös József és a sályi népdal. *Szülőföldünk* 1995. 23–24. sz. 11–12.
 - Folklorizálódott Czuczor Gergely versek. *Győri Tanulmányok* 1995. 16. sz. 111–134.
 - Népi hagyományaink az óvodában. *Hogyan Tovább?* 1995. 5. sz. 21.
 - Régi életdarabok két sályi gyermekdalban. *Matyóföld* 1995. 61–65.
- 1996 • *Egy sályi nótafa: Horváth Dániel*. (A mi falunk: Sály, 4.) Sály. 32 p.
- *Sályi olvasókönyv*. (A mi falunk: Sály, 3.) Sály. 38 p.
 - „Gábor Áron rézagyúja”. *Hogyan Tovább?* 1996. 1. sz. 34.
 - Karácsonyi köszöntés. *Tanító* XXXIV. 10. sz. 1.
 - „Ki mint vet, úgy arat”. *Hogyan Tovább?* 1996. 5. sz. 29.
 - A magyar népdal előadásmódjáról. Foghegyről, félvállról soha. *Hogyan Tovább?* 1995. 2. sz. 16–17.
 - A megtartó példa. Magyar tanítósors a XX. században. *Hogyan Tovább?* 1996. 3. sz. 30–31.
 - Népi hagyományaink az óvodában. *Hogyan Tovább?* 1996. 1. sz. 29., 4. sz. 15.
 - Önkormányzatok és a népfőiskolák. A népfőiskolánk múltjáról, jövőjéről. Az értelem hangját kell megszólaltatni. *Hegyalja* VIII. 4. sz. 8–9. [Részlet Barsi Ernő előadásából.]
 - Szabó Ernő. A pataki Collegium Musicum. In *Vallomások, megemlékezések Sárospatakról és a 465 éves Református kollégiumról, a magyar honfoglalás 1100. évében*. In memoriam Újszászy Kálmán. 95–108.
 - Táplálkozás a bükkaljai Sály községben a hagyományos gazdálkodás idején. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXIII–XXXIV. 647–668.
 - Utam a faluszemináriummal. In *Újszászy Kálmán emlékkönyv*. Szerk.

- Balassa Iván, Szentimrei Mihály, Kováts Dániel. Budapest–Sárospatak. 543–548.
- 1997
- „Hires Ság az én hazám...” (Dalok, mondókák, szokások Győrságról). 166 p.
 - Tanácsok népdalcsokok összeállításához. (Gyurcsó István Alapítvány füzetek, 8.) Dunaszerdahely. 36 p.
 - Amit Kodály Zoltántól tanultam. *Hogyan Tovább?* 1997. 2. sz. 31.
 - Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya. *Hogyan Tovább?* 1997. 3. sz. 10.
 - Életet a magyar népdalok tanításába. *Tanító XXXV.* 9. sz. 3–4.
 - „Emberséget az embernek... magyarságot a magyarnak”. *Hírlevél* 1. 2. sz. 1–2.
 - A felvilágosodás költője. *Hogyan Tovább?* 1997. 2. sz. 25.
 - Gyermekkor. In ÁG TIBOR–BARSÍ ERNŐ–KONCSOL LÁSZLÓ: „Kemény a föld a patonyi határba...” *Diósförgepatony népzenei hagyománya*. Dunaszerdahely. 9–38.
 - „Haj ki kisse, haj...” Téletetés, tavaszköszöntés. Kodály Zoltán és Manga János gyűjtése alapján. *Tanító XXXIV.* 3. sz.
 - Honfoglaláskori elemek a sályi népzenei hagyományban. *Matyóföld* 1996–1997. 113–120.
 - „...mint friss tavaszi szellő...” *Hogyan Tovább?* 1997. 1. sz. 8–9.
 - Szület. *Tanító XXXIV.* 8. sz. 28.
 - A táj megjelenítése Szigetköz népdalaiban. *Honismeret XXV.* 3. sz. 76–80.
 - Tompa Mihály és a zene. *Széphalom* 1997. 9. sz. 257–282.
- 1998
- *Sály az 1848/49-es szabadságharc idején.* (A mi falunk: Sály, 6.) Sály. 27 p.
 - *Táplálkozás a bükkaljai Sály községben a hagyományos gazdálkodás idején.* (A mi falunk: Sály, 5.) Sály. 21 p.
 - Adatok Cserépfalu folklórához. Novák Sándor emlékének. In *Cserépfalu hét és félszázada*. Szerk. Nagy Károly. Cserépfalu. 204–256.
 - Ág Tibor 70. születésnapjára. In *Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendő Ág Tibor tiszteletére*. Szerk. L. Juhász Ilona, Liszka József. (Notitia historico-ethnologica, 1.) Dunaszerdahely. 9–16.
 - Csokonai lírai és egyéb versei, prózai írásai. *Hogyan Tovább?* 1998. 3. sz. 26.
 - Csokonai: Dorottya. Harmadik könyv. *Hogyan Tovább?* 1998. 2. sz. 33.
 - Csokonai: Dorottya. II. könyv. *Hogyan Tovább?* 1998. 1. sz. 23.
 - Emlékezések a negyvennyolcas időkről. *Hogyan Tovább?* 1998. 2. sz. 20–21.
 - Jersze emlékezzünk. *Hogyan Tovább?* 1998. 2. sz. 2–3.
 - Népfőiskolai emlékek, tapasztalatok. In *Tíz év a magyar népfőiskolai mozgalom történetéből*. Szerk. Trencsényi Imre. Budapest. 74–77.
 - Néprajz az általános iskolában. In *Hon- és népismeret néphagyomány az oktató-nevelőmunkában*. Szerk. Karácsony Erika, Kraiciné Szokoly Mária. Budapest. 52–56.
 - Néprajz Petőfi Sándor verseiben. *Hogyan Tovább?* 1998. 1. sz. 27.
 - Ötven esztendő múltán. *Abdai Hír Lapok VIII.* 2. sz. 1–2.
 - Régi magyar szavak, tájszavak Csokonai írásaiban. *Hogyan Tovább?* 1998. 4. sz. 24.
 - Táplálkozás a bükkaljai Sály községben a hagyományos gazdálkodás idején. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 1997. 647–667.

- Táplálkozási szokások Cserépfaluban. In *Cserépfalu hét és félszázada*. Szerk. Nagy Károly. Cserépfalu. 256–274.
- 1999 • „Szépen szól a kissümegei nagyharang...” *Népdalok, mondák Sümegről és környékéről*. Sümeg. 242 p. (Múzeumi füzetek, 10.) [Elírás; helyesen: *Népdalok, mondókák Sümegről és környékéről*.]
- Kazinczy Ferenc és a zene. *Széphalom* X. 179–194.
- Népdalaink néprajzi hátterének kutatása. In *Népzenei tanulmányok*. Kolozsvár.
- Népi hagyományaink az óvodában. *Óvodai Nevelés* LII. 1. sz. 8–10., 2. sz. 46–47., 3. sz. 84–85., 4. sz. 120–121., 5. sz. 152–153., 6. sz. 186–187., 7. sz. 245–246., 8. sz. 326–327. [Átvétel a Győr-Moson-Sopron megyei pedagógusok *Hogyan Tovább?* című lapjából.]
- Néprajz Petőfi Sándor verseiben. *Hogyan Tovább?* 1999. 2. sz. 25., 3. sz. 32., 4. sz. 29., 5. sz. 19.
- Zenei emlékek a XIX. századi Győrből. *Hogyan Tovább?* 1999. 1. sz. 20.
- 2000 • „Bodrog partján nevededett tulipán...” Sárospataki diákdalok a 18. századból. *Múzsza* 2000. 3. sz. 25.
- Emlékezések a 48-as időről. *Tanító* XXXVIII. 3. sz. 1–2.
- Népi hagyományaink az óvodában. *Óvodai Nevelés* LIII. 3. sz. 81–82.
- *Szigetközi parasztételek*. Győr. [Sajtó alatt.]
- „Ha kimegyek a kis börcsi erdőbe...” *Népdalok a századvégi Börcsön*. [Sajtó alatt.]
- Sályi néprajz Gárdonyi Géza Gyermekkori emlékeim című írásában. *Matyóföld* [Sajtó alatt.]

Barsi Ernőről megjelent írások

A korábbi bibliográfiákból kimaradt, illetve az 1995. július 1. után BARSÍ ERNŐRŐL megjelent publikációk

- 1982 • [Kodály Zoltánnak Varga Gábornéhoz, Miskolcra írt levele.] In *Kodály Zoltán levelei*. Szerk. Legány Dezső. Budapest. 318.
- 1985 • KISS JÓZSEF: A zene egy sályi pásztor életében. Barsi Ernő könyve. *Matyóföld* 1985. 132–134.
- NEMCSIK PÁL: Egy sályi pásztor zenekultúrája. (Barsi Ernő: A zene egy sályi pásztor életében). *Borsodi Művelődés* X. 1. sz. 90–91.
- 1994 • Megyei Népzenei Fesztivál. „Százhangú orgona a magyar népdal”. *Hegyalja* VI. 6. sz. 12.
- RÁTZ BARNABÁSNÉ: A csitári hegyek alatt. *Hegyalja* VI. 11. sz. 5.
- 1995 • BUDAI ILONA: Barsi Ernő három új könyve. *Honismeret* XXIII. 6. sz. 63–64.
- FÜLÖP GYULA: Egy magyar és európai tudós és művész köszöntése. 75 éves dr. Barsi Ernő. *Matyóföld* 1995. 122–123.
- GÜLCH CSABA: Istentől kapom az erőt. *Kisalföld* 1995. okt. 28. 1, 3.
- HARCSÁS JUDIT: A népdal nagykövete. Daloló Szigetköz, másodsor. *Kisalföld* 1995. szept. 23. 14.

- KERÉNYI MÁRIA: Apopó november 7. Hangfogó nélkül. *Új Magyarorszá*g V. 263. sz. (nov. 9.) 8. [A *Daloló Szigetköz* című könyv ismertetője.]
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: A hetvenöt esztendő dr. Barsi Ernő köszöntése. *Honismeret*. XXIII. 4. sz. 84–87.
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: Barsi Ernő bibliográfia. *Győri Tanulmányok* 1995. 16. sz. 145–158.
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: Barsi Ernő: *Daloló Szigetköz. Műhely* 1995. 6. sz. 61–62.
- LELKES VINCE: Barsi Ernő köszöntése. *Csallóköz–Zitny ostrov* XII. 20.
- NAGY JÓZSEF: Kincskeresőben a Bükk lábánál. Beszélgetés dr. Barsi Ernő néprajzkutatóval. *Új Észak – Hévíge Magazin* 1995. dec. 9. 9.
- NAGY PÉTER: Örizzük meg hagyományainkat! Interjú a 75 éves Barsi Ernővel. *Győri Tanulmányok* 1995. 16. sz. 135–144.
- P. K. I.: Népdalok a Szigetközből. *Köznevelés* 1995. nov. 10.
- PETŐCZ MIKLÓS: Fáklyagyújtóhoz. *Hegyalja* VII. 7. sz. 9. [Vers.]
- SZABÓ ZSOLTNÉ: Új tankönyv az abdai iskolában. *Kisalföld* 1995. szept. 19. 3.
- TIMAFFY LÁSZLÓ: *Daloló Szigetköz* II. – könyvismertető. *Hegyalja* VII. 11. sz. 7.
- T. VARGA LAJOS: Egy kórus naplójából. *Hogyan Tovább?* 1995. 2–3. sz. 36.
- [ZSILAVI FÁBIÁNNÉ]: Évfordulók a népfőiskolán 1844–1919–1989. A Tessedik Sámuel Népfőiskola Díj 1994. évi kitüntetettje Dr. Barsi Ernő. *Hegyalja* VII. 1. sz. 9.
- 1996 • Egy nagyszerű könyvet ajánlunk – több, mint olvasásra. *Guzsalyas* VIII. 5–6. sz. 8. [Tari Lujza előszavával.]
- Születésnap. A 75 éves Barsi Ernő köszöntése. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 289–322.
- BARÓTHY ZOLTÁN: Dr. Barsi Ernő, a zenepedagógus és hegedűművész. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 308–309.
- BOJTOR ISTVÁN: A hitvallók. 180–180. In *Misszió a Tiszán innen*. Miskolc.
- BOJTOR ISTVÁN: Az ige hirdető. Barsi Ernő személyisége. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 309–313.
- FEKETE JÁNOSNÉ: Sály díszpolgára. *Hogyan Tovább?* 1996. 5. sz. 28. [Az 1996. augusztus 24-én elhangzott polgármesteri beszéd.]
- GÜLCH CSABA: A némaságba rejtett titkok. *Kisalföld* 1996. jan. 6.
- GÜLCH CSABA: Barsi Ernő művészi jubileuma. *Kisalföld* 1996. nov. 26. 1, 3.
- HORVÁTH GYÖZŐ: Emlékezetes találkozások Dr. Barsi Ernővel. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 305–308.
- HORVÁTH JÓZSEF: A Barsi-bibliográfiát lapozgatva. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 316–320.
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: A gyermekfolklórt kutató Barsi Ernő. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 298–301.
- LISZKA JÓZSEF: [Barsi Ernő *Tanácsok népdalcsokrok összeállításához* című kiadványáról.] *Hírharang* VII–VIII. 26–27.

- MEGYERI ÁBEL: Azt a belső zengést. Ajánlás: az örökifjú Barsi Ernőnek. *Hegyalja* VIII. 6. sz. 11. [Vers.]
- NAGY JÓZSEF: A folklór kétnapos sályi ünnepén. *Déli Hírlap* 1996. aug. 27. 7.
- NAGY JÓZSEF: A szülőfalu. Sály. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 295–297.
- NAGY JÓZSEF: Barsi Ernő szülőfaluja. Sály. *Új Észak* 1996. febr. 22. 4.
- NAGY JÓZSEF: Egy tudós pálya emlékezete. Elismerés Erdélytől Párizsig. *Déli Hírlap* 1996. nov. 12. 6.
- NAGY PÉTER: Sály díszpolgára. *Hogyan Tovább?* 1996. 5. sz. 28.
- NANÁ: Hagyományaink. *Zalai Hírlap* 1996. jan. 9.
- NEMCSIK PÁL: Szellemi bölcsőnk a Bodrog-parti Athén volt. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 297–298.
- SZILÁGYI IMRÉNÉ: Katedra és hagyomány. *Tanító* XXXIV. 8. sz. 6.
- T. VARGA LAJOS: Melodiáriumok harmóniái. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 314–315.
- TIMAFFY LÁSZLÓ: Barsi Ernő és a Szigetköz. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 301–305.
- TÓTH LÁSZLÓ: A szolgálat megszálottja. *Arrabona* XXXV. 1–2. sz. 321–322.
- 1997 • GÜLCH CSABA: Követségben a kultúra. *Kisalföld* 1997. okt. 18. 12.
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: Barsi Ernő a zenéről. Idézetek. *Hegyalja* IX. 4. sz. 9.
- MISLAY: Könyvbemutató Diósförgepatonyban. Kemény a föld a patonyi határba'. *Új Szó* 1997. ápr. 18.
- [NAGY PÉTER]: Barsi Ernő díszpolgár lett. *Magyarország* LXXII. 3. sz. 30. [Átvétel: *Győr – Hírlevél a Város Polgárainak* 1997. 7. sz. 8.]
- TOMORSZKY ISTVÁNNÉ: Dallamról-dallamra. *Őszi Napsugár* II. 4. sz. 5.
- ZS.[UMBERA] Á.[RPÁD]: Magyar lélek. *Lapozgató – Mezőörsi, Mindszenti, Péri Hírek* III. 4. sz. 5.
- 1998 • Sályi Napok. *Hogyan Tovább?* 1998. 4. sz. 31.
- GAZSI: Barsi Ernő. „Szeretem a népem, és hitem is van benne...” *Ajtó* III. 3. sz. 6–7.
- GÜLCH CSABA: Győr kincseinek is szól. Dr. Barsi Ernő Pro Urbe-díjat kapott. *Kisalföld* 1998. márc. 19. 2.
- GÜLCH CSABA: Mit jelent ma tudósnak lenni? *Kisalföld* 1998. nov. 4. 2. [Körkérdés.]
- HUSZÁR JÁNOS: Előadás Pápa népdalkincseről. *Pápai Hírlap* 1998. dec. 1. 5.
- HUSZÁR JÁNOS: Győri tanár sikere. *Kisalföld* 1998. dec. 5. 4. [Olvasói levél.]
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: A kórus 10 éves. *Hegyalja* XI. 4. sz. 5.
- VARGA GÁBOR: „Addig van nép, amíg dala él”. Jeles népzenekutató városunkban. *Szabadhadjú* VIII. 19. sz. 3.
- VASVÁRI ZOLTÁN: Barsi Ernő könyvéről. [Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában.] *Néprajzi Hírek* XXIII. 1994. 3–4. sz. 80–82.
- [ZSILAVI FÁBIÁNNÉ]: Pro Urbe- Barsi Ernőnek. *Hegyalja* XI. 4. sz. 13.

- 1999 • GÜLCH CSABA: A muzsika a lélek menedéke. Barsi Ernő, aki a gazdagító zenével politizált. *Kisalföld* 1999. dec. 4. I.
- LANCZENDORFER ZSUZSANNA: Tíz éves a Melodiárium kórus. *Hogyan Tovább?* 1999. 1. sz. 18.
- LILIK FERENCNÉ: Tíz év, tíz arckép – Barsi Ernő. *Hogyan Tovább?* 1999. 1. sz. 19.
- [NAGY PÉTER]: Melodiárium. *Hogyan Tovább?* 1999. 1. sz. 18.
- RÁKÓCZYNÉ FÜRNSTALL EDIT: Köszönet kórusvezetőknek. *Hegyalja* XI. 5. sz. 11.
- T. VARGA LAJOS [NAGY PÉTER]: 10 éves a Melodiárium Kórus. *Hegyalja* XI. 11. sz. 9.
- T. VARGA LAJOS: Az élet és a szabadság szeretetét közvetítik. Valamint: Györi Melodiárium kamarakórus. *Hogyan Tovább?* 1999. 1. sz. 18.
- 2000 • VARGA LAJOS: Gyere, pajtás, katonának! *Kisalföld* 2000. márc. 14. II.

Szakdolgozat Barsi Ernőről

- 1996 • MÁTÉ GYÖRGYI: *Dr. Barsi Ernő élete és munkássága*. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak. 64 p.

Zenei felvételek

- 1999 • „*Bodrog partján nevededett tulipán...*” Sárospataki diákdalok a 18. századból. A dalokat előadja: Melodiárium Kamarakórus. Compact disk.

LANCZENDORFER ZSUZSANNA

Köszöntjük a nyolcvanéves Nagy Dezsőt

Előjáróban elnézést kérünk-kérek az Ünnepelettől, amiért elfeledtük a 75. évében is köszönteni, de a 80-at nem lehet kihagyni! 1920–2000. Kerek évszámok, a két időhatár között mennyi minden egyéni és közéleti változás volt! E hullámhegyek és -völgyek között hánykolódtunk mindnyájan, sokan eltévesztettek az irányt, és rossz helyen kötöttek ki. NAGY DEZSŐ nem tartozott ezek közé! Ő is felfedezte a munkáshagyományokat, és szinte egész életét ennek a különben eléggé mellőzött szellemi tartomány bekalandozásának szentelte. Közben változott ugyan múzeumi munkahelye, témája azonban nem. Ügyeskedők jól éltek az ál-munkásfolklór piacra dobásából, de NAGY DEZSŐ mindig a hiteles források közelében maradt. Voltaképp autodidakta polihisztor, akit minden tudományos, művészeti és sporteredmény érdekel, sokoldalúan tájékozódott, s általános műveltségét elsősorban a munkáshagyományok összehasonlító-történeti és komplex módszerű feldolgozásában hasznosította. Egyáltalában nem szakbarbár vagy csolátó, szívesen és többször is írt kiállításokról, előadásokról, különféle tudományos-művészeti megmozdulásokról és művekről. Nem hiszem, hogy operaházi ösbemutatót, ill. előadást, vagy klasszikus zeneművet ne látott, ne hallott volna. Könyvtára példásan sokoldalú volt (a múlt idő arra vonatkozik, hogy könyveit sorozatosan elosztogattja). Azt hiszem, azon kevesek közé tartozik, aki minden könyvét el is olvasta.

Ami a munkáshagyományokat illeti, a múltó divatáramlatokon felülemelkedve, e témakört a lehető legtágabban értelmezve foglalkozott a gyári, kisipari és agrármunkássággal, ismerte a bányászokat, sőt követte az amerikai kivándorlókat, ahol előbb alakult ki a klasszikus ipari munkásság, mint a Monarchiában. Átlépte a mozgalmi Rubicont, s nemcsak tüntetésekkel, sztrájkokkal és pártokkal foglalkozott, hanem a munkások életmódjával, kulturális életükkel is. Felfedezte, hogy az indulókon, dalokon kívül vannak ill. voltak „vörös zsolotárok” (átalakított parafrázisok, amelyek JANCSÓ filmjeit is megihlették), szavalókórusok, adomák, haladó szellemet képviselő viccek és még sok minden más, de gondja volt viseletükre is.

Otthon volt a múzeumokban, könyvtárakban és a terepen, most már talán inkább csak olvasgat. Jó lenne, ha megírná részletes önéletrajzát, mert életszerű stílusa van, és tapasztalatból tudom, kitűnő és fáradhatatlan elbeszélő, előadó. Volna mit megírni e szegény munkáscsaládból kiemelkedett, frontot, fogolytáborot megjárt embernek, aki minden nehézség ellenére sem „morzsolódott” le, és eljutott a kandidátusi fokozatig.

Publikációs tevékenysége kiterjedt, ebből ő maga állított össze egy áttekintést, amikor még 60 évesen ünnepeltük (*Néprajzi Hírek* IX. 1980. 1–2. sz. 39.). Azóta összegezte eredményeit részben önálló kötetben (*Magyar munkásfolklor*. Bp., 1987), részben pedig a *Magyar néprajz* című sorozat V. kötetében (749–772.), mely 1988-ban jelent meg. Azt hiszem, hogy nem volt igaza KÓSA LÁSZLÓnak, amikor 1999. évi akadémiai székfoglalóján ez utóbbi fejezetet mintegy az egész korpusz „függelék”-ének mondta, hiszen a néprajzból sem a szegény emberek élete nem maradt ki, sem pedig a folklorja, még ha ez utóbbi típusosan átmeneti jellegű is. Nem az esztétikumot kerestük benne, hanem a szubkultúrában élő munkásembert.

Fél évszázados baráti körünkben NAGY DEZSŐ többször is hangoztatta, mennyire szeretné megélni a 21. századot! Hát, most ott áll a küszöbnél, remélem, hamarosan át is lépheti! Igaz, talán nem lesz olyan ígéretes e jövő, mint amilyenek költőink megálmodták, de az olyan pátriárka korú — emellett mégis fiatalos — embernek, mint amilyen NAGY DEZSŐ is, már túl sok rosszon és jón, azt kívánom, hogy csak szépre és jóra emlékezzen, éljen derüsen, egészségesen az emberi kor legvégső határáig! Ígérhetem, hogy jövőendő évtizedeiről már nem fogunk megfeledkezni! Úgy legyen!

KATONA IMRE

Dankó Imre köszöntése

2000. január 28-án a Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetében, barátai, egykori munkatársai és tisztelő tanítványai bensőséges kis ünnep keretében köszöntötték a 78. évét betöltő DANKÓ IMRÉT.

A rendezvényt — amely egyszermind a Református Teológiai Doktorok Egyházi Néprajzi Szekciójának ünnepi ülése is volt — BARTHA ELEK tanszékvezető docens nyitotta meg és a másik házigazda, UJVÁRY ZOLTÁN professzor vezette le. Elsőként KÓSA LÁSZLÓ akadémikus, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, DANKÓ IMRE egyik legelső tanítványa köszöntötte az ünnepeltet. Ezután került sor az Egyházi Néprajzi szekció ajándékának, a DANKÓ IMRE tiszteletére összeállított Vallási néprajz 10. kötetének átadására. KÜLLÖS IMOLA, a kötet szerkesztője a részben jelenlévő szerzők és a szekció más munkatársai nevében mondott köszönetet DANKÓ IMRÉnek eddigi együttműködéséért, mindenkori atyai segítségéért a 78. zsoltár szavait közös ars poetica-jukként idézve: „Amiket hallottunk és tudunk, és amiket atyáink beszéltek nekünk, nem titkoljuk el azokat az ő fiaiktól, a jövő nemzedéknek is elbeszéljük az Úr dicséretét, hatalmát és csodáit, amelyeket cselekedett. [...] Hogy megtudja azokat a jövő nemzedék, a fiak, akik születnek, és felkeljenek és hirdessék azokat fiaiknak.”

Ezután SELMECZI LÁSZLÓ, a debreceni Déri Múzeum igazgatója, SZACSVAY ÉVA, a Néprajzi Múzeum főmuzeológusa és SZILÁGYI MIKLÓS, a Néprajzi Kutatóintézet igazgatóhelyettese (egykor, a gyulai múzeumban DANKÓ IMRE utódja), valamint levélben S. LACKOVITS EMŐKE veszprémi főmuzeológus köszöntötték meleg szavakkal, baráti visszaemlékezéssel az ünnepeltet.

FEKETE KÁROLY kettős szerepkörben, egyrészt a Debreceni Egyetem rektora-ként, másrészt a Református Egyház képviselőjében szólott DANKÓ IMRE elkötelezett

Küllös Imora átadja Dankó Imrének a tiszteletére készített kötetet

emberi, kutatói és pedagógusi tartásáról, és a jókívánságok mellett emléklapot és könyvajándékot nyújtott át neki.

Az ünnepelt érezhető meghatottsággal vette át az ajándékokat, ám a tőle megszokott derüvel, vidám anekdoták sorát felidézve köszönte meg a születésnap megítéztetését.

Ez alkalommal került volna sor az ugyancsak 78. életévét betöltő MOLNÁR AMBRUSnak, az Egyházi Néprajzi Szekció másik alapító tagjának és örökös elnökének köszöntésére is, akit azonban súlyos betegsége ágyhoz kötött. Így a Református Egyház Zsinatának és a Doktorok Kollégiumának elismerő emléklapját BÖLCSKEI GUSZTÁV püspök nevében FEKETE KÁROLY másnap személyesen vitte el neki Mátraházára.

A baráti hangulatú összefüggő kötetlen beszélgetés, a szekció legközelebbi tudományos terveinek megvitatása, valamint születésnap torta, bor, pompás szendvicsek és sütemények zárták. A rendezők figyelmes gesztusaként az ünnepi ülés résztvevői valamennyien ajándéksomagot kaptak a Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének legújabb kiadványaiból.

KÜLLÖS IMOLA

Nagy Géza hetvenéves

Az ismert etnográfus nevéhez sokunk tudatában azonnal a Bodroglak, s azon belül Karcsa neve társul. Nem a beszűkülés, hanem a munkálkodó hűség jelzése ez. Ott él immáron hét évtizede, ott tárja fel a hagyományos paraszti kultúra kincseit, ahonnan származik, ahol elődei megküzdöttek a természeti és társadalmi környezet kihívásaival. Tudatosan vállalja egyfelől, hogy osztozzék övéinek sorsában, s másfelől, hogy felmutassa nekik olykor alábecsült gazdag örökségüket. Amikor született, a környék népe még alig ocsúdott föl a trianoni veszteség traumájából, s már érzékelte a gazdasági válság fenyegető rémét. Hosszú időn át gyümölcsöző kapcsolatokat metszett ketté az első világháborút követő békediktátum a Bodroglak egyaránt magyarul felső és alsó része között, úttól, vasúttól, vásártól, piactól fosztva meg a karcasai gazdákat. Amikor iskolás lett, megfigyelhette gazdálkodó édesapja mindennapjait, a falu népének tradicionális életrendjét. A sárospataki református gimnáziumba kerülve megtanulhatta, hogy az értelmiségi lét felé vezető út kapaszkodóin teljes erejére szüksége lesz. Egyrészt azért, hogy a változó viszonyok között tanulmányait folytathassa, másrészt hogy megmaradhasson népe iránti hűségében. A Bodroglak gazdáit is felkészületlenül érte a mezőgazdaság szocialista átszervezésének erőszakolt üteme, s a nyitott szemmel járó fiatalember tanúja lehetett a közösség és a termelés teljes átalakulásának. De nem menekült a múltba. Azzal a szemlélettel vállalta a jelent, hogy a hosszú időn át kiküzdött értékeket próbálja megtartani az új világban. A kiegyensúlyozott élet megteremtésének eszközét nem a földben, a gazdálkodásban kereste a maga számára — ettől amúgy is megfosztotta a kisdedként elszenvedett gyermekbénulás következménye —, hanem arra fordult erőforrást keresve, ahol a harmóniát leginkább megtalálhatta: népe hagyománykincséhez. Tanár lett, s nemcsak iskolás fokon vállalta az értelmiség mindenkori küldetését: segíteni a világ megismerését, a társadalmi mozgások közötti eligazodást.

Aki figyelemmel kíséri NAGY GÉZA életútját, a látszólagos eseménytelenség mögött látja a tudat és a jellem határozott törekvéseit. A munkálkodás helyszíne — az átmeneti sárospataki középiskolai és az egri főiskolai évektől eltekintve — nem válto-

zott: a Bodrogek, Karcsa és Pácin jelenti számára az életető közeget. S az eseménytelenség azért látszólagos, mert — mint a fentebbi vázlatos áttekintésből kitűnhet — sorsközösséget vállaló tanúja egy történelmi átalakulásnak. Olyan tanú, aki nyitott szemmel tekint körül, s az utókor ítélőszéke előtt meg is vallja mindazt, amit látott és tapasztalt. Elkötelezett, s mégis elfogulatlan tanú. Tudatát a sorsvállalás határozza meg, jellemében és magatartásában a makacsságig szívós tenni akarás a főmotívum. Ahogyan édesapja a legmostohább viszonyok között is végig kitartott az egyéni gazdálkodás életformája mellett, úgy vállalja ő is az olykor megrótt szerepet, a népelet kutatását.

Nemcsak a már gyermekként megfigyelt paraszti élet élményei tették NAGY GÉZÁt kutatóvá, hanem azok a tudomány felől érkező ösztönzések is, amelyeket nyitott szellemel fogadott. A karcsai segédlelkészként megismert, s később pataki tanárként, levéltárosként tisztelt ROMÁN JÁNOS mellett a sárospataki gimnáziumban és az egri főiskolán BAKOS JÓZSEF irányította a diák figyelmét a néprajz témái felé, bevonva őt az anyaggyűjtésbe, s az első leckéket adva a tudományos feldolgozáshoz az 1950-es évek elején. A pataki tudományos gyűjtemények igazgatója, a falukutatás egyik úttörője, ÚJSZÁSZY KÁLMÁN teológiai tanár kísérte figyelemmel a falujába visszatérő fiatalember útját. S az 1950-es évek második felében a Rákóczi Múzeum akkori igazgatója, BALASSA IVÁN fogadta munkatársává, barátjává a mondagyűjtő NAGY GÉZÁt. Mert a munkálkodás első időszaka a tájékozódás és az anyaggyűjtés ideje volt.

Némiképp meglepőnek tűnhet, hogy NAGY GÉZA első publikációja jó másfél évtizeddel néprajzi érdeklődésének ébredése után, 1966-ban jelent csak meg nyomtatásban, amikor a karcsai állatneveket tette közzé. Az önkéntes néprajzi gyűjtő azonban — számos példa van rá — nem korai és gyors publikációkkal indul. Gépiratos pályamunkák vaskos kötetei sorakoztak már a szerző könyvespolcán (és a Rákóczi Múzeum, a Herman Ottó Múzeum, a Néprajzi Múzeum adattárában), amikor a szakmai fórumon való közlés alkalma megnyílt számára. A készülődés éveiben összegyűlt hatalmas anyag a magyarázata annak, hogy amikor 1970-től megindult a publikációk imponáló sorozata, NAGY GÉZA rendre változatos témákkal, imponáló adatokkal léphetett a szakmai nyilvánosság elé. Az azóta eltelt 30 év termése 18 kötet és másfélszáz további közlemény.

Az 1930. június 9-én született és 70 évesen is változatlan intenzitással munkálkodó NAGY GÉZA ékes példa arra, miként lehet egy határozott vonalakkal körülhatárolt, szűk földrajzi téren belül változatos és sokszínű életművet teremteni. Magyarázatul az szolgál, hogy a szerző benne élt és él a közösségben, amelyről és amelynek ír. Publikációi arról vallanak, hogy nem restell aktuális kérdésekben felszólalni újságok hasábjain, megragadja tehát a pillanat kihívása, miközben mélyre ás a maradandó múltbeli kincsek után. Az a mozgás érdeklí ugyanis, amely a falu sorsát ősi gyökereitől mai gondjain át lehetséges jövője felé lendíti. Megkockáztatom azt a következtetést, hogy NAGY GÉZA munkásságának az a leginkább meghatározó jellemzője, hogy megrajzolja azt a folyamatot, amely a bodrogekői Karcsa utóbbi másfél évszázadának történetét, népeletét, s lakóinak mai életét jellemzi.

Ha nagy adattárjai — a *Karcsa mai család- és ragadványnevei* (1977), a *Karcsai népmesék* (I–II., 1985), a *Király virágoskertje* című mesekötet (1987), a *Karcsai szóia-sok és közmondások* (1987), a *Bodrogekői történetek* (1989), a *Bodrogekői tájszótár* (1992), a *Magyarországi Bodrogeköz földrajzi nevei* (1994), a *Bodrogekői balladák* (I–II., 1996–1997), a *Bodrogeköz helytörténeti és néprajzi bibliográfiája 1837–1997* (I–II., 1999) és a sajtó alatt lévő *Bodrogekői gyermekjátékok* — mellé egy kötetbe gyűjtenénk össze azokat a leíró és elemző tanulmányokat, amelyek Karcsa egykori és mai világát ábrázolják, akkor még markánsabban tűnne ki a szerző érdeklődésének sokszínűsége, a

feltárt történeti és élő anyag változatossága. Akkor épülne egybe az a tudás, amelyet NAGY GÉZA az írott források feldolgozásából és az előző nemzedék visszaemlékezéseiből szerzett, s amely a folklór mellett olyan témákban is érdekes információkat ad, mint a településtörténet, a népi építészet, a cserekereskedelem, a társas tevékenységek, az állattartás, a gabona tárolása, a náddal kapcsolatos munkák, a cselédélet, a képek munkaszervezete, a szegődményesek életmódja, a földesúri jogok és a paraszti kötelezettségek, a gépi cséplés, a népi jogszokások, az önkormányzati hagyomány, a falu erkölcsi és társadalmi életének rajza, az egyház fegyelmező szerepe, a jeles napokhoz fűződő népszokások, a hiedelmek, a párválasztás, a gyermeknevelés, a fiatalok munkára nevelődése, a paraszti fűség társasélete, a falu kulturális jellemzői, a helyi közigazgatás, a tűzoltóegyesület, valamint a termelőszövetkezeti viszonyok. Egy történeti néprajzi falumonográfia fejezetei ezek, amelyekhez minden bizonnyal további közlemények csatlakoznak még a következő években.

A kutatómunka mellett azonos súllyal említendő NAGY GÉZA nevelő és művelődésszervező tevékenysége. Harminc éven át irányította a karcsai általános iskolások Erdélyi János Honismereti Szakkörét, két füzetben adva közre a gyűjtéseiket (*Karcsai népelet*, 1971; *Mesék, mondák Karcsáról és Karoshól*, 1973). A Kazinczy Ferenc Társaságban, a Bodrogi Művelődési Egyesületben, a Magyar Comenius Társaságban alapító tagként éveken át vezető tisztséget is viselt, a Pácini Kastélymúzeum első (és utolsó) igazgatójaként 1987 és 1993 között a Bodrogi kultúrájának tárgyi emlékeit gyűjtötte be és állította ki. Megindította és szerkeszti a *Bodrogi Füzetek* című sorozatot, amelynek tavaly már a 14. és 15. kötete jelent meg.

Az a munkásság, amely NAGY GÉZA nevéhez kapcsolódik, már eddig is érdemelten kapott elismerést. A Sebestyén Gyula-emlékérem (1968), az Ortutay Gyula-emlékérem (1980), az Apáczai-díj (1986), a Kazinczy Ferenc Társaság emlékérmé (1993), a Csúry Bálint-emlékérem (1994), a Honismereti Szövetség Bél Mátyás-emléklakettje (1994), a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Közgyűlés Alkotói díja (1995) mellett kiváló szakemberek — MORVAY PÉTER, VÉGH JÓZSEF, DÖMÖTÖR TEKLA, BALASSA IVÁN, DANKÓ IMRE, KOVÁCS ÁGNES, ERDÉSZ SÁNDOR, BODGÁL FERENC, HAJDÚ MIHÁLY, VIGA GYULA és mások — értékelő nyilatkozatai méltatták e gazdag életpályát. Amikor az idei születésnapon NAGY GÉZÁT köszöntjük, biztosak vagyunk benne, hogy a következetes feltáró és feldolgozó munka folytatódik, hogy a megismert hagyomány és valóság tényeiből, jellemzőiből további publikációk születnek. Ehhez kívánunk az ünnepeltnek jó egészséget, lankadatlan munkakedvet, további alkotó éveket!

KOVÁTS DÁNIEL

Születésnap köszöntő Flórián Máriának

Mindnyájunknak, akik ismerjük, hihetetlennek tűnik, hogy MÁRIA, nekünk „FLÓRI”, ilyen kerek évfordulóhoz érkezett. Hihetetlen, mert csak a naptár emlékeztet az idő múlására, FLÓRI ma is az a mosolygós, tettvággyal, lelkesedéssel teli, örökifjú kolléga, akinek megismertük. Ugyanolyan hittel, meggyőződéssel, pontossággal végzi munkáját, mint kezdőként, ugyanúgy örül szakmánk, mások és a maga sikereinek, ugyanúgy segíti, patronálja a hozzá fordulókat, mint ismeretségünk kezdetén. Az idő nem törte meg optimizmusát, szeme most is boldogan csillan, ha valami jó kezdeményezésről értesül, ha valami érdekes, új feladatra összpontosíthatja erejét.

Persze, ha az eddigi életművet nézzük, akkor már egyáltalán nem tűnik soknak a 60 esztendő. Pályáját szemlélve feltűnik, hogy bár különböző helyeken szolgált a magyar néprajztudomány ügyét, mindenütt maradandót alkotott. Fő munkájának megírásához látszólag kiterőkkel teli út vezetett, ezek a „kiterők” azonban mindenképpen gazdagították szemléletét, hozzásegítették ahhoz, hogy a népi kultúra bármelyik ágát nagy összefüggésrendszerben lássa, ugyanakkor az egészen apró részletkérdésekkel, technikai problémákkal is tisztában legyen.

FLÓRIÁN MÁRIA Budapesten született értelmiségi családban. Általános és középiskoláit is itt végezte, majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-néprajz szakán szerzett diplomát. Zemplén megye kendertermeléséről és -feldolgozásáról készített szakdolgozata már jelezte érdeklődésének irányát. Első munkahelye a balassagyarmati Palóc Múzeum volt, ahol az állandó kiállításra készülve elmélyülhetett a megye hímzéseinek, szőttéseinek tanulmányozásában. Jellemző, hogy szöni is megtanult. 1965-ben elkészítette a *Rimóc népviselete* című katalógust. A Nógrád megyében eltöltött 6 év ugyanakkor felkészülést jelentett másik nagy kutatási területére: részt vett a megye népi építkezésének és lakáskultúrájának módszeres kutatásában, amelynek részét képezte a balassagyarmati palóc ház és a hollókői tájház berendezése. A terepkutatások mellett ekkor figyelt fel a levéltári források jelentőségére a tárgyakkal egyre hézagossában adható, korábbi korszakok viseletének, lakáskultúrájának megrajzolásában. Az akkoriban szerveződő Szabadtéri Néprajzi Múzeum megbízásából részt vett az észak-magyarországi tájegység nógrádi épületeinek kiválasztásában.

1969-ben ilyen előzmények után került FLÓRIÁN MÁRIA a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba, ahol belekapcsolódott az épülőben lévő Felső-Tiszavidék tájegység munkálataiba, s mint tájegységfelelős, elkezdte az észak-magyarországi tájegység Nógrád, Heves megyei részének muzeológiai előkészítését. 1972-ben ő rendezte meg Székesfehérváron a *Népművészet évszázadai* sorozat részeként az emlékezetes *Népi építkezés* kiállítást, amely nemcsak újszerű kiállítási módszereivel (pl. falrészletek felépítése a falazástechnikák illusztrálására), de korszerű szemléletmódjával is feltűnést keltett. A kiállítási katalógus rövid, de sok szempontú szöveges része az eddigi népi építészeti leírások, kutatások egyik legjobb kritikai summázata, és iránymutató a népi építészeti emlékek megőrzésének vonatkozásában is. Ekkor készítette el — bár csak később jelent meg — a Felső-Tiszavidék tájegység részletes katalógusát is, ami nemcsak kiállítási vezetőként, de táji kismonográfiaként is példászerű (*Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájegységei 1. Felső-Tiszavidék*. Szentendre, 1978).

FLÓRIÁN MÁRIA 1974-ben férjhez ment HOFER TAMÁShoz, és kisfia születését követően egy időre anyai hivatásának rendelte alá minden egyéb tevékenységét. A Móra Kiadó *Kolibri könyvek* sorozatában URAI ERIKA illusztrációival megjelent *Magyar népviseletek* című könyve azonban jelzi, hogy ekkor sem feledkezett meg kedvenc témájáról. Az azóta több kiadást megért kis könyv már rávilágít későbbi munkáit is jellemző szemléletére. Noha egyes tájakra, falvakra, mezővárosokra jellemző viseleteket, viseletegyütteseket mutat be, az alig egyoldalas bevezető útmutatást ad a viseleti leírások „olvasásához”: rávilágít az egyes ruhadaraboknak a viseleti struktúrában, a hétköznapi és ünnepi öltözködésben betöltött szerepére, az öltözetek nem, kor, rang szerinti differenciáltságára.

1979-től FLÓRIÁN MÁRIA a Háziipari Szövetkezetek Országos Szövetsége (HISZÖV) Népművészeti Osztályára került, s mint a Népi Iparművészeti Tanács előadója, a népi textíliák terén szerzett tudását elsősorban a gyakorlatban kamatoztatta. Mint a hímzés és szövés szakreferense kiállításokat szervezett (Kis Jankó Bori-kiállítások és az Országos Szöttespályázatra érkezett munkákból készült kiállítások), rendszeresen részt vett a zsűri munkájában és állandó kapcsolatot tartott a szöttest

készítő szövetkezetekkel. Bár 3 év múlva visszatért korábbi munkahelyére, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba, a HISZÖV-ből önálló lektorátusként önállósult Népi Iparművészeti Tanács (NIT) munkájában később is részt vett mint szakértő, a szöttesek pályázatán mint zsűritag, s egyik főszervezője volt a Hevesen megrendezett nemzetközi szötteskonferenciáknak. Nemcsak a viseleti és házi textiliák múltját nyomozta, hanem ugyanúgy érdekelte azok jelenkori továbbélése, változása, funkciója az ipari társadalmakban. E témáról tartott előadást a hevesi konferenciákon, egyszer a Sárközi Népművészeti Háziipari Szövetkezet tevékenységét vizsgálva, legutóbb pedig egy távoli párhuzam, a navahu szöttesek elemzése kapcsán (*A kereskedelem/piac hatása a szöttesek táji sajátosságaira a navahu szöttesek példáján*). Szerkesztője volt az előadásokból megjelent konferenciaköteteknek.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumba visszatérve, 1982-től ismét a népi építkezés és lakáskultúra került kutatásai előterébe. Tájéegységfelelősi munkája mellett azonban olyan feladatokat is kapott, amelyekben a textiliák terén szerzett alapos ismereteit kamatoztathatta. Részt vett a Kisalföld tájegység tápi takácsműhelyének berendezésében, a jánossomorjai fogadalmi kápolna gazdag textilanyagának beletárolásában. Ekkor került sor a mándi templom 17. századi úrasztali kendőjének hiteles másolattal történő pótlására. A kivitelező himző az ő instrukciói alapján megfigyeléseket, számszerű „méréseket” végzett a munka elkészítéséről, a felhasznált anyagokról, a himzésre fordított időről, s tapasztalatait a Téka 1985/2. számában FLÓRIÁN MÁRIA közre is adta. Ennek a korszaknak legnagyobb kihívása mégis a bajai tímárműhely muzeológiai munkáinak irányítása és a katalógus megírása volt. Érdekesen ötvöződött itt két fő érdeklődési terület, hiszen a tímárműhely rekonstrukciója egyszerre volt építészeti feladat, ugyanakkor a bőrművesség egy századunkra kihalt, illetve gyáriparivá alakult ágának a kiterjedt kutatómunkát igénylő rekonstrukciója. A mintegy 100 éve már lakóházként üzemelő tímárműhely újraépítési javaslatának, berendezésének elkészítése a levéltári, történeti források, ábrázolások felhasználását és külső, bőripari szakemberek bevonását igénylő sokrétű munka volt. FLÓRIÁN MÁRIA TÓTH BÉLÁVAL közösen írt, német és angol nyelven is megjelent részletes katalógusa ennek az iparágak a kismonográfiája is egyben (*Mesterségek, műhelyek 1. Timárok*. Szentendre, 1992). A szorosan a múzeum építéséhez kötődő munkái és tanulmányai mellett jutott ideje a viselettel kapcsolatos kutatásaira is. 1984-ben jelent meg *Szűrszabók és szücsök Gyöngyösön* című tanulmánya a HAVAS PÉTER–KECSKES PÉTER szerkesztette *Tanulmányok Gyöngyösről* című kötetben, és számos viselettel kapcsolatos szócikket írt a *Magyar néprajzi lexikonba*.

FLÓRIÁN MÁRIA 1987-től az MTA Néprajzi Kutatóintézet munkatársa lett, ahol a *Magyar néprajz* készülő IV., *Életmód* kötetében az öltözködés fejezet elkészítése várt rá főfeladatként. E nagyszabású feladathoz kapcsolódott másik fő intézeti munkája, az eddig közöletlen magyarországi árszabások szisztematikus összegyűjtése, és a viselettel kapcsolatos árszabások tematikus közreadása. Ez az országos áttekintést nyújtó, jelentős új forrásanyag időben is jelentékenyen kiszélesítette az addig ismert sorozatos viseleti forrásanyagot, egyszersmind lehetőséget adott a készítők és vásárlók körének, társadalmi szintjének meghatározására, egy-egy öltözetdarab táji, időbeli elterjedésének pontosabb körülhatárolására, az egyéb levéltári források, pl. inventáriumok, körözvények viseleti adataival való összevetésre. A limitációk viselettörténeti adatainak feldolgozásával párhuzamosan sorra születtek, születnek azok az egy-egy öltözetdarab, viseleti struktúra történetét, vagy egy táj öltözködési hagyományainak változásait elemző tanulmányok, amelyek a köznép öltözködését széles társadalmi háttérbe és az európai folyamatokba ágyazva mutatják be, az öltözködési divatoknak a népi kultúra más ágaitól eltérő változásmenetét is figyelembe véve (*Hogyan öltözködött a Vas megyei köz-*

nép? 1992., *A kittelnadrágtól a farmerig. 1992., Úri és paraszti bőrruhák, A szűcsvirágzás kezdetei.* 1993., *18. századi hatások a magyar női parasztviselet elemeiben, Vállas szoknya — pruszlik és rokolya.* 1993., *Úri és paraszti bőrruhák, A szűcsvirágzás kezdetei.* 1993., *Halóruha — gyászruha.* 1994., *A „magyar bunda”* 1997., *Polgárosodás a 18. századi magyar közrendű férfiak öltözködésében, A mellény.* 1998., hogy csak a legjelentősebbeket említsük), FLÓRIÁN MÁRIA megkülönböztetett figyelmet szentelt a külföld által „magyarnak” minősített öltözetdarabok vizsgálatának a különböző történeti korszakokban („*Magyar ruha” európai tükörben.* 1991). A szoros viseleti tárgyú munkái mellett olyan meglepő, érdekes témát is feldolgozott, mint a magyar néma játékfilmek népelet-ábrázolása.

A *Magyar néprajz* című kézikönyv IV. *Életmód* kötetébe írt szintézis egyben kandidátusi disszertációja is volt, amelyet 1993-ban védett meg *A magyar köznép öltözetének elemei (Történeti vázlat)* címmel. Újszerűségét a korábbi viseleti összefoglalásokhoz képest az újonnan bevont forrásanyag, és az európai viselettörténeti munkák eredményeinek hasznosítása révén kiszélesedő látóköre jelenti, számos ponton módosítva és árnyalva az eddigi képet. A magyar köznép öltözködésének alakulását az európai divátáramlatokkal összevetve és a magyar társadalom egyéb rétegeinek öltözködésével kölcsönhatásban tárgyalja, rámutatva az egyezésekre és különbözőségekre, az időbeli eltolódásokra és azok okaira. Széles történeti háttér felrajzolásával elemzi az egyes ruhafélék megjelenésének és elterjedésének helyét, társadalmi körét, a készítő és az értékesítés módjának változásait, a ruhadarab társadalmi presztízisének alakulását, az alapvető szerkezeti formákra és az öltözeti struktúrákra helyezve a hangsúlyt. De kiter a női és férfi viseletek alakulásának eltérésére is, nyomozva az eltérés okait és az öltözeteknek a kultúra más összetevőihöz képest (pl. a ház és bútor) eltérő változására. Hangsúlyozza, hogy a népviseletek különállása, önálló fejlődése a feldolgozott forrásanyag alapján nem tartható, a köznépi öltözködés változásai csak a fölöttük elhelyezkedő rétegek öltözködésének alakulásával együtt értelmezhetők.

A *Magyar néprajz Életmód* kötetébe írt összefoglalást (és a szerkesztési munkákat) követően, 1995 óta szinte évenként jelennek meg az öltözködéssel kapcsolatos iparágak árszabásai FLÓRIÁN MÁRIA szerkesztésében és bevezető tanulmányával (*Az Mester Emberek Míveinek árazása.* 1995, 1997, 1998, 1999.), amelyek nélkülözhetetlen forrásanyagot jelenthetnek néprajzosoknak, történészeknek, gazdaság-, és technikátörténészeknek, művészettörténészeknek egyaránt.

Végül említést kell tenni FLÓRIÁN MÁRIA egyéb tevékenységeiről is. 1992-től 1997-ig az MTA Néprajzi Kutatóintézetében ő látta el a tudományos titkári funkciókat. Az Iparművészeti Főiskola Textil Tanszékén külső előadóként ismertette a népi hímzéseket és szötteket, oktatott az ELTÉ-n, de szabadtéri múzeumi kollégái is sokat tanulhattunk élvezetes előadásaiból szakmai továbbképzéseinken. Benne a mindig segítőkész, magával és másokkal szemben is igényes, kedves kollégát és Embert tiszteljük, akinek további munkálkodásához jó egészséget, hosszú munkás éveket, további értékes tanulmányokat, köteteket kívánunk!

H. CSUKÁS GYÖRGYI

Köszöntjük Gyivicsán Annát

Akik őt ismerik, azoknak szinte hihetetlenül hangzik, hogy GYIVICSÁN ANNA, neves magyarországi szlovák néprajzi és társadalomtudományi kutató 60 éves.

1940. január 15-én szegény szlovák család gyermekeként született Tótkomlóson. Édesapja MÁV-alkalmazott, édesanyja pedig termelészövetkezeti dolgozó volt. A tótkomlósi szlovák általános iskola elvégzése után Békéscsabára szlovák gimnáziumba került, ahol 1959-ben érettségizett. A későbbiekben az ELTE történelem–szlovák szakán — miként korábban is — kitűnő minősítéssel tanult tovább. Itt szerzett tanári diplomát 1963-ban. 1975-ben bölcsészdoktori címet kapott, majd 1989-ben történelem–néprajz témakörben *Etnokulturális változások a magyarországi szlovák nyelvszigeteken* címmel védte meg kandidátusi értekezését.

Pályáját Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán kezdte, ahol 1963 és 1967 között tanársegédként dolgozott. 1967–68-ban a Társadalomtudományi Intézet Kelet-Európai Osztályának dokumentátora, majd tudományos munkatársa. 1970–1974 között a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályának főelőadója. 1974. február 1-jén az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszékére megy tanítani, ahol előbb docensként dolgozik. 1998-tól ugyanott kinevezett egyetemi tanár.

A pozsonyi Komenský Egyetem, a nyitrai Tanárképző Főiskola több ízben hívta meg időszakos vendégtanárnak, ahol a kétnyelvű kultúrák kérdéseiről tartott előadás-sorozatot. Ugyancsak e témakörben a budapesti Evangélikus Teológiai Főiskolán is gyakorta tart előadásokat. Tudományos tevékenységét jelzi: GYIVICSÁN ANNA az MTA Kelet-Európai Komplex Bizottságának, Néprajzi Bizottságának, valamint a Magyar–Szlovák Történész Bizottságnak is tagja. A hazai szlovákság néprajzi kutatásainak egyik megalapítója. Több főiskolai és egyetemi jegyzet, tankönyv szerzője. A Nemzeti Alapterv nemzetiségi oktatási programjának egyik összeállítója.

GYIVICSÁN ANNA 1998 óta a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja, Nemzetiségi Szakosztályának jelenlegi társelnöke. Mint magyarországi szlovák néprajzkutatót a Szlovák Néprajzi Társaság és a Szláv Folklór Nemzetközi Bizottsága is sorai közé választotta. 1975 óta egyik szervezője a békéscsabai nemzetközi nemzetiségi néprajzi konferenciáknak. A Magyar Néprajzi Társaság nemzetiségi néprajzi kiadványsorozata szlovák kötetének (*Národopis Slovákov v Maďarsku*) egyik szerkesztője.

Számos tanulmánya jelent meg hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánykötetekben. A Szlovák Néprajzi Társaság több tanulmányát részesítette külön elismerésben. Az 1993-ban megjelent *Anyanyelv, kultúra, közösség* című önálló kötetét a magyarországi Etnikai Alapítvány jutalmazta nívódíjjal. Ezekén túl főmunkatársként a *Világirodalmi lexikon* 6. kötetének szerkesztésében is részt vesz, illetve mint szerző dolgozik a brüsszeli katolikus egyetem *Európai kétnyelvűség enciklopédiájának* összeállításában. Vezetője és tudományos munkatársa a Békéscsabán működő Magyarországi Szlovák Kutatóintézetnek, valamint egyik szerzője az 1998-ban megjelent *Magyarországi szlovák nyelvjárási atlasznak* stb.

Munkásságáért számos hazai és külföldi kitüntetésben részesült. Többek közt a szlovák nyelv oktatásában kifejtett eredményes tevékenységét Csehszlovákia oktatási minisztere 1992-ben Komenský-émlékéremmel ismerte el, 1997-ben a magyar kormány A nemzetiségekért kitüntetésben részesítette.

Mint családanya (GALAVICS GÉZÁNÉ) két gyermeket nevelt föl. Temérdek hivatali, s társadalmi munkája mellett még unokájának nevelésébe is besegít.

GYIVICSÁN ANNA tipikus képviselője a közép-európai több nyelvű, kettős kultúrájú értelmiséginek. Mindig arra törekszik, hogy egyenlőképpen ossza meg magát a szlovák és a magyar nép között. Magyarországon a szlovák kisebbség szószólója, Szlovákiában különböző fórumokon gyakran bírálja a szlovák nemzeti szélsőségeket, amivel nem mindig vált ki rokonszenvet. Felvállalt életcélja: a két nép kultúrája harmonikus együttélésének fáradhatatlan szolgálata.

A Magyar Néprajzi Társaság és barátai nevében is köszöntjük hát a 60 éves GYIVICSAN ANNÁt. Kívánjuk, hogy fiatalos alkotói lendülete továbbra is töretlen maradjon. A magyarországi szlovákság nyelvének, hagyományainak megőrzésében, kulturális értékeinek tudományos feltárásában ezután is érjen el sok sikert. Mindehhez pedig ANNÁnak jó egészséget is adjon az Isten!

EPERJESSY ERNŐ

Ikvainé Sándor Ildikó születésnapjára

Ugye, ILDIKÓ, Te is úgy érzed: szinte-szinte „tegnap” találkoztunk először a debreceni egyetemi Néprajzi Intézetben? Ti, az elsőévesek, és mi, az egy évvel korábban néprajz szakra felvettük; s még néhányan, akik nem voltak ugyan szakos hallgatók, de — néprajzból szakdolgozó felsőévesként — az intézet törzstagságához számítottak. Azaz: szabad bejárásuk volt a *kástuba*. (A nem Debrecenben végzettek számára egy kis fogalommagyarázat: a szeminárium ablak melletti könyvszekrényének alsó traktusába, melyet a köz rendelkezésére bocsátott elemőzsiának és a teaőzés kellékeinek az elhelyezése használhattunk — tanári hozzájárulással természetesen —, lévén, hogy az egyetem este 10 óras bezárásaig az intézetben „laktunk”). Mi akkorra már alaposan kiismertük mesterünk, GUNDA prof erényeit és szeszélyeit, okkal-joggal beavatottnak éreztük tehát magunkat, s azon igyekeztünk, hogy beavassunk Titeket is azokba a „titkokba”, melyek feltételei voltak a néprajz szakosként létezésnél sokkalta többet jelentő intézeti tagságnak.

Ha „tegnap” volt mindez, ugyan miért írnám bele ennek az ünnepi köszöntőnek a címébe az idő múlására figyelmeztető évszámot? Persze, ha nem írom is, nyilvánvaló mindenki számára, hogy *melyik* születésnap alkalmából „szokták” a barátok és kollegák — a szakmai teljesítményeket elősorolva — ünnepélyesen felköszönteni az ember lányát... Isten éltesen tehát, ILDIKÓ, „valahányadik” születésnapodon!

Most pedig következze, ami ilyenkor „szokás”: az *életmű* számbavétele, méltatása. Ennek részeként felemlgethetném — emlegetnem kellene, hisz IKVAI NÁNDORNÉ SÁNDOR ILDIKÓ számára alighanem ez volt, s máig ez maradt a „legfontosabb” — a feleség-, a családanyaszerepet. Nem teszem, nehogy olyan látszat keletkezzék, mintha eleve keresném a mentséget, amiért nem idézhet majd tőle a hálás utókor „könyvtárnyi” mennyiségű könyvet, s tanulmányt. Indokolatlan ugyanis bármiféle „mentségkeresés”, hiszen ez alkalommal nem témaspecialista szaktudós, hanem néprajzos muzeológus munkásságának kivételes értékére szeretném a figyelmet felhívni.

Arra, hogy a ceglédi, majd a szentendrei múzeumban eltöltött évtizedek számba nem vehető java-eredményei a raktárak polcain sorakoznak, elárulván a — reméljük — *erre is* figyelmes utókoroknak, hogy SÁNDOR ILDIKÓ, felkészültsége és személyes invenciója okán, mi mindent tartott kiválasztásra és megőrzésre érdemesnek a Pest megye falvaiban-kisvárosaiban élt elődeink és kortársaink tárgykészletének „univerzumából”. És arra is, hogy a népművészettel kapcsolatos tudása, tárgyértelmező és rendszerező készsége *kiállításban* — jelesül a szentendrei Népművészetek Háza egymást váltó műfaj-bemutatóin (pl. *Szöttesek; Famunkák és faragások; Festett népi bútorok; Búcsúfia, vásárfia*) — volt igazán tanulmányozható. Egy olyan múzeumi műformába rejtette bele tehát SÁNDOR ILDIKÓ kutatási eredményeit, melyet csak „ott és akkor” lehetett volna értelmezni. De mert az „idegenfogalomnak”, a „nagyközönségnek” szól minden múze-

umi kiállítás, a „szakma” természetesen elfelejtkezett az értelmezésről — a megtekintésről is. (Én sem láttam mindegyiket. Okkal-joggal biztatok tehát mindenkit: ezekből a fontos, hiszen egy-egy aprócska téma teljesség-igényű Pest megyei áttekintésére vállalkozó kiállításokból legalább a valamit mégiscsak megőrző katalógusokat tartsuk számon.)

Természetesen SÁNDOR ILDIKÓ is „témaspécialistaként” kezdte — GUNDA professzor környezetében másféle pályakezdést elképzelni sem lehetett. *Bihari tűzhelyek* címmel készítette el a szakdolgozatát 1963-ban, mely az akkori igencsak szűkös publikálási lehetőségek közepette — sajnos — kéziratban rekedt. (Azóta talán lehetett volna publikálni, szerzője azonban nyilván nem azt mérlegelte, hogy az elmúlt évtizedekben hány és hány „rosszabb” szakdolgozat jelent meg teljes terjedelmében vagy részleteiben. A maga — lehet, hogy túlzott — igényessége volt a mércéje.) A közös szemináriumaink keretében többször is megbeszélte szakdolgozatáról persze nekem is csak halványuló emlékeim vannak. A „tűzhelykutató” SÁNDOR ILDIKÓ elmélyült adatgyűjtési módszeréről, az archaikumok iránti fogékonyságáról, illetve az emlékezet alapján rekonstruált vagy még megfigyelhető füstelvezetési megoldások, konyhai és szobai tűzhelyek sokféle formai változata alapján az alakulási-változási tendenciák felvázolásáról, valamint az életmódváltozásokkal való összefüggések elemzéséről — mások elé példaként állítható kutatói erényeiről — azonban a Börzsöny-vidék falvaiban és a Tápó mentén végzett jóval későbbi terepkutatásainak gondosan megformált tanulmányait olvasva bárki meggyőződhet (*Tűzelőberendezések változása a Börzsöny vidékén*. Studia Comitatus, 5. 1977. 357–398.; *A lakóház tűzelőberendezéseinek változása száz év alatt a Tápó vidékén*. Studia Comitatus, 15. 1985. 449–525.). S talán arra is következtetni tud, hogy milyen értékei lehetnek kéziratok, de nyilvánosságot szakdolgozatának.

Ez a pályakezdekő megtalálta — vagy mesterünk által kötelezően kijelölt? — téma csak bűvópataként lehetett része (a külső szemlélő megítélése szerint) eléggé parttalan érdeklődésről árulkodó, ám a kényszer-polihisztorság elháríthatatlanságát is jól példázó életpályának. SÁNDOR ILDIKÓ ugyanis — a „mindenes muzeológus”-sorsparancsnak engedelmessé — mindig azt a témát formálta publikációvá, amit — státusából adódóan vagy múzeumi érdekből — éppen kutatnia kellett. Íme, néhány példa: Cegléden, mert az etnográfus-igazgató férj mellett csak újkortörténészként lehetett muzeológus, „veterán”-emlékezéseket gyűjtött és szerkesztett kötetét (*1918–1919 Cegléden — Tanulmányok és visszaemlékezések*. Ceglédi Füzetek, 18–19. Cegléd, 1969). Tanúsíthatom, hiszen hallhattam tőle annak idején a kommunista, a szocdem, a kiszagda pártba sodródott öregek egymás elleni acsarkodását is dokumentálni törekvő „párhuzamos életrajzok”-programot, és a kozmetikázatlan, magnóról lejegyzett szövegek közül többet elolvastam, hogy a veteránontudat és a „dicső múltrol” nyilatkozás egyetlen emlékezőnél sem hatástalanította a folklóron iskolázott kérdező eredendő szándékát: *nemcsak* arról beszéltek a ceglédi veteránok, amit egy-egy akkori évfordulós kiadvány jelentette nyilvánosság igényelt. Amikor Pest megyében a honismereti kutatások kezdtek mind nehezebben átlátható-irányítható mozgalommá terebélyesedni, könyv terjedelmű „segédlet” szerkesztett (*Pest megye néprajzi irodalma. Kéziratok*. Pest megyei Múzeumi Füzetek, 8. Szentendre, 1975). Először — gondolom — azért a múzeumi adattárakban őrzött kéziratok gyűjtésekre irányította a kutatók és amatőr gyűjtők figyelmet, mert fontos múzeumi érdekek látszott akkortájt, a képzőművészeti kiállításokat túlhajtó Pest megyei-szentendrei kultúrpolitika (Aczél György-i politika!) légkörében a *folymatos* néprajzi műhelymunka eredményeinek és szükségességének a felmutatása. Én magam a megyei igazgató IKVAI NÁNDORnak a múzeumügyet és a szentendrei képzőművészeti kiállításokat azonosító szemlélet elleni hadakozásai taktikai eszköztárába sorolom, ebben az értelemben bár-

mennyire vonzó, mégiscsak kötelező, s a két kiadást figyelembe véve: több éves munkát jelentő penzumként értelmezem a „naiv festőként” elhíresült, igazán maradandót mégis „paraszi emlékiratíróként” létrehozó VANKÓNÉ DUDÁS JULI *Falum, Galgamácsa* című sikerkönyve körüli bábáskodás vállalását. A szöveg maga nem árulkodó, s nem is fogjuk megtudni, ha csak SÁNDOR ILDIKÓ nem tartja indokoltnak idő telvén egy elemző tanulmányban „bevallani”, hogy mennyivel volt több a szerepe ennek a paraszi emlékiratnak a létrejöttében annál, amit a „sajtó aiá rendező”, a „szöveggondozó”, a „szerkesztő” eufemisztikus megjelölések sejtetni engednek.

Vagy — ez is a „mindenes muzeológusra” jellemző — olyan témákról készített SÁNDOR ILDIKÓ a szakma figyelmét felkeltő anyagközlő dolgozatokat, beszámolván mindig-friss tereptapasztalatairól, amelyek — lehetséges, de nem szokványos néprajzi témaként — a „felfedezés” erejével hatottak órá magára is. *Tehát* lehetetlennek látszott számára az „egyedül fontos” téma diktálta feladatok miatt — ahogyan a témaspecialisták szokták — elmenni az érdekesség, a különösség, a kivételes tanulság mellett. Ennek köszönhető, hogy az amúgy nem túl gazdag publikációs jegyzékén egymástól feltűnően távoli témájú adatközlő tanulmányok sorakoznak. Egyik évben egy 1847-ből származó népi kéziratos könyvet mutatott be (*Studia Comitatus*, 1. 1972. 185–218.), másik évben a dunabogdányi kőbányászatról és kőfaragásról publikált egy, bár nem túl terjedelmes, de teljesség igényű leíró tanulmányt (*Studia Comitatus*, 2. 1973. 229–255.). És a közelmúlt terméséből: a Szentendre környéki szerbek jellegzetes dísztorlközőinek a szokásokban játszott szerepét (*A peskirek szerepe a népszokásokban*. In: VIGA GYULA [szerk.]: *Kultúra és tradíció, I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére*. Miskolc, 1992. 141–165.), illetve a jég vágásának és tárolásának szentendrei gyakorlatát (*A jég vágása és vermelése Szentendrén*. In: UJVÁRY ZOLTÁN [szerk.]: *Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére*. Debrecen, 1999. 277–290.) egyforma biztonsággal mutatta be, egyszersmind figyelmeztetett egy-egy ilyen aprócska téma vizsgálatának jelentőségére.

Ahogyan az a születésnap köszöntőkben szokásos, úgy vázoltam fel IKVAINE SÁNDOR ILDIKÓ pályaképét, hogy közben utaltam rá: okkal-joggal várjuk további publikációit. Azokat, amelyeket a mindig fontosabb, előrébb való napi muzeológiai munka miatt eddig nem tudott végső formába öltöztetni. Hiszen ez a mostani, köszöntésre, ünneplésre okot adó születésnap közbülső állomása csupán az életpályának! Várjuk tehát, ILDIKÓ, mindannyian a folytatást, s kívánunk ehhez egészséget és tőretlen munkakedvet. Mindannyian, s közöttük kiemelten is azok, akik együtt nevelődtünk a debreceni Néprajzi Intézetben a felejthetetlen IKVAI NÁNDIVAL és a már akkor is egyetlen párjával, SÁNDOR ILDIKÓVAL. Olyan etnográfusjelöltekkel, akiknek a lakodalom is néprajzi publikációba volt belefoglalható. Ahogyan az ILDIKÓNAK a személyességet és a kutatói objektivitást szerencsésen egyeztető, meghatóan szép dolgozatában a NÁNDI emlékének szentelt kötetben olvasható (*A lakodalom előkészületei Petőházán*. In: NOVÁK LÁSZLÓ [szerk.]: *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére*. II. *Studia Comitatus*, 24. Szentendre, 1994. 469–492.).

Isten éltesen ILDIKÓ (valljuk be a végén:) hatvanadik születésnapodon!

SZILÁGYI MIKLÓS

Voigt Vilmos hatvanéves

Voigt Vilmos köszöntése

A Magyar Néprajzi Társaság 2000. január 17-én megtartott elnökségi ülésén bensőséges keretek között köszöntötte VOIGT VILMOS-t, a Társaság alelnökét 60. születésnapja alkalmából. VOIGT VILMOS pályája kezdetektől összefonódott a Magyar Néprajzi Társaság életével, különböző megbízásokat vállalva fiatalon bekapcsolódott a Társaság érdemi munkájába. Kevesen tudják, hogy hivatalosan egyetemista kora óta tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak, de már középiskolás korában (1957/58-ban) látogatta a társasági előadásokat. Korábban volt a Folklor Szakosztály titkára, majd elnöke, a választmány tagja, jelenleg alelnöki tisztén kívül a Társaság magyar és idegen nyelvű folyóiratainak, az *Ethnographia* és az *Acta Ethnographia Hungariae* szerkesztőbizottságának tagjaként, valamint a nagy múltú *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozat fő-, illetve sorozatszerkesztőjeként is fontos feladatokat lát el.

A Magyar Néprajzi Társaság a folklorisztikában elért kimagasló eredményeit 1990-ben Ortutay Gyula-élmékéremmel ismerte el. Legutóbb, 1999-ben sokirányú, gazdag és hatékony szakmai, valamint társasági tevékenységéért, továbbá a magyar és a nemzetközi néprajztudományban több évtizeden át nyújtott magas színvonalú teljesítményéért a társaság legmagasabb kitüntetését, a Györfly István-élmékérmel adományozta VOIGT VILMOS-nak.

Munkásságát nemcsak társaságunk, hanem más hazai és külföldi fórumok, testületek is elismerik. Ezek köréből a teljesség igénye nélkül csak néhány rangosabbat említünk meg. Tanári tevékenységét Felsőoktatási Érdeméremmel ismerték el, birtokosa a Kalevala Társaság élmékérmének, kitüntettetje a finn Oroszlán-lovagrendnek, megkapta a Széchenyi professzori ösztöndíjat, s legutóbb, kedves mementóként egykori tanítványától, a nemzeti kulturális örökség miniszterétől, ROCKENBAUER ZOLTÁN-tól vehette át a részére ítélt Scheiber Sándor-díjat.

VOIGT VILMOS számtalan magyar és küllhoni tudományos társaság tagja, közöttük többnek vezető testületében is meghatározó tisztséget tölt be. E téren is csak néhány — szaktudományunk szempontjából — fontosabbat idézünk fel. Tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, az Irodalomtudományi Társaságnak, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottságának, a Textológiai Bizottságnak, a Nemzetközi Hungarológiai Társaságnak, a Nemzetközi Finnugor Kongresszusok Magyar Nemzeti Bizottságának, elnökségi tagja a Nemzetközi Szemiotikai Társaságnak, elnöke a Magyar Szemiotikai Társaságnak.

A különböző tudományos társaságok és szakmai szervezetek tagjaként és tisztségviselőjeként tanácskozáások, konferenciák, kongresszusok fáradhatatlan és körültekintő szervezője, előkészítő bizottságainak tagja, s természetesen előadója is. Ezek köréből is csak néhányat említünk meg mutatóban: az International Society for Folk-Narrative Research (ISFNR), az International Society for Ethnology and Folklore (SIEF), az International Association for Semiotic Studies (IASS) kongresszusai, a finn–magyar folklór és szemiotikai szimpóziumok, az osztrák–magyar szemiotikai kollokviumok sora, továbbá több folklór- és folklorizmuskutató tanácskozás.

Mindezek mellett azonban felsőfokú tanulmányai befejezése óta egyetemi oktató. VOIGT VILMOS szakmai pályája egyenes ívű, mondhatni törésmentes. 1940-ben Szedgen született, iskoláit Budapesten végezte. Szakképesítését az ELTE magyar–néprajz szakán szerezte 1963-ban kitüntetéses diplomával. Tanárai, főként ORTUTAY GYULA és DÖMÖTÖR TEKLA felismerték készségeit és képességeit, s azonnal bevonták a tanszéki munkába. Először gyakornok, majd 1964-től tanársegéd, 1970-től adjunktus.

később docens, 1979-től már tanszékvezető, az 1990-es évek közepétől az ELTE Folklóre Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Közben, 1973-ban a folklór esztétikájáról szóló értekezését megvédve az irodalomtudományok kandidátusa. 1995 óta tudományszakunk akadémiai doktora, ugyanebben az évben habilitált, az akadémiai tagság azonban még várat magára.

VOIGT VILMOS generációk sorával ismertette meg a folklorisztika tudományát, szerzett híveket és elkötelezett kutatókat a folklór területének. Hallgatóinak tanulmányait egyetemi jegyzetek, tankönyvek írásával, szerkesztésével segítette, a tanszéki munkát intézeti évkönyvek publikálásával dokumentálta. Vendéglelőadóként, meghívott professzorként számtalan külföldi egyetemen (pl. Berkeley, Berlin, Hamburg, Helsinki, Innsbruck, Marburg, Szófia, Tartu, Turku, Újvidék) is tanítva öregbítette a magyar folklorisztika, az ún. budapesti iskola jó hírnevét. Tanítványai a szakterület intézményein kívül a legkülönbözőbb munkahelyeken kamatoztatják mindazon ismereteket, ötleteket, melyeket tőle kaptak az egyetemi órákon és az azokat követő konzultációkon.

Hallgatóinak figyelmét hangsúlyozottan irányította a múzeumok felé. A közgyűjtemények anyagának megismerését és felhasználását, a kiállítások látogatását mindenkor elengedhetetlenül fontosnak tartotta. Ebben is jó példát mutatott. Tanulságos (és kedves) adalék e vonatkozásban korai vonzódásának bizonyítéka: az 1950-es évek elején mint a Medve utcai általános iskola földrajzi szakkörének titkára írt kérelmet a Néprajzi Múzeumnak az Afrika-kiállítás szakköri megtekintése érdekében.

VOIGT VILMOS lenyűgözően széles körű érdeklődésével és tájékozottságával, s ebből eredő tudásával, szellemének kreativitásával mindenkire hatással volt, aki — bármilyen módon is — kapcsolatba került vele. Az egyik legutóbbi interjú készítője — akinek hitelességét egykori tanítványi volta igazolja — írja róla; „... harmincöt éve kergeti kétségbeesésbe és örületbe kollégáit és tanítványait azzal, hogy nem lehet neki olyan kérdést feltenni, amelyre ne tudna azonnal és kimerítően válaszolni.” Ehhez csak azt tenném hozzá: mindezt teszi oly módon, hogy a kérdezőnek nem kell szégyenkeznie, sokkal inkább kap biztatást a kérdések és a válaszok továbbgondolására, a kutatói hivatást választók számára pedig készíttetést az önképzés abba nem hagyható folytatására. Mindebben a hozzá fordulók mindenkor valódi és sokrétű segítségre, hasznosítható tanácsokra számíthatnak.

VOIGT VILMOSnak megvan az a vállalható (olykor fanyar humorral és iróniával társult) ítélőképessége, kritikai érzéke, mérlegelésre való hajlandósága, megértő empátiája ahhoz, hogy mindazt, ami a tudományos érdeklődés számára hasznosítható és figyelemre érdemesíthető teljesítmény, azt elismerje. A szerényebbeket természetesen a maguk helyén és mértékében, a jelentősebbeket pedig rangjuknak, szakmai értéküknek megfelelően. E készsége föltehetően egyéniségének abból az additív szellemiségéből fakad, ami a legkisebb — másoknak első megközelítésre értéktelennek tűnő — adalékokat is képes nagyobb összefüggésekre ágyazni és integrálni már meglévő ismereteibe. Számtalan megnyilatkozásában, tanulmányában igazolta, hogy a kutató számára nincs lezárt problematika, minden ismeret bővíthető, s a kisebb eredmények is hozzájárulnak tudásunk gyarapításához. A tudósnak az (is) a feladata, hogy a „szétszórt”, s a legváratlanabb forrásokban feltűnő, töredékes, de értékelhető információkból minőségileg magasabb szinten hozzon létre újabb összegezt.

VOIGT VILMOS nem őrzi féltékenyen, s nem kezeli hitbizományként ismereteit és tudásanyagát, hanem minden lehetséges módon és formában törekszik azok közzétételére. Vérbeli filoszként nemcsak szinte mérhetetlenül sokat (és sok nyelven) olvas — házi könyvtára (különösen egyes témakörökben és nyelveken) irigylésre méltóan (szakmai szempontból nem túlzás állítani, néhány hazai intézmény könyvvállományát nélkülözhetetlen kötetekkel kiegészítően vagy éppen meghaladóan) gazdag —, hanem sokat publi-

kál is. Ez utóbbról meggyőző az a bibliográfia, melyet a születésének 60. évfordulója tiszteletére megjelent kötetben szemlélhetünk. A teljesnek tekinthető összeállításból az is kiderül, hogy a főbb vonulatok: az összehasonlító folklorisztika és filológia, nyelvészet, finnugrisztika, skandinavisztika, baltisztika, irodalom-, vallástörténet, szemiotika.

A hatvanadik életév elérése, a hagyomány szerint egyfajta mérleg készítésére is szolgál. Talán nem véletlen — bár ebben több körülmény szerencsés összejátszása is szerepet kapott —, hogy VOIGT VILMOSnak a közelmúltban jelent meg *Suggestions. Towards a Theory of Folklore* (Budapest, Mundus kiadó, 1999) című kötete. Benne konferenciákon elhangzott előadások, több — magyar nyelven nem is olvasható — tanulmány, közlemény található, zömében morfológiai, strukturális elemzések, műfajelméleti kérdések tárgyalása, különböző módszertani (filológiai, történeti) megközelítésekben. A könyv elsőként a frankfurti könyvvásáron került bemutatásra, s csak ezt követően itthon 1999 decemberében. Úgy tudjuk, hogy a 60. év a szellemi alkotó munka betakarításának időszaka VOIGT VILMOS életében. Több könyve is kiadás előtt áll.

Tanítványai, barátai, kollégái és tisztelői tanulmánykötettel köszöntik születésnapja alkalmából (*Folklorisztika 2000-ben*. Szerk.: BALÁZS GÉZA–CSOMA ZSIGMOND–JUNG KÁROLY–NAGY ILONA–VEREBÉLYI KINCŐ. Bp., 2000). A nagyszámú szerzőgárda (mintegy 75 fő, s voltak, akik kimaradtak) tudományos érdeklődésének, korosztályának, nemének megoszlása arra enged következtetni, hogy széles körben érvényesültek VOIGT VILMOS olykor közvetlen, máskor közvetett inspirációi. Ilyenformán a kötet tudományos dialógus és egy kvázi iskolateremtő egyéniség hatásának izgalmas és tanulságos dokumentuma.

VOIGT VILMOSnak elévülhetetlen érdemei vannak új kutatási témák kijelölésében, a legfrissebb kutatási irányok meghonosításában, a nemzetközi kutatások hazai megismertetésében és a magyarországi tudományosság eredményeinek külföldi bemutatásában. E vonatkozásban kiemelnénk a strukturalizmus, a szemiotika, illetve az etnoszemiotika terén kifejtett tevékenységét. Az elismerés és a megbecsülés bizonyítéka a VOIGT VILMOS 60. születésnapja alkalmából köszöntő *Semiotica* különszáma (128–3/4. 2000.), melyben a hét magyarországi szerzőn kívül a világ szinte minden tájáról és kultúrköréből (Franciaország 3, Dánia, Finnország, Németország, Oroszország, Románia 2–2, Horvátország, Lengyelország, Svédország, USA 1–1 szerző) közöl tanulmányokat.

VOIGT VILMOS kapcsolattartása előítélet- és elfogultságmentes. Ő éppúgy figyelt a „művelt” Nyugatra, mint a „spirituális” Keletre, a „rokon” Északra, mint a „klasszikus” Délre. Nem ideológia és politika mentén tájékozódott, hanem a teljesítmény és a minőség jegyében. Még inkább érvényes ez, ha a Kárpát-medencére szorítkoznak. Mindenkor és minden körülmények között fontosnak tartotta a teljes magyar kulturális örökség, a határon túli magyar nyelvterület néprajzi, folklorisztikai emlékhagyományának kutatását. Ezzel egyidejűleg soha nem feledte el hangsúlyozni a hazánkban élő nemzetiségek, kisebbségek kultúrájának fontosságát sem. VOIGT VILMOS a feladatokból programok kidolgozójaként, kutatóként, feldolgozóként és szervezőként egyaránt kivette a részét.

Egy törekvésekben, eseményekben, eredményekben gazdag pálya történéseit igyekeztem felvázolni, s megkíséreltem felvillantani megvalósítójának egyéniségét, személyiségét. Be kell vallanom, távolról sem teljes a kép, ám: mindez belefért hatvan évbe! Ugyanezzel a szellemi nyitottsággal, fáradhatatlan érdeklődéssel és alkotókedvvel vajon mi lehet még hátra? Őszintén reméljük, hogy — szaktudományunk javára is — igen sok minden. Terveinek, elképzeléseinek megvalósításához kívánunk VOIGT VILMOSnak jó egészséget, nyugodt alkotói légkört és további sikereket!

Ünnepi ülés a hatvanéves Voigt Vilmos tiszteletére

A Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztálya 2000. április 14-én a Néprajzi Múzeum Dísztermében ünnepi ülést rendezett VOIGT VILMOS hatvanadik születésnapja alkalmából. A Dísztermet megtöltötte a folklorista-etnográfus társadalom színe-java, és szép számmal voltak jelen rokon tudományok művelői is.

Az ünnepeltet és az egybegyülteket a házigazda FEJŐS ZOLTÁN, a Néprajzi Múzeum főigazgatója köszöntötte, majd átadta a szót az elnöklő GRÁFIK IMRÉNEK. A Magyar Néprajzi Társaság főtitkára megemlékezett arról, hogy VOIGT VILMOS immár negyvenkét esztendeje tagja a Társaságnak — és jelenleg egyik alelnöke —, de már korábban, középiskolás korában is gyakori vendége volt a Társaság rendezvényeinek és — ez utólag visszapillantva szinte magától értetődő — a Néprajzi Múzeum könyvtárának.

JUNG KÁROLY professzor a barátok és — mint külön is hangsúlyozta: a *vidéki* (dél-, és újvidéki) — pályatársak nevében emelkedett szólásra, s méltatta VOIGT VILMOS-t, az embert és a tudóst. Áttekintette a sokrétű életmű területeit, s többek között rámutatott, hogy nincs a folklorának olyan vetülete, amellyel az ünnepelt ne foglalkozott volna.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem vezetése elismerését és méltatását MANHERZ KAROLY tolmácsolta. Kiemelte, hogy az ELTE Folklore Tanszéke, vezetője személyében az intézmény olyan nemzetközi hírű professzort tisztelik, aki bár a világ számos jó hírű egyetemen taníthatna — ezt jelzi, hogy tucatnyi külhoni univerzitásnak volt már hosszabb-rövidebb ideig vendégprofesszora —, azonban mégis hűséges maradt alma materéhez, amelynek tanári karához diplomája megszerzése óta megszakítás nélkül tartozik.

A társtudományok képviselőjében BALÁZS GÉZA üdvözlő levelét — a Magyar Nyelv Hete rendezvényei miatt távol maradni kényszerült szerző nyomatékos instrukciója szerint „Voigt Vilmoshoz illően, ironikusan” — GRÁFIK IMRÉ olvasta fel.

VOIGT egyik szorgalmazója a hazai nemzetiségek néprajzi kutatásának. Ezért KRUPA ANDRÁS a békéscsabai Szlovák Kutatóintézet nevében fejezte ki köszönetét és jókívánságait.

A Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztálya nevében PÓCS ÉVA szakosztályelnök köszöntötte a jubilánst, akinek munkássága nélkül aligha lenne olyan a modern magyar (és nemzetközi) folklorisztika, mint amilyen. (Hozzátehetjük: mivel azért minden látszat ellenére mások is művelik ezt a tudomány az ünnepelten kívül, a színvonalért a felelősség nemcsak őt terheli.) Voltaképpen ennek a gondolatnak a jegyében született meg a Voigt-émlékkönyv, a *Folklorisztika 2000-ben*. Ennek a megjelent két kötetét, illetve idegen nyelvű társkötetének, a *Folklore in 2000* kéziratának bekötött példányát NAGY ILONA nyújtotta át. (Ahogy az egyik méltató kifejezte, köszönik az ünnepelt előrelátását, hogy volt szíves 1940-ben megszületni, ezáltal lehetővé téve a Festschriftnek e jól csengő, s egyben szimbolikus töltetű évszámhoz kötését.)

Ahogy az már ilyenkor lenni szokott, ezúttal sem maradt el a társintézmények képviselőinek a köszöntése. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA voltaképpen kettős minőségben, egyrészt mint a Néprajzi Kutatóintézet igazgatója, másrészt mint az ikertanszék (Tárgyi Néprajz) egykori vezetője fejezte ki jókívánságait. Hangsúlyozta és több példával is illusztrálta, hogy minden ellenkező híreszteléssel szemben a két tanszék, illetve a Folklore Tanszék és a kutatóintézet között mindig is jó kontaktus volt, legalábbis attól fogva, mikortól ezek vezetésére ő, illetve VOIGT VILMOS kapott megbízást.

Jung Károly köszönti Voigt Vilmost

Pócs Éva ajándékot ad át Voigt Vilmosnak

Természetesen a Tárnyi Néprajzi Tanszék jelenlegi vezetőjének, MOHAY TAMÁS-nak is lehetősége volt a nyilvános gratulációra, és sorra kerültek a többi egyetem néprajzi tanszékeinek képviselői, Debrecenről BARTHA ELEK, Pécsről pedig NAGY ZOLTÁN is.

E sort a Fórum Társadalomtudományi Intézet, s az egykori tanítványok nevében LISZKA JÓZSEF színesítette, aki élete két epizódjának elmesélésével szemléltette. számára végül hogyan vált építővé és szakmailag serkentővé a tapintatot nem ismerő, szigorú Voigt Vilmos-i kritika. (LISZKA történeteinek kívül időrendben egy korábbi epizód: az ELTE Folklore Tanszéke *Magyar és összehasonlító folklorisztika* doktori programjának hallgatói is igazolták, hogy ez a komoly követelményeket támasztó tanári hozzáállás mindezzel együtt — vagy éppen ezért? — vonzó is lehet. *Musica doct(or)issima* néven zenekart alkotva köszöntő műsorral léptek fel, és ráadásul — nyilván örökbecsű ajándék gyanánt — átnyújtották professzoruknak fénymásolt lecke-könyvük kolligátumát.)

Nem csoda tehát, hogy az egybegyűltek ritka tudománytörténeti pillanatnak is tanúi lehettek: VOIGT VILMOS kibújt jellegzetes iróniája védőpáncéljából — és elérékenyült. Noha több hazai és nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságának és tudományos társaságok vezetőségének a tagja, vagyis munkássága méltánylása eddig sem maradt el, most mégis, szemmel láthatóan és füllel hallhatóan meghatottan köszönte meg a megemlékezéseket.

Az eseményt fogadás zárta, ahol — a szegedi Néprajzi Tanszék képviselőjében — BARNA GÁBOR mondott pohárköszöntőt. Ezután a svédasztal körül álló szakma hozzálátott az egyik ismert mondás illusztrálásához („Mikor ért egyet a magyar? Ha eszik.”).

E sorok írója — akire a krónikás feladatát utólag rótták — reméli, sikerült történész-etnográfushoz illően nemcsak a történeteket, hanem annak hangulatát is visszaadnia. S abban bizik, hogy emlékezete nem csalta meg, s nem hagyott ki senkit és semmilyen fontos momentumot. Ha mégis, akkor biztos számíthat rá nemcsak ő, hanem a Néprajzi Hírek valamennyi olvasója is, hogy az ünnevelt „homo philologicus” nem késik majd a kiigazítással.

SZULOVSKY JÁNOS

Tanulságos történetek Voigt Vilmosról

Kedves Tanár Úr, Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mivel legalább annyira izgulok, mint annak idején, 1977-ben (?) a mesekollokvium alatt, mondandómat inkább leírtam, hogy — GRÁFIK IMRE szavaival élve — kislányos zavaromban, nehogy valami „lényegeset” kifelejtsek, vagy bugyutaságokat beszéljek. Utóbbi veszélye persze így is fennáll...

Engedjék meg, hogy két emlékemet idézzem föl az ünneppel kapcsolatban. Mivel szeretném magamat tanítványának tudni, mindkettő egyetemi pályafutásaim egy-egy szakaszához kapcsolódik; reám nézve nem is kimondottan hízelgő emlékek ezek, ám úgy érzem, nagyban befolyásolták későbbi pályafutásomat. S ezért VOIGT VILMOS-nak tartozom köszönettel.

* Elhangzott 2000. április 14-én a Néprajzi Múzeumban.

Az első az a bizonyos mesekollokvium, amire már bátorkodtam az előbb utalni. Tanár Úr vizsgáztató stílusa akkor az volt, hogy az elébe járuló és vizsgázni óhajtó hallgatót, mielőtt vizsgára bocsátotta volna, előbb kifaggatta a kötelező olvasmányokból. A tájékozottságra volt kíváncsi, arra, hogy milyen mértékben és mélységben ismeri a páciens az irodalmat, hogy egyáltalán érdemes-e neki valamilyen vizsgakérdést is föltenni. Sokszor teljesen blődnek ható kérdések is elhangzottak, mint például: vannak-e képek a *Fedics Mihály mesél* című kötetben? Nos, ha erre azt válaszolta a hallgató, hogy nincsenek, már mehetett is, hiszen nyilván ki sem nyitotta a könyvet, ha nem vette észre az elején DÉSI HUBER rajzát. Nos, nem szaporítom tovább a szót, annak rendje s módja szerint, mint sokan mások, magam is elvéreztem. Amikor már éppen fölcihelődtem, hogy kisompolygok a szobából. Tanár Úr még utánam szól: „Ha kimegy az épületből, akkor a bejárati ajtó mellett lát egy táblát. Arra az van írva, hogy *egyetem*, s nem *óvoda*.” Mint akit egyszerre öntöttek le forró és jéghideg vízzel, hagytam el az épületet, s első gondolatom az volt, hogy nem is vagyok való én ide... De aztán már a Kígyó utcában beláttam, hogy — igaza van. S erre az igazságra nem az a válasz, ha megfutamodik az ember, hanem a szerint viselkedik, mint ami arra a bizonyos táblára ki van írva. Irány az OSZK (kedvenc időtöltési helyem ma is, csak akkor még a Múzeum körúton volt), és kikértem az összes kötelező olvasmányt. Amikor egy hét múlva, liftező gyomorral megjelentem a vizsgán, minden nehézség nélkül vettem az akadályokat és jelessel az indexemben tehettem pontot az eset után.

Szinte pontosan egy évtizeddel későbbi a következő eset. Doktori disszertációm egyik opponense volt VOIGT VILMOS. Visszaemlékezve akkori énemre, be kell hogy ismerjem, kissé elbízta már akkorra magamat, ami nem is olyan nagy csoda, ismerve a nyolcvanas évek eleje szlovákiai magyar (mondjuk) néprajzi közéletének színvonalát. Magyarország felől is csak dicséreteket kaptam, így úgy gondoltam, hogy disszertációm maga a tökély, amiben minden szó, minden vessző a helyén van, az opponensemnek nem is lesz vele más dolga, mint jól megdicsérni. Nos, ezzel szemben Tanár Úrtól kaptam egy sűrűn (egy-egy sorközzel) gépelt, tizenhárom oldalas opponensi véleményt, aminek már pusztán látványa is hideg zuhanyként hatott. Nem kellett azt elolvasni, hogy megsejtse az ember, nem éppen dicshimnuszról van szó. Ennek megemésztése azért több időt vett igénybe, mint annak idején a tanszékről eljutni a Kígyó utcába, de néhány napon belül beláttam, VOIGT VILMOSnak megint igaza van. Nem konkrétan abban, amiket azon a tizenhárom oldalon leírt, hiszen azok nagyobbik részét első olvasatkor beláttam, hanem abban, hogy rajtunk, határon túli magyarokon nem az segít, ha barátságosan megveregetik a vállunkat és jól megdicsérnek, hanem az, ha felnőtt számba vesznek és őszintén elmondják aggályaikat is eredményeinkkel kapcsolatban. Ezt tette akkor, 1986-ban VOIGT VILMOS, amiért a mai napig hálás vagyok neki.

Hát, kedves Tanár Úr, ezek voltak azok a történetek, amelyekre nem valószínű, hogy emlékszel, hiszen ilyesmik naponta megeshetnek Veled, de számomra meghatározó élményt, útravalót adtak. Köszönet értük!

És végezetül, hogy valamit azért törlesszek is. Amikor nagyjából egy esztendeje az Osiris Kiadó székházában bemutatták a VOIGT VILMOS által szerkesztett *A magyar folklór* című tankönyvet, a szerkesztő felszólította a jelenlévőket, hogy megjegyzéseiket, észrevételeiket a könyvvel kapcsolatban juttassák el hozzá. Szeretné őket ugyanis érvényesíteni egy újabb kiadás során. Nos, ahogy az ilyen dolgokat szoktam, ezt is komolyan vettem. A kötet olvasása során sűrűn jegyzetelgettem, pontosabban írtam be a számítógépbe észrevételeimet. Ebbe a munkába valamivel később feleségem, L. JUHÁSZ ILONA is bekapcsolódott (aki a szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiák összeállításával könyvészeti kérdésekben meglehetősen jártasságra tett szert), s ez a tény amo-

lyan családi vállalkozássá terjesztette ki kezdeményezésemet. Szép lista alakult ki, ami aztán annak rendje s módja szerint el is vészett, ugyanis az a bűdös kölkök, fiunk, ifjabb LISZKA JÓZSEF (nyilván ő is ki szerette volna venni a maga részét abból a családi vállalkozásból) tegnap szerencsésen elrontotta azt a számítógépet, amiben az egész jegyzék el volt mentve (lehet, hogy ebben a team-munkában egyedül neki lett volna igaz?). Így aztán este nagy hirtelenjében kellett az egészet valahogy rekonstruálni. Ami azt jelenti, hogy az új jegyzék valamivel soványabb lett, mint az eredeti, de — emlékeim alapján — az eredeti sem volt több 7–8 oldalnál. Az, hogy nekünk nem sikerült elérnünk a bűvös tizenhármas oldalszámot, nyilván nem a szerkesztő, vagy a szerzők hibája.

Kedves Tanár Úr! Engedd meg hát, hogy a magam, a fentebb emlegetett „családi vállalkozás” és a Fórum Társadalomtudományi Intézet nevében szívből jövő jókívánásaimat tolmácsoljam és nagy tisztelettel átnyújtsam azt a bizonyos észrevétel-jegyzéket.

Isten éltesen sokáig!

LISZKA JÓZSEF

Carissimae! Carissimi! Valete!*

die 14. apr. (Valeriani)

Mint aki életem eddigi, jóval nagyobb részének jóval nagyobb részében tanítottam: hozzászoktam ahhoz, hogy környezetemben mások nemcsak szebbek, jobbak és okosabbak – hanem fiatalabbak is, akik tevékenységét viszont irányítani, biztatni és értékelni kell. Ahogy többször is elmondtam: olyan ez, mint a vadászat. Sosem oda kell célozni, ahol a „vad” éppen van, hanem arra kell gondolni, hova jut el némi idő múltán. Ilyen értelemben nemcsak meglepetés oka, köszönet tárgya és hálára adott kifejezés alkalma e tanulmánykötet (és társai). Volt és jelen hallgatóim, volt és jelen kollégáim, volt és jelen barátaim gyűlteket most egybe, írásban, szóban és személyesen. Még csak nem is mindenki, akit ide hívhattunk volna, aki ide eljöhett volna. Most pedig magam is, írásban, szóban és személyesen is megköszönöm mindezt, sőt mindazt, ami engem is „vaddá” tett: oda juttatott a dicséretetek szerint – ahová legfeljebb ha egyszercs, álmaimban, a jövőben juthatok el.

Öszinte köszönettel a megemlékezés és az ünnepi kiadványok alkalmából.

Sok szeretettel

VOIGT VILMOS

Adatok Voigt Vilmos korai gyűjtőútjairól

1956. február 15-én vettem át a Sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatását, miután elfogadták lemondásomat a Néprajzi Múzeum főigazgatóságáról. A DANKÓ IMRE által megindított, *A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei* című sorozatot igyekeztem tovább folytatni és a kapcsolatok fenntartására több kutatót is meghívtam. Így többek között VINCZE ISTVÁNT, aki a tokaj-hegyaljai szőlőművelés területén végzett gyűjtéseket,

* Elhangzott 2000. április 14-én a Néprajzi Múzeumban.

továbbá ERDŐS KAMILLt, a jeles cigánykutatót, aki nemcsak feljegyzéseket készített a Hegyközben és a Bodroghközben, hanem Kovácsvágásról egy teljes kovácsműhelyt is megszerzett a múzeum számára. A számos külföldi kutató közül INGEBORG WEBER-KELLERMANN Hercegekút (Trautsondorf) sváb lakóinak műveltségét tanulmányozta, a bécsi ADOLF MAIS pedig elsősorban a ruszinok iránt érdeklődött.

Különösen fontosnak tartottam, hogy a néprajz szakos egyetemi hallgatókkal is kapcsolatot építsek ki, hiszen minden korban ők jelentik a jövő nemzedékét. ORTUTAY GYULÁhoz fordultam, aki rögtön VOIGT VILMOS-t ajánlotta mint a hallgatók közül kiemelkedő egyéniséget. A lebonyolítást természetesen DÉGH LINDÁra bízta, aki levélben keresett meg, és így jött létre 1960-ban első találkozásunk Sárospatakon. Mesét és mondát akart gyűjteni, mire én Vajdácskát és Bodroghalmot (Luka) ajánlottam, míg a hegyek között Makkoshotykára hívtam fel a figyelmét. VILt a családomhoz egy vacsorára is meghívtam, ahova egy csokor virággal érkezett és akkor hétéves kislányomnak egy tábla csokoládéval kedveskedett. Feleségem meg is jegyezte: „Na végre, egy fiatal, aki tudja az illetet!”, sőt, azt is mondta, ami abban az időben nem volt szokás: „Ez egy úriember!”

Megmaradt levelezésünkből íme, most néhány részletet adok közre, mely egyben a négy évtized előtti körülményekre is rávilágít egy kicsit.

BALASSA IVÁN

*

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Folklore Tanszéke

Kedves Iván!

Voigt Vilmos II. éves tanítványom, (egyébként a legkitűnőbb tehetség hosszú idő óta) Dombrádon gyűjt és mivel még sosem volt Patakon, szeretne ott — különösen a könyvtárban — körülnézni. Nagyon kérek, amennyiben van rá mód, 1–2 éjjeli szállást adj neki a múzeumi vendégszobában. Kb. 28–29-én érkezik oda és felkeres Téged.

Egyébként mikor hallunk többet művedről? Bevettem az UMNGY tervbe és úgy tetszik, 1962-re megjelenhet.

Szeretettel üdvözöl

Linda

Bp. 1960. jan. 21.

*

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Folklore Tanszéke

1960. ii. 2.

Kedves Igazgató úr!

Megérkeztem Pestre és már a legelső beszámolókon is átestem. Most már „csak” a hozott anyag feldolgozása és rendszerezése maradt hátra. Visszatekintve is nagyon hálásan köszönöm Igazgató úr mindenre kiterjedő kedvességét.

Tisztelettel

Voigt Vilmos

*

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Folklore Tanszéke

1960. vii. 1.

Kedves Tanár úr!

A múlt ígéretei, de különösképpen egy, Dégh Linda tanárnővel a minap folytatott beszélgetés után arról szeretnék érdeklődni, hogy milyen lehetőségei volnának tervbe vett nyári gyűjtésemnek. A tanárnő nagy szívésséggel annyit közölt velem, hogy lemehetek, magnetofont a hely színén kapok, az a feladatomban, hogy meséket és kapcsolt részeit keressek, minél többet kerítsek szalagvégre. Ehhez ő 1000 forintot tud adni, amiről a szokásos árfolyamon kell elszámolnom (szállás, koszt, útiköltség). Most ugyan nem beszélt arról, hogy magától a sárospataki múzeumtól is kapnék pénzt, de vissza sem színtén Patakon kapok. A gyűjtés időtartamáról a 7–10–12 napot említette, hozzáfűzve, hogy ez bizonyos mértékig tőlem függ. Nem beszéltük meg az időpontot és a gyűjtés területét. Úgy állapodtunk meg, hogy én mindezt megírom, és a függőben maradt kérdésekre választ kérek.

Arra kérném tehát Igazgató urat, hogy valamilyen formában tudassa velem, mikor, mennyi időre, hol lenne legjobb a gyűjtést lebonyolítani. Mit vigyek innen Pestről, mit kapok ott. Most úgy látom, hogy az lenne a legjobb, ha július végén, a 31-ével végződő hét második felében térnek vissza. Nagyon kérem Igazgató urat, írja meg, van-e ekkor szállás, gyűjtendő tárgy és gyűjtő eszköz. Erre a válaszlevélre aztán vagy a végleges választ írnám meg, vagy pedig utalnék egy másik időpontra – de ezt már úgyis a válasz természetéből hozza magával.

Tanár úr sok fáradozását előre és vissza egyaránt nagyon köszönöm.

Tisztelettel

Voigt Vilmos

*

Voigt Vilmos
Budapest.

0. július 7.

Kedves Barátom!

Levelére kissé késve válaszolok, mert csak az éjszaka érkeztem vissza szabadságról.

Először is, ami az én ígéretemet illeti: 500 (ötszáz) forint itt nálunk a rendelkezésére áll, amennyiben a területünkön gyűjt. ezenkívül Sárospatakon szállásáról is gondoskodunk. Úgy gondolom, hogy ez az összeg azzal, amit Pesten kap kb. 20 napos gyűjtésre is elegendő. Nem tudok azonban magnetofont és szalagot biztosítani, mert pillanatnyilag egy működő magnetofonunk van és azzal állandóan vagy lejegyeznek vagy gyűjtök. Ezt tehát, mivel az Intézet részére gyűjt onnan jó lenne biztosítani. Akármikor jöhet. Azt, hogy hol és kinél gyűjtsön azt elsősorban saját magának kell meghatároznia és megítélnie. Mindenesetre kiindulásul két falut ajánlhatok: Vajdáccka a Bodrogközben és Makkoshotyka a hegyek között. Mind a kettő Patakról könnyen megközelíthető.

Szives üdvözlettel:

Balassa Iván

*

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Folklóre Tanszéke

1960. vii. 21.

Kedves Igazgató úr!

Eddig vártam, hogy biztos időpontot tudjak írni, de úgy látszik, még mindig nem érkezett el az az idő. Augusztus negyedikén vagy ötödikén indulnék vissza Pestre, és már e hét végén le szerettem volna utazni. Azonban mind a pénz kifizetésének késedelme, mind a magnetofon körüli bonyodalmak olyannyira összekuszáltak az indulást, hogy biztosat nem írhatok. Eredetileg úgy terveztem, hogy a vasárnap reggel negyed 8 tájban megérkező vonattal utaznék le. Lehet, hogy ezt is sikerül megvalósítani, de bizonytalan. Ha eltolódik az utazás, akkor hétfőn ugyanezen órában érkeznék. Akkorra már lesz pénz is nálam, ezért Tanár úr esetleges programját nem érinti a késedelem és a tétovaság. Igazgató úr szíveségét és kedves levelét hálásan köszönöm.

Tisztelettel

Voigt Vilmos

*

Eötvös Loránd Tudományegyetem
 Bölcsészettudományi Kar
 Folklore Tanszéke

1960. viii. 5.

Kedves Igazgató ur!

Visszaérkeztem után is változatlanul hálásan köszönöm a kedves segítséget, amellyel körülvert Patak és környéke.

Tisztelettel

Voigt Vilmos

A hatvanéves Szilágyi Miklóst és Voigt Vilmost köszöntötték hallgatóik

Ünnepi műsorral és (virtuális) könyvbemutatóval lepték meg az ELTE néprajz szakos hallgatói két tanárukat, SZILÁGYI MIKLÓSt és VOIGT VILMOST, akik a közelmúltban töltötték be hatvanadik életévüket. Erre az alkalomra egy-egy, az ünnepelték tiszteletére összeállított tanulmánykötettel készültek a hallgatók, e könyvek bemutatására, valamint az egyetemen tanító kollégák köszöntőjére is sor került az ünnepségeken.

SZILÁGYI Tanár Úr születésnapjára ünnepelése a szorgalmi időszak végén, 1999. december 15-én volt. Az estebe nyúló programot kiállításmegnyitó vezette be. *Kárpátaljai képek* címmel a harmadéves néprajzos hallgatók rendeztek érdekes és tanulságos fotókiállítás gyűjtésükről. GESZTI ZSÓFIA és PÁKAY VIKTÓRIA nyitották meg a tárlatot, amely nemcsak a táj néprajzi érdekességeit, sajátosságait, hanem az 1990-es évek Ukrajnájának mindennapjait, a kárpátaljai magyarság vallási és kulturális életének legfontosabb vonásait is tükrözte.

Ezt követően kezdődött az ünnepség a néprajzi tanszékek könyvtári olvasótermében. MOHAY TAMÁS, a Targyi Néprajzi Tanszék vezetője üdvözölte a megjelenteket, hangsúlyozva, hogy egy olyan közösség gyűlt össze erre az alkalomra, amely jól ismeri a tanszéken tíz éve tevékenykedő Tanár Urat. Felhívta a figyelmet arra, hogy a hallgatói kezdeményezésére létrejött tanulmánygyűjtemény egy korábban elindított tanszéki sorozat második köteteként jelent meg. Az ünnepelt tanítványai — és a könyv szerkesztői — nevében először AMBRUS VILMOS beszélt a Tanár Úrról, főképpen arról, hogy a néprajzos hallgatók mit és hogyan tanulhattak SZILÁGYI MIKLÓStól. Felidézte a szemináriumok, vizsgák hangulatát, azokat az egyedülálló tanári és emberi megnyilvánulásokat, amelyekkel a Tanár Úr rendelkezik, és amelyeknek köszönhetően a legnépszerűbb oktatók közé tartozik. A beszéd után BERKES KATALIN a kötetet mutatta be. A *Hálók* című, egyetemi dolgozatokat tartalmazó tanulmánygyűjtemény — amint arra MOHAY TAMÁS is utalt — a *Dolgozatok a Targyi Néprajzi Tanszékről* című sorozat újabb darabja. Szerzői valamennyien SZILÁGYI MIKLÓS tanítványai. A tízenkét, igen változatos tematikájú tanulmányból álló könyvet öten szerkesztették: AMBRUS VILMOS, BERKES KATALIN, ELTER ANDRÁS, NOBILIS JÚLIA, TERBOCS ATTILA, a lektorálást MOHAY TAMÁS végezte.

A könyvbemutató végeztével VOIGT VILMOS tréfás ajándékokkal lepte meg az ünnepeltet, majd SZILÁGYI Tanár Úr megköszönte a jókívánságokat. Optimista hang-

vételű szavai, gondolatai ismét bizonyították, hogy a hallgatókat szerető, partnerként elfogadó magatartása nem változott. Az lesz majd az igazán nagy öröm számára, mondta, ha a hallgatókat kollégaként üdvözölheti.

Az ünnepség a tanulmánykötet átadásával folytatódott, utána a születésnap tortája koccintás következett. Végezetül KÜLLŐS IMOLA spontán énekes köszöntője, majd kötetlen beszélgetés zárta a jó hangulatú ünnepi estét.

VOIGT VILMOS 2000. március 22-én köszöntötték tanítványai, szintén a zsúfolásig megtelt olvasóteremben. A program BOGNÁR SZILVIA alkalomhoz illő, szép, kifejező népdaléneklésével kezdődött. Az első beszédet a vidéki útja miatt távol lévő BALÁZS GÉZA mondta — magnófelvételtől. Ezután a rendezvény „műsorvezetője”, SCHWARCZ GYÖNGYI egy szokatlan eseményt „konferált” fel: virtuális könyvbe-mutatót. A VOIGT Tanár Úr tiszteletre készülő kötet ugyanis egyelőre a Folklore Tanszék honlapján olvasható (RAB ÁRPÁDNak és BATÁRI EDINÁNAK köszönhetően), megjelenése később várható. A könyvet AMBRUS VILMOS és RAFFAI JUDIT mutatták be. A tanulmánykötet központi gondolata és egyben címe: *Folytatás*. Folytatása az *Artes Populares* című Folklore Tanszéki sorozatnak (a 18. kötete), s remélhetőleg VOIGT Tanár Úr tanítványai munkálkodásának, valamint a Tanár Úr tevékenységének. A tervezett kötetet RAFFAI JUDIT, PÉTER KRISZTINA és AMBRUS VILMOS szerkesztik, lektora BALÁZS GÉZA lesz, technikai előkészítést RAB ÁRPÁD és BATÁRI EDINA vállalták, míg KÜLLŐS IMOLA nyújt szakmai segítséget a tanulmányok rendszerezéséhez. A könyv kivonatolt és összefűzött változatának egy példányát adták át a szerkesztők az ünnepeltnek.

Az est szellemes, ötletes köszöntőbeszéddel folytatódott: TERBÓCS ATTILA emlékezett a néprajz szakon eltöltött évekre, miközben a Tanár Úr alakját, szokásait, előadásait mutatta be a hallgatók szemszögéből, és ajándékot adott át VOIGT VILMOS-nak. Aztán az éneké és a táncé lett a főszerep: litván népdalok csendültek fel MODESTA LIUGAITĖ és társai előadásában, utána pedig GÖRÖG ANDRÁS és DÓKA KRISZTINA kalotaszegi táncokat mutattak be.

Játék is volt a köszöntőműsorban. Két néprajzos hallgató, GULYÁS JUDIT és SCHWARCZ GYÖNGYI sajátos anagrammákkal lepték meg a Tanár Urat és a közönséget: a néprajzi tanszékeken egykor, illetve ma tanító tanárok, ezenkívül híres néprajzkutatók és közismert emberek neveit rejtették el egy terjedelmesebb szövegben. A megfejtés során a tanárok csapata versenyzett a hallgatókéval — nagyjából azonos eredményességgel.

Kollégái is köszöntötték az ünnepeltet: MOHAY TAMÁS a Targyi Néprajzi Tanszék nevében, majd ajándékokat nyújtott át SÁRKÁNY MIHÁLY, KÜLLŐS IMOLA, HOFER TAMÁS és VAJDA MÁRIA.

VOIGT VILMOS az elmaradhatatlan születésnap tortája átadása után mondott köszönő szavakat. Megemlékezett egyetemi éveiről, a néprajz szak életének fontosabb eseményeiről. Hangoztatta, hogy a néprajzos hallgatók aktivitásukkal, kezdeményező-készségükkel mindig kitűntek a bölcsészhallgatók közül. Figyelmeztetett azonban arra is, hogy „...ezzel még nem tettek sokat”. Némi fájdalommal említette, hogy a szaknak a kar költözése miatt el kell hagynia a régi és oly sok élményt adó termeket, az ismerős „terepet”.

Az egészen az épület zárásáig tartó ünnepség befejezéseként koccintás következett, majd jókedvű, oldott beszélgetés.

AMBRUS VILMOS

IN MEMORIAM

Elhunyt Lehel László

Lehel László emlékezete

1998-ban nagy megdöbbenéssel vettük a szívbe markoló hírt, hogy június 8-án, negyvenkét éves korában elhunyt LEHEL LÁSZLÓ, számos néprajzi és dokumentumfilm operatőrije és rendezője. Családtagjai, munkatársai és barátai június 17-én az Óbudai temetőben vettek Tőle végső búcsút. Haló porai szülővárosában pihennek.

1956. november 11-én született Szekszárdon. 1971 és 1975 között a Rózsa Ferenc Műszaki Szakközépiskolában, 1976-ban pedig a pécsi Híradástechnikai Szakközépiskolában tanult. Az érettségi bizonyítvány mellett a rádió- és tévéműszerési képesítést is megszerezte. 1979-ben elvégezte a Magyar Televízió kameraman-tanfolyamát. 1980-tól 1982-ig a szentendrei Pest Megyei Művelődési Központ technikusaként és a Magyar Televízió „külsős” operatőrjeként dolgozott. 1983. március 14-én lépett be a Néprajzi Múzeumba és ott tevékenykedett 1992. január 20-áig. Ezt követően halálig „szabadúszó” volt, többek között a Magyar Televízió, a Duna Televízió és a Szív TV látta el feladatokkal, de forgatott az ATV-nek és az Ész TV-nek is. Néprajzi és dokumentumfilmekén kívül reklám- és referenciaryagokat is készített.

LEHEL LÁSZLÓ a filmkészítést nem munkának, hanem hivatásnak tekintette. Tevékenységét a széles körű érdeklődés, az alapos felkészültség, a fölényes szakmai tudás és igényesség, valamint a művészi látásmód jellemezte. Operatőrként és rendezőként egyaránt maradandót alkotott. Ezt bizonyítja többek között az a tény is, hogy az 1989-ben forgatott, *Áldozati rítusok az udmurtoknál* című filmjét, amelynek befejező munkálatait KEREZSI ÁGNES és TARI JÁNOS végezte, a világ minden részéről benevezett kétszázötven alkotás közül a legjobb harmincba beavaglatva 2000 áprilisában bemutatták a Göttingeni Nemzetközi Néprajzi Filmfesztiválon.

Nevét őrzik művei, emlékét pedig mi, akik tiszteltük benne a kiváló filmest és szerettük a jó barátot, a tiszta és kedves embert.

Lehel László

Búcsú Lehel Lászlótól*

Úgy van teremtve a világ, hogy minden pillanatban születik valaki, és ugyanakkor más el is távozik. Amikor azonban véget ér egy élet, a világ nem ott folytatódik, ahol születése előtt volt, mert minden ember változtat egy kicsit rajta. A nagyok nemzeteket formálnak át, a magunkfajta a családjára, baráti körére, munkatársaira van hatással. Ez a hatás vonja meg az élet mérlegét, hisz van, aki rongja és van, aki jobbítja a világot.

Úgy gondolom — s nemcsak ez a fájdalmas pillanat mondatja ezt velem —, hogy Te, Laci, a jobbítók közé tartoztál. Mindannyian tudjuk, hogy kiváló operatőr voltál, mindent tudtál, amit a mozgóképről tudni kell. Munkádat lelkiismeretesség, precizitás, aprólékos átgondoltság jellemezte. Most mégsem szakmai képességeidet, teljesítményedet emelném ki, hanem becsületességedet, jellemedet.

Azért tartom ezt különösen fontosnak, mert manapság a sikeres, eredményes élet nemcsak kiváló kvalitásokat, rátermettséget, szorgalmat, szakmai igényességet kíván, de egyfajta töretettség, gátlástalanságot, mondhatni tisztességtelenséget feltételez. Ilyenkor az erkölcsi tartás, a tisztesség felértékelődik, a legnemesebb erénnyé válik, hiszen ritka, mint a drágakő.

A Duna Televízió *Gazdakörének* első adásától velünk dolgoztál, talán az első képeket is Te készítetted. A kezdetektől eltelt öt évben volt sok szép napunk, szekrények telnének meg azokkal a kazettákkal, amelyeken Te örökítetted meg a múlt időt. A forgatásokra való utazás közben hosszú beszélgetések zajlottak, olykor vitatkoztunk is, de az imént idézett gondolatok a becsületről, őszinteségről csak most jutottak eszembe. Kár, hogy csak most!

Most értem meg, hogy egyenes tartásod, szilárd jellemed adott számodra erőt az életért való viaskodásodban. Még tavaly tavasszal is vállalkoztál egy embert próbáló havas, szibériai forgatásra, ahol jobban helytálltál, mint az edzett vadászok. Ez a próba többet jelentett Neked, mint gyötrelmes orvosi kúráid, kivívtad vele a mi csodálatunkat is.

Most, ebben a szomorú percben nehéz felfognunk, hogy a videoszalagra nem kerül több kép. De ahogy az előbb mondtam, Te is, mint minden ember, nyomot hagysz magad után. Ott maradsz megfoghatatlanul, de múlhatatlanul az emlékezetünkben, ott marad kezéd nyoma valóságosan a film- és videoszalagokon és ott maradsz testi mivoltodban gyermekeid génjeiben.

A veszteség felett érzett fájdalom csekély súlyúvá teszi a szavakat, de ahogy múlik az idő, mindannyian rádöbbenünk, hogy az emlékezet az ember legcsodálatosabb képessége. Erősebb lehet, mint a márványba vésett üzenet. Mert az ember nem más, mint maga az emlék. Nem a testi mivoltunk hordozza a lényegünket, hanem a minket ismerők emlékezete, közös élményeink. Így maradhatunk meg egy ifjúkori barát számára gyermeknek, fiatalnak. Ez az emlékezet mond felettünk ítéletet, sújt le, vagy emel fel. Ahogy a *Biblia* fogalmazza: az igaznak emlékezete áldott.

Rád, Laci, mint igaz emberre fogunk emlékezni, mert rosszra nem is emlékezhetünk. Nem maradtál adósa senkinek, sőt, példát adtál nekünk kitartásból, elszántságból. Az örökség, amit hátrahagysz a kazettákon, az emlékeinkben, nem kevés, különösen, ha felfogjuk és felhasználjuk azt.

Éppen ezért nem helyénvaló most a fogadkozás és ígéretés, hogy emlékedet ápolni fogjuk, magad sem tartanád ezt jónak. Az irántad való megbecsülésünket az idő dönti el, akkor derül ki, hogy milyen örökösöd leszünk.

PEKÁR ISTVÁN

* Elhangzott 1998. június 17-én az Óbudai temetőben.

Lehel László közreműködésével készített filmek

Rövidítések: Gy. — gyártó, r. — rendező, o. — operatőr, sz. — szakértő, h. — hang, k. — készítési hely.

- 1951 • *Nyomatás Kardoskúton lóval.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: NAGY GYULA, TÁLASI ISTVÁN, h. (1985–1986): HOFFMANN TAMÁS, LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, k.: Kardoskút (Kérdötanya).
- 1952 • *Dunai halászat.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: SOLYMOS EDE, h. (1987): LEHEL LÁSZLÓ, k.: Baja.
- 1955 • *A szélfogó karám.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: HOFER TAMÁS, h. (1985): LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, k.: Hajdúböszörmény.
- *A szamosháti fonó.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: RAFFAY ANNA, o.: SZÖTS ISTVÁN, h. (1987): LEHEL LÁSZLÓ, k.: Panyola, Szamoskér, Nábrád, Kérsemjén.
- 1961 • *A döri fazekas I. Az agyag előkészítése.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: SERGŐ ERZSÉBET, h. (1984): LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, TARI JÁNOS, k.: Dör.
- *A döri fazekas II. Korongozás.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: SERGŐ ERZSÉBET, h. (1984): LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, TARI JÁNOS, k.: Dör.
- *A döri fazekas III. Mázazás-égetés.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: SERGŐ ERZSÉBET, h. (1984): LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, TARI JÁNOS, k.: Dör.
- 1962 • *Teknővájók.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, sz.: BÉKEFI MARGIT, h. (1985): LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, k.: Poroszló, Tiszafüred.
- 1970 • *A patkolókovács.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: RAFFAY ANNA, o.: KISS ISTVÁN, sz.: SZILÁGYI MIKLÓS, h. (1986): LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, k.: Szekszárd.
- 1984 • *Találkozás a Dunánál.* Gy.: Országos Oktatástechnikai Központ, r.: PAPP JÁNOS, o.: LEHEL LÁSZLÓ, MOSONYI LÁSZLÓ, k.: Kalocsa.
- *Lovas daráló.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.: LEHEL LÁSZLÓ, sz.: BALÁZS GYÖRGY, h.: LEHEL LÁSZLÓ, k.: Lászlófalva.
- 1984–1994 • *Sióagárdi viselet.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.: LEHEL LÁSZLÓ, TARI JÁNOS, sz.: TARR ILONA, h.: PAPP JÁNOS, k.: Sióagárd.
- 1985 • *A bédó.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.: TARI JÁNOS, sz.: KERECSENYI EDIT, h.: LEHEL LÁSZLÓ, k.: Berzence.
- *A makói hagymatermesztés.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.: LEHEL LÁSZLÓ, k.: Makó.
- *A hangyatozás gyűjtögetése.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, LEHEL LÁSZLÓ, o.: CSUKÁS SÁNDOR, LEHEL LÁSZLÓ, sz.: HÁLA JÓZSEF, k.: Kálló.
- 1985–1986 • *A viselet változásai Mezőkövesden (Györffy István emlékére).* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: LEHEL LÁSZLÓ, sz.: HANKÓCZI GYULA, SZACSVAY ÉVA, k.: Mezőkövesd.
- 1985–1987 • *Olajütés Hetésben.* Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: LEHEL LÁSZLÓ, sz.: SELMECZI KOVÁCS ATTILA, h.: VÁRHEGYI RUDOLF, k.: Bődeháza.

- 1986– • *Menschen usn Masken aus Karnten*. Gy.: Néprajzi Múzeum, o.: LEHEL
1987 LÁSZLÓ, TARI JÁNOS, sz.: HOFFMANN TAMÁS, h.: PAPP JÁNOS, k.:
Oberdrauburg (Ausztria).
- 1987 • *Búzától a kenyérig*. Gy.: Országos Oktatástechnikai Központ a Néprajzi
Múzeum archív anyagaiból, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: KESZI KOVÁCS
LÁSZLÓ, LEHEL LÁSZLÓ, PAPP JÁNOS, sz.: SELMECZI KOVÁCS
ATTILA, k.: Magyarország.
- *Búcsújárás*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.: ICSEY REZSŐ,
KESZI KOVÁCS LÁSZLÓ, LEHEL LÁSZLÓ, NÉMETH IMRE, sz.:
HOPPÁL MIHÁLY, k.: Mezőkövesd, Szany, Boldog, Máriabesnyő.
- 1987– • *Keresztelőd*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: LEHEL LÁSZ-
1989 LÓ, sz.: SZACSVAY ÉVA, h.: VÁRHEGYI RUDOLF, k.: Bánhorváti.
- *Lakodalom*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: LEHEL
LÁSZLÓ, sz.: SZACSVAY ÉVA, h.: VÁRHEGYI RUDOLF, k.: Tardona.
- *Temetés*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: LEHEL LÁSZ-
LÓ, sz.: SZACSVAY ÉVA, h.: VÁRHEGYI RUDOLF, k.: Nagybarcá.
- 1988– • *A kazári viselet*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.: LEHEL
1994 LÁSZLÓ, TARI JÁNOS, sz.: FÜLEMILE ÁGNES, STEFÁNY JUDIT, k.:
Kazár
- *Jeges halászat a latorcán*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: TARI JÁNOS, o.:
LEHEL LÁSZLÓ, sz.: D. VARGA LÁSZLÓ, SZILÁGYI MIKLÓS, k.:
Magyarország.
- 1989 • *Áldozati rítusok az udmurtoknál*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZ-
LÓ (utómunkálatok: TARI JÁNOS), o.: LEHEL LÁSZLÓ, sz.: ALDO
LINTROP, KEREZSI ÁGNES, h.: VÁRHEGYI RUDOLF, k.: Udmurtia.
- *1956 — A magyar forradalom*. Gy.: ÉszTV.
- 1991 • *Szikladal*. Gy.: Néprajzi Múzeum, r.: LEHEL LÁSZLÓ, o.: LEHEL LÁSZ-
LÓ, sz.: HÁLA JÓZSEF, h.: VÁRHEGYI RUDOLF, k.: Tardosbánya.
- *Dalóló dűnék*. Gy.: ÉszTV és ATV.
- 1993 • *Balogh János*. Gy.: MTV-1.
- 1995 • *Rokoni szemmel. (ÉszTV kiskatonák az 1956-os magyar forradalomban)*. Gy.:
Duna TV.
- é. n. • *Fejezetek a magyar néprajzi filmezés történetéből. II. O.*: LEHEL LÁSZLÓ.

HÁLA JÓZSEF
TARI JÁNOS

Kun Zsigmond halálára

Kivánsága szerint megélve a 2000. évet, január 2-án Budapesten, 107 éves korában elhunyt KUN ZSIGMOND, Óbuda–Békásmegyér (1991) és Mezőtúr (1993) díszpolgára, a Magyar Köztársaság elnöke által Aranyéremmel kitüntetett polihisztor, közgazdász, költő, író, a magyar népi kultúra tárgyainak szenvedélyes gyűjtője és megmentője. Temetése január 13-án volt a Farkasréti temetőben.

Minden márciusban, az ő születésnapját ünnepelve zenés irodalmi műsorral kezdődött Óbudán a tavasz a Fő tér 4. szám alatti lakásmúzeumban, a Kun házaspár gyűjteményében. Számos közismert értelmiségi fordult meg itt. Megjelentek azok, akik

Kun Zsigmond

szerették és nemcsak az életkora miatt tisztelték századunk nagy, 1893-ban Mezőtúron született tanúját.

Nagyapja, Kun Márton gazdag, de víg kedélyű, nótás kedvű ember volt, aki a 800 holdas családi vagyont elmulatta. Azt mondták róla a környéken, hogy a lakodalmán odaköltözött hozzá egy cigánybanda és csak akkor ment el, miután kikísérte őt utolsó útjára a temetőbe. Édesapja, Kun Péter cipész öt gyermeket nevelt fel, Zsigmond volt a legidősebb. Szellemi nevelésében nagy szerep jutott édesanyjának, aki PETŐFI, KOSSUTH és JÓKAI műveit olvasta fel neki. Nyolcéves korában már fűlszáznál több Jókai-művet ismert. Mezőtúron a századforduló idején mintegy száz fazekas dolgozott. Fontos gyermekkori hatás volt, hogy közülük az egyik legkiválóbbat, Badár Balázst személyesen is ismerte. Szintén erős hatással volt rá az „arany-szájú” túri pap, Gergely Antal (1869–1912) református lelkész, aki 1900 őszétől szolgált a településen. A nagy hatású ózsnokot a túri öregdiák, SZÉP ERNŐ is szívesen hallgatta, sőt,

még barátját, KOSZTOLÁNYI DEZSŐT is elhívta Mezőtúrra, hogy a lelkész prédikációját meghallgassa. KUN ZSIGMOND egyébként gyermekkori kezdeményezéseit csupa „bukott vállalkozásnak” tartotta: négyéves korában nem sikerült elszőknie medvetáncoltatónak, a *Rózsa Sándor szomorú halála* című színmű bemutatójával megbukott a kilencévesen alapított Kun Színház és világjáró útja is véget ért a túri „börhídnál”, ahol elakadt az ácskapcsokkal összefogott tutaja, így Robinson szigetére sem juthatott el... Viszont már tizenhét évesen a Mezőtúri Athletica Club (MAC) titkára lett, ami akkor — a helybeliek szerint — nagy karriernek számított.

Tizennégy éves korától a postán dolgozott, az érettségét magánúton tette le. 1912-ben a Mándy család révén (MÁNDY IVÁN író nagyapja postafőnök volt Mezőtúron) Budapestre került, s rögtön a legjobb művészkörökkel alakított ki kapcsolatot, a New York kávéház galériáján minden héten részt vett írói összejöveteleken. Ismerte JÁSZI OSZKÁR körét, JÓZSEF ATTILÁT és ő beszélte el MÓRICZ ZSIGMONDnak az *Úri muri* Mezőtúron megtörtént tragikus esetét.

Ifjúkorában a Pénzügyi Tisztviselők Országos Egyesületének titkáráként „homentő”, vagy ahogy később (százéves korában) nevezte „honsírató” előadásokat tartott szerte az országban, amelyekben háborúellenes, humanista nézeteit fejtette ki. Közgazdasági dolgozataiban georgeista eszméket (telekértékadó elmélet) vallott (ezek közül az 1935-ben írt, *A világgazdasági válságról* című tanulmánya a legismertebb), a Henry George Társaság elnöke volt. 1938–1939-ben a *Magyar Fórum* című antifasiszta lapot szerkesztette.

1945-ben a KUN házaspár lakását bombatalálat érte, így az addig összegyűjtött hatalmas mennyiségű néprajzi tárgyból csak száz maradt meg egy hétvégi házban. A gyűjtést újrakezdték a Dunántúlon, a Felvidéken, az Alföldön és Erdélyben. A gyűjteményben (amelyet KRESZ MÁRIA is méltatott 1988-ban a *Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára* 317. számában) minden Duna menti nép tárgyai jól megférnek egymás mellett.

Az 1970-es évek elején a KUN házaspár tárgyai a Néprajzi Múzeumban szerepeltek kiállításon. Ennek hatására, ORTUTAY GYULA és a Fővárosi Tanács segítségével és támogatásával a gyűjtemény Óbudán, a Fő tér 4. szám alatti, 18. századi műemlék ház első emeletén talált méltó otthonra. 1976-tól 1978-ig a Kun házaspár a gyűjteménnyel együtt élt, ők maguk voltak az érdeklődők kalauzai és fogadták a világ minden tájáról érkező vendégeket. Az épület teljes renoválása miatt és idős korukra való tekintettel, kívánságuknak megfelelően először a XI. kerület Fraknói utcai Nyugdíjas Házban laktak, majd felesége, Szabó Erzsébet halála (1992) után, 1994-ben KUN ZSIGMOND a IV. kerület Béla utcai Fővárosi Idősek Otthonába költözött. Mindkét intézményben nagy-nagy szeretettel vették őket, ők körül.

A Fő tér 4. szám alatti Lakásmúzeum, Kun Zsigmond Népművészeti Gyűjteménye 1982-ben nyerte el a ma is látható formáját. Zsiga bácsi már nem érthette meg azt az újabb korszerűsítést és bővítést, amelyre 2000–2001-ben nyílik lehetőség a házaspár további adományainak bemutatásával és a szellemi örökség, az életút audiovizuális, multimédiás eszközökkel való feldolgozásával. A gyűjteményt az Óbudai Múzeum gondozza.

ÚJ ÍRISZ

Demény István Pál emlékezete

Demény István Pál

Erdélyi magyar néprajztudományunkat nagy veszteség érte. 2000. január 4-én meghalt DEMÉNY ISTVÁN PÁL, a Román Akadémia Kolozsvári Folklór Archivumának főmunkatársa.

1949. április 28-án született Nagyenyeden, itt végezte iskolai tanulmányait és itt érettségizett. 1967-től a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológiai Karán magyar nyelv és irodalomból szerzett tanári oklevelet, majd hat éven át, 1972–1978 között Nagypeleskén (Szatmár m.), szülővárosában és az ahhoz közeli Csombordon tanított. 1978–1985 között a tanügytől megválva és a tudomány felé közelítve, Csíkszeredában a Csiki Múzeumnak volt munkatársa. 1985–1990 között a sepsiszentgyörgyi Megyei Könyvtárban vállalt állást, hogy házassága után feleségével, a jeles néprajzos GAZDA KLÁRÁVAL, a Székely Nemzeti Múzeum akkori munkatársával egy városba költözhesen.

Vége 1990. augusztus 1-jén, miközben felesége a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1948-ban megszüntetett, de most újonnan induló magyar néprajzi tanszékére kapott meghívást, versenyvizsgával az említett Folklór Archivumban jutott révbe, hogy képességeit kedve szerint a szorosán vett tudományos munkában kamatoztassa.

Erre a munkára a sorstól még mindössze tíz évet kapott, de az előkészületeket már jó negyedszázaddal előbb megkezdte. Az egyetemi hallgatók *Echinox* című lapjában több

tanulmányt közölt; ezek egyike 1972-ben Az *ősköltészet*ről szolt, ezzel mintegy egész életére eljegyezve magát folklórkutatásunk egyik legizgalmasabb és legnehezebb, a délibábos amatőrök számára oly ingoványos területével: a magyar népi kultúra ősi, keleti elemeinek vizsgálatával.

Ugyanakkor nagyobb vállalkozásba is fogott. Kerekes Izsák balladájáról szóló államvizsga-dolgozatát később, tanárságának évei alatt önálló művé fejlesztette. 1978-ban Kolozsváron ezzel doktorált, s mivel én is a doktoráltató bizottság tagja voltam, ekkor kezdődött személyes ismeretségünk, amely holtáig tartó barátsággá mélyült.

A disszertáció 1980-ban jelent meg nyomtatásban *Kerekes Izsák balladája. Összehasonlító-tipológiai tanulmány* címmel: egy egész monográfia arról a legmagányosabb és leghíresebb balladánkról, amely felfedezése óta a korábbi kutatást mindig izgatta. Ő valamennyi elődjét messze meghaladta; a balladának motívumról motívumra haladó elemzése és szerteágazó eredményei közül ezúttal példaként csak a „hősi álom”-ból való ébresztést említem (ti. az ellenség közeledtére az alvó Kerekes Izsákot mátkája ébreszti fel). Összefoglalása szerint „Számos hősi ének kezdődik a rokonszenves hős alvásával. A hosszú alvás a nyugalmat, békességet, a kiegyensúlyozott, harmonikus világrendet van hivatva kifejezni az ének elején. [...] A hősi álom eddigi kutatásaim szerint több mint húsz nép hősi epikájában fordul elő, valószínűleg Eurázsia legnagyobb részéről ki lehetne mutatni” (48, 154.). Ha valaki, akkor e következtetésre ő a legilletékesebb, mert néhány szórványos európai, lazán ideillő népköltészeti motívumon kívül a következő szibériai (!) népek és néptörzsek hősi epikájából idézi a párhuzamokat (csak betűrendben merem felsorolni őket): abakámi tatár, altaji tatár, jakut, jurák-szamojéd, karakirgíz, kis-obi, minuszinszki tatár, mongol, nyenyec (jurák-szamojéd), orosz, oszét, osztják, pelimi, obi-ugor, sór-tatár, szelkup (osztják-szamojéd) és vogul. Mi több, egy sumér mitológiai eposzban is megtalálta a téma rokonságát.

Krónikáink őrizték meg Szent László kerlési csatájának és a kun vitéztől elrabolt leány megszabadításának történetét. E téma hősepikai rétegét vizsgálta második önálló művében: *A Szent László legenda és Molnár Anna balladája* (1992), korábbi részleges eredmények után elsősorban LÁSZLÓ GYULA és VARGYAS LAJOS kutatásait tetőzve. A legenda és a ballada ezúttal közös vagy rokonítható motívumaik (a hősi álom; Szent Lászlónak és a férfi balladahős Ajgó Mártonnak egy fa — az életfa — alatti alvása; a két női hős részéről a fejükben való keresés; a kun vitéz leányrablása és Molnár Anna elcsábítása stb.) révén kerülhettek egy kutatás látókörébe, a főnnebbihez hasonló néhány európai és gazdag szibériai összehasonlítással. A szerző összegezése szerint „jóllehet, a magyar hősi epikai anyagból eredetiben egyetlen sor sem maradt fenn, mindazonáltal nem kell lebecsülnünk saját anyagunkat az egyetemes kutatás szempontjából sem. A magyar redakciók az összehasonlító vizsgálat során meglepően teljesnek és nagyon motívumgazdagnak bizonyultak. Ugyanakkor az urál–altaji népek hősi epikájára vonatkozó legrégebbi adatokat jelentik, vagy legalábbis azok közé tartoznak” (45.).

A szerzőnek e két művel párhuzamosan haláláig közel száz tanulmánya, cikke és bírálata jelent meg rangos hazai és külföldi tudományos folyóiratokban magyar, román és angol nyelven, számos, ugyancsak az ősi keleti kultúránk felé mutató rokonságunk keresésével, mint pl. *A táltos és a garabonciás Arany János műveiben* (1980); *Táltos szavunk eredetéhez* (1991); *Kínai és magyar dalok hasonlóságai* (1993); *Bika képében viaskodó táltosok a régi Kínában* (1993); *A hejgetés meg a sámánének* (1994); *A világfa* (1994); *Archaikus elemek Vörösmarty Tündérvölgy című elbeszélő költeményében* (1996); *Csatakiáltásból való jóslás a régi germánoknál és az osztjakoknál* (1997); *A világfa kivágása* (1998) stb.

Itt említem, hogy néhány kolozsvári, budapesti és szegedi előadáson kívül néprajzi kurzusokat is tartott a kolozsvári és a budapesti egyetemen.

Harmadik, közel negyedfél száz lapnyi, legterjedelmesebb műve 1997-ben jelent meg *A magyar szóbeli hősi epika* címmel, legelső soraiban a következő ígérettel: „A magyar szóbeli hősi epika vizsgálatánál legelőször is azt kell tisztáznunk, hogy volt-e valaha egyáltalán magyar szóbeli hősi epika, ugyanis a szakirodalom e tekintetben meglehetősen szkeptikus. Megítélésem szerint nemcsak volt, hanem részben fenn is maradt, ha nem is eredeti énekelt szövegek, hanem latin nyelvű tartalmi kivonatok formájában, sőt egyes töredékek netalán históriás ének vagy balladai stílusú feldolgozások formájában magyar nyelven is. A következő fejezetekben ezt az állítást megpróbálom igazolni.” Következnek a fejezetek, a tőle megszokott eurázsiai, különösen keleti, szibériai összehasonlítással, íme, néhány címmel: *Egykorú híradások a magyar szóbeli hősi epikáról; A csodaszarvas-monda; Emese álma; A fehér ló mondája; A kalandozások korának mondái* és így tovább a könyv vége felé: *A törökellenes harcok hősi epikája; A magyar hősi epikának a folklórban fennmaradt emlékei; Az első személyű előadásmód kérdése* stb.

Negyedik kötete 1999-ben látott nyomdafestéket: *Táltosok, kerekék, lángok; Összehasonlító folklorisztikai tanulmányok*. Címe előtt a Curiosa I. jelzi, hogy egy sorozat első kötetének szánta. Részint már korábban megjelent tanulmányait tartalmazza, de néhány újabb címre is érdemes figyelniük: *A darázs lenyelése; Párbaj kerék meg láng képében a hiedelemmondákban és a mesékben; A „vizen átkelés” motívuma a román és magyar folklórban; A holló meg a szél* stb.

Erdeklődéséhez illő nyomtatásban megjelent utolsó tanulmánya a kilencvenéves LÜKŐ GÁBOR tiszteletére kiadott *Tűzcsiholó* című emlékkönyvben jelent meg 1999 végén, néhány héttel halála előtt, *Samanisztikus motívumok Ady verseiben* címmel.

Hagyatékában egy halála előtt fél évvel összeállított munkatervi vázlata maradt, többek között ilyen megírásra szánt tanulmány- vagy könyvcímekkel: *Archaikus és kuriózus motívumok Arany Jánosnál; A csukcs holló-mitosz meg a Hunyadi-cimer; Hősi epikai motívumok egy modern finn regényben; Középkori ráolvasás maradványa egy gyermekmondókában; Az északi osztyák hősi epika; A jurák-szamojéd hősi epika* stb.

Ezeket már sohasem fogja megírni, és életművét is aligha fogja valaki folytatni, mert — az ő tudományos pályájához hasonlóan — egy fiatal szakembernek huszonöt-harminc évi munka kellene ahhoz, hogy a nyomába léphessen. Ámde sokkal egyszerűbb és divatosabb a mások által komputerrekbe táplált adatokat néhány elegáns gombnyomással elővarázsolni, mint az eurázsiai nyomtatott források betűóceánjában egy-egy ritka adatot hónapokon-éveken át megkeresni és megtalálni. A négy közül három kötete végén találunk bibliográfiai jegyzéket, s ezek együtt — ha a két-három (sőt tíz!) kötetes műveket is egynek számítjuk — több mint hétszáz címet tartalmaznak, a latintól számos európai nyelvig. A keleti kultúrákhoz angol, német, orosz, magyar stb. közvetítő nyelvek segítségével jutott, de bármilyen idegen nyelvű is volt a forrása, minden idézett prózai szöveget és verset pontosan magyarra kellett fordítania. Minderre a tudománynak csak egy kivételesen felkészült, fegyelmezett és munkabíró napszámosa képes.

Pótolhatatlan ember állítólag nincs, de nehezen pótolható bizonyára van; DEMÉNY ISTVÁN PÁL is ezek közé tartozott. Nagy veszteség, hogy halála miatt romániai magyar néprajztudományunk egy olyan ritka ágának, amely az ő munkásságával kezdett szárbá szökkeni, ily hamar magva szakadt.

Molnár Ambrus

(Mezőberény, 1922 — Budapest, 2000)

„Hitben és türelemben hordozott szenvedés után, 78 éves korában visszaadta lelkét Teremtőjének. Áldott életéért hálaadó istentiszteleten mondunk köszönetet 2000. március 20-án 12 órakor a mezőberényi református templomban.” Így szólt a gyászjelentés, de mi, akik közel álltunk MOLNÁR AMBRUS nyugalmazott református espereshez, még ma sem fogjuk fel egészen, hogy nincs már közöttünk. Tudtuk ugyan, hogy súlyos beteg AMBRUS bátyánk, de azt reméltük, hogy hihetetlen energiájával és munkakedvével legyőzi a betegséget. Hisz még az őszön így is volt: konferenciát szervezett, utazott, gyűjtött és írt. Kifogyhatatlan volt az ötletekben és a megvalósítandó tervekben. Fiatalokat megszegyenítő munkabírással dolgozott.

Utolsó munkái közül kettőnek még örülhetett. A betegágyán vehette kézbe a *Békés pusztulása és újjászületése* című történeti monográfiáját (kiadta a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, sőt, sikeres sajtóbemutatón is méltatták a könyvet és íróját), valamint a Vallási Néprajz DANKÓ IMRE tiszteletére összeállított 10. kötetét. Ebben a naptári év református ünnepeit, szokásait vette számba.

Még a nyomdában van az a munkája, amelyet az utóbbi években (F. CSISZÁR SAROLTA, KÜLLÖS IMRE és P. SZALAY EMŐKE bevonásával) a Magyarországi Református Egyház Gyűjteményi Osztályának anyagi segítségével végzett. Kis csapatával faluról falura haladva feltárta, leírta és fotókkal is dokumentálta a határon kívüli (kárpátaljai, horvátországi és részben szlovéniai) református gyülekezetek ingó és ingatlan javait, és megírta e gyülekezetek rövid történetét. Ennek az egyház- és művelődéstörténeti, néprajzi és magyarságkutató szempontból is fontos felmérésnek első kötete — mely Máramaros és Ugocsa megye református hitközségeinek leírását és teljes inventáriumát tartalmazza — a közeli hetekben várhatóan megjelenik, és nyomdára kész a beregi, valamint a horvátországi kötet is. Ám az ungi falvak egyháztörténetének megírását már nem tudta befejezni AMBRUS bátyánk, ez a feladat tehát munkatársaira vár.

Egy másik félbemaradt munkáját, a mesterének tartott ILLYÉS ENDRE református püspök néprajzi írásainak könyvvé szerkesztését halála előtt UJVÁRY ZOLTÁNra bízta. (Ez lesz az Egyházi Néprajzi Szekció Vallási Néprajz című sorozatának 11. köteve, amelyet a Debreceni Egyetem fog kiadni.)

MOLNÁR AMBRUS igazi „self-made man” néprajzos volt. Mezőberényi kisbirtokos szülők második gyermekeként született, kereskedelmi középiskolában érettségizett Nagyváradon, majd 2 éves katonaság és 4 év orosz hadifogság után 1951-ben szerzett lelkészi képesítést a debreceni teológián. Már első helyén, a Bihar megyei Sápon elkezdte néprajzi, gazdaság- és egyháztörténeti vonatkozású adatgyűjtéseit. BALASSA

Molnár Ambrus

IVÁN és MORVAY PÉTER útmutatását, tanácsait követve az 1950-es évek végén kapcsolódott be az önkéntes néprajzi és nyelvjárásgyűjtő mozgalomba, és az 1960-as években már országos pályadíjakat nyert. Gyűjtött Ő határ- és dülöneveket, történeti és hiedelemmondákat, régi tárgyakat, kéziratokat, vallásos könyveket, nyomtatványokat. Ezekből sok helyütt kiállításokat is rendezett. Méltán kapta meg a Magyar Néprajzi Társaságtól 1977-ben az önkéntes gyűjtőmozgalomban való részvételéért a Sebestyén Gyula-emlékérmet. Egyházi előjárói sokáig nem nézték jó szemmel „néprajzos” tevékenységét. Pedig ő volt az élő példa arra, hogy eredményes ígéhirdetést, gyümölcstermő lelkeszi munkát csak úgy lehet végezni, ha a pap nem „idegen”, hanem ismeri a rá bízott gyülekezet történetét, kultúráját, megérti annak gondolkodásmódját, szokásait. Ezt tanította nekünk MOLNÁR AMBRUS meghívott előadóként több alkalommal is az EL-TE Folklore Tanszékén, meg a sárospataki és a budapesti református teológián.

Az életművét elismerő díszdoktori címet a néprajzos szakma kezdeményezésére kapta meg egyházától 1997-ben. A mi tudományterületünk ugyanis az ő szervezőképességének köszönheti a protestáns egyházi néprajzi kutatások fellendülését az utóbbi két évtizedben. A Református Teológiai Doktorok Kollégiumán belül 1980-ban megalakult Egyházi Néprajzi Szekciónak ő nemcsak elnöke, de kifogyhatatlan energiájú motorja és mindenese — valójában a szive — volt, aki — felekezetükre való tekintet nélkül — világi szakkutatókat, falusi lelkészeket, orvosokat, tanítókat és néprajz szakos egyetemi hallgatókat tudott megnyerni a vallási néprajzi kutatásnak. Valahonnan mindig tudott pénzt szerezni ahhoz, hogy a Vallási Néprajz című sorozat újabb és újabb (a szekció munkáját dokumentáló) kötete megjelenjen.

Mivel az elmúlt 16 évben atyai jó barátomként tisztelhettem, akivel szinte mindennapos munkakapcsolatban voltam, állíthatom: Ambrus bátyánk hihetetlen jó érzékkel talált rá néprajzi jelenségekre, egyház- és művelődéstörténetileg fontos adatokra. Még ahhoz is volt energiája, hogy felnőtt fejjel megtanulja a kutatás módszertanát, hogy hogyan kell forrásait leírni, azok történeti háttérét feltárni, dokumentálni. Példaként csak a hajdúhadházi Szent Asszonyok és Szent Emberek Társaságát, az egyházi takarékmagtárak kérdését, a protestáns látomások és a passióéneklés történetét, egy sápi parasztcsalád gazdasági naplójának elemzését, sápi mondagyűjtését vagy a Küküllői egyházmegye 16–20. századi teljes iratanyagának mikrofilmre mentését és elkezdett feldolgozását említhetném.

Sokrétű munkásságának teljes bibliográfiáját, olvasmányként is élvezetes életrajzi elbeszélését, valamint sápi mondagyűjtését most rendezzük sajtó alá. Ígéretünk van arra, hogy MOLNÁR AMBRUS emlékére és az Egyházi Néprajzi Szekció 20. évfordulójának köszöntésére a Teológiai Doktorok Kollégiumának Tanulmányi Osztálya még ez évben kiadja ezt a kötetet.

MOLNÁR AMBRUS cselekedeteit — lelkeszként, kutatóként és magánemberként is — mindenkor mély, kegyeskedéstől mentes istenhite, magyarságtudata és hazaszere-tete irányította. Nem ismertem nálánál egyenesebb, tisztább és igazabb embert. Sorsával megelégedett, a rábízott talentumokkal jól sáfárkodó, hűséges szolgálja volt ő az Úrnak. Szeretetre méltó egyénisége, példaadó embersége nagyon fog hiányozni mindnyájunknak, akik közelebről ismerhettük Őt. Legyen áldott haló porában is! Emlékét megőrizzük, vallási néprajzi munkáját — Isten segítségével — az Ő szellemiségében szeretnénk folytatni!

KÜLLÖS IMOLA

MINDENFÉLE

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottsága (1994–1999)

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi (Néptudományi) Bizottsága először 1929-ben alakult meg. Ennek működése kevésbé ismert, de BÁTKY sokat idézett cikkéből (Tárgyi néprajzi feladataink és Akadémiánk. *Ethnographia* 1933. 15–21.) kiderül, hogy új kutatási program kialakítását segítette elő, s hozzájárult a szak erőinek összefogásához. Összefogás nélkül a *Magyarság néprajza* I–IV. kötete sem szülehetett volna meg.

1949 után az MTA szerepe az egész magyar tudománypolitikában és intézményhálózatban megnőtt: a centralizált kutatástervezés, a tudományos könyv- és folyóiratkiadás, a tudományos minősítés („kaderképzés”), a kutatások anyagi támogatásának, s a nemzetközi tudományos kapcsolatok ápolásának első számú intézménye lett. Megnőtt a szakonként létrehozott „főbizottság”-ok jelentősége is. Az 1950 őszen Siófokon tartott hosszú (4 napos) értekezletén az MTA „Állandó Néprajzi Bizottsága” 10 munkaközösség és 9 munkacsoport felállítását határozta el és elfogadta a néprajztudomány öt éves tervét (SZ. MORVAY JUDIT: Munkaközösségek és munkacsoportok. *Ethnographia* 1951. 226–229.).

Az 1950-es években kapott pozícióját az Akadémia a politikai rendszerváltás éveiben (1990–1994) veszítette el véglegesen. Korábbi kitüntetett szerepköre azonban már az 1970–1980-as években is erősen megkopott (PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: *Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években*. Budapest, 1990). Az MTA jogállását az 1994. évi XL. törvény és az új akadémiai alapszabály határozza meg. Ezek szerint a tudományági bizottságok az Akadémia tudományterületileg illetékes osztályainak véleményező, tanácsadó szervei (lásd az alapszabály 24. paragrafusát). A Néprajzi Bizottság az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának munkáját segíti elő. Állást foglal a tudományág körébe tartozó vagy a tudományág szempontjába tartozó jelentős tudománypolitikai, kutatásszervezési és személyi kérdésekben. Véleményt nyilvánít a tudományág területén működő akadémiai kutatóintézetek és támogatott kutatóhelyek tevékenységéről, tudományága körében javaslatot tesz az osztály könyv- és folyóiratkiadási tervéhez, részt vesz az MTA doktori cím odaitélése tárgyában megindult eljárások lefolytatásában és a nyilvános vitát követően a tudományos osztály javaslatának kialakításában. A Néprajzi Bizottság személyi összetételét az I. Osztály hagyja jóvá.

Az akadémiai törvény értelmében bizottsági tag 1994 óta csak az MTA köztestületi tagságából választható. Ez a köztestület minősített kutatókból áll, s kizárólag a diszciplináris bizottságokhoz tartozó, oda bejelentkezett doktorok (ez több kategória együttes megnevezése) jelölhetők az adott szakmai bizottság tagjául. Ennek a szabálynak a Néprajzi Bizottság főként a hátrányait érzékelte az elmúlt néhány esztendőben. Hiszen jeles kutatók részvételétől kellett eltekintenie tudományos fokozat, illetve köztestületi tagság hiányában. Az új, merev szabályok következtében nincsenek jelen a Néprajzi Bizottságban a népzene- és néptánc kutatás művelői sem, mivel ők a Zenetudományi Bizottság hatókörébe tartoznak.

Az MTA bizottságai a hagyományoknak megfelelően továbbra is háromsztestendő ciklusonként újulnak meg. Újjáalakulásuk során régebben is figyelemmel voltak a rotáció, a szakmai kompetencia, a fiatalítás és az intézményi arányos képviselő kiválasztásaira. A bizottságok maguk választják meg tagságukból az ügyeket vivő elnököt és titkárt.

Az MTA új alapszabálya szerint ezek a tisztségek két egymást követő ciklusban is betölthetők ugyanazon személyekkel, de harmadik ciklusra nem választhatók meg.

1990 őszétől 1994 nyaráig a Néprajzi Bizottság elnöke GUNDA BÉLA akadémikus, titkára BODÓ SÁNDOR, a Kulturális Minisztérium főosztályvezetője volt. GUNDA professzor elhunyt után (1994 szeptemberében) a bizottság PALÁDI-KOVÁCS ATTILÁt választotta elnökének, majd 1997-ben a titkárt és az elnököt is újraválasztotta. Mindkét esetben többes jelölést követő szavazással döntött. A könyvfelelősi teendőt az 1993–1997-es ciklusban KISBÁN ESZTER látta el, a 1997–1999 közötti időszakban SZILÁGYI MIKLÓS kapta ezt a megbízatást.

Itt kell megjegyezni, hogy az 1993 végén GUNDA BÉLA vezetésével megalakult bizottságra még nem vonatkozott a következő év tavaszán elfogadott akadémiai törvény, s így annak tagjai között még fokozat nélküli, illetve a zenetudományhoz tartozó kutatók is jelen lehettek. Az 1994–1996 közötti időszakban a Néprajzi Bizottság átlagosan 3–4 ülést tartott évente. Napirendjén részint az MTA I. Osztályától kapott feladatok, részint saját kezdeményezésű témák szerepeltek. Még GUNDA BÉLA elnökletével vitatta meg LÁNG ISTVÁNNak, az MTA főtitkárának az akadémiai bizottságok feladatköréről megjelent tanulmányát (*Magyar Tudomány* 1994. 2. szám). A Néprajzi Bizottság akkor fő feladatának tekintette a szak fejlődésének nyomon követését, az új irányzatok, a nemzetközi tendenciák figyelemmel kísérését, s a hazai adaptációk kezdeményezését.

A következő években az MTA elnökségének parlamenti beszámolójához, illetve az ún. „diszciplinaviták”-hoz kapcsolódóan három alkalommal végzett felmérést. készített tudományági helyzetelemzést a Néprajzi Bizottság. *A magyar néprajztudomány helyzete (1988–1995)* címen készült anyag szerkezetét, szempontjait és terjedelmét az MTA 1996. évi parlamenti beszámolóját előkészítő bizottság állapította meg. Ennek fejezetcímeit érdemes felidézni: *A diszciplína jellemzése a nemzetközi trendek tükrében; nemzetközi, hazai prioritások összevetése; A diszciplína hazai kutatási feltételeinek minősítése; A tudományos utánpótlás helyzete; A tudományos közlés hazai és nemzetközi lehetőségei; A tudományos informatikai infrastruktúra; A teljesítmény értékelése, nemzetközi kapcsolatok, információáramlás; Tervek, célok, sürgető feladatok.*

Egy-egy tematikai egységhez több bizottsági tag írásban adta előzetes észrevételeit. A helyzetelemzést az anyaggyűjtést is végző PALÁDI-KOVÁCS ATTILA állította össze és bocsátotta vitára. A Néprajzi Bizottság két alkalommal foglalkozott a témával, s egy szűkebb team harmadik alkalommal is összeült a konszenzus megteremtése, a végső szövegváltozat elfogadása érdekében. Ez az MTA által elfogadott helyzetelemzés megjelent az *Ethnographiában* is (CVI. 1995. 277–283.).

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának felkérésére és szempontjai szerint íródott a következő jelentés 1998 tavaszán (*A magyar néprajztudomány helyzete, 1995–1998*). Ez főként a nemzetközi kutatási trendek alakulását, a magyar néprajztudomány aktuális feladatait és az előző évek kiemelkedő tudományos eredményeit vette számba. Elkészítéséhez néhány bizottsági tag írásban közölte előzetes észrevételeit (FÜZES ENDRE, JUHÁSZ ANTAL, KÓSA LÁSZLÓ, SÁRKÁNY MIHÁLY és VOIGT VILMOS), majd a PALÁDI-KOVÁCS ATTILA által megszövegezett elemzést egyik ülésén megvitatta és elfogadta a Néprajzi Bizottság. Ez az anyag szintén megjelent nyomtatásban (*Néprajzi Hírek* XXVII. 1998. 125–127.).

A harmadik „diszciplinatanulmány” az MTA elnökének, GLATZ FERENCnek a kezdeményezésére, de az MTA I. Osztályának kérdéseivel kiegészítve szintén 1998-ban született. A Néprajzi Bizottság két teljes ülést szentelt ennek a felmérésnek, először júniusban, majd szeptemberben. Első alkalommal határozott a tanulmány alapszövegét összeállító team (munkabizottság) személyi összetételéről és a munkálatok üteme-

zéséről. Elfogadta az elnök azon javaslatát, hogy ezúttal a középgenerációhoz tartozó és már vezető posztokat betöltő személyek (BARTHA ELEK, CSERI MIKLÓS, FEJŐS ZOLTÁN, FÜGEDI MÁRTA, MOHAY TAMÁS, VARGYAS GÁBOR) kapjanak felkérést azzal, hogy a koordinátor szerepét FEJŐS ZOLTÁN, a Néprajzi Múzeum főigazgatója vállalja magára. A határidőre elkészült tanulmányt a Néprajzi Bizottság 1998. szeptember 30-án alaposan, s részletekbe menően megvitatta, s megtette változtatási javaslatait. Ezen az ülésen részt vett RITÓÓK ZSIGMOND akadémikus, az I. Osztály elnöke is. A végleges, harmadik változat egy 13 oldalas tanulmány lett, melyet a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya 1998 novemberében napirendre tűzött és nagyobb vita nélkül jóváhagyott. Az anyag publikálását — külön kötetben, a többi diszciplínatanulmány társaságában — az MTA elnöksége vállalta magára (sajtó alatt).

Ez a tanulmány nagy figyelmet szentelt a kulturális antropológia hazai helyzetének, az intézményi struktúrában egy évtized alatt végbement változásoknak, a főbb kutatási irányok és eredmények elemző értékelésének, s végül nyolc pontban sorolta fel a szorító gondokat és a megoldási javaslatokat. Javasolta többek között a kulturális antropológia egyetemi műhelyének megeremtését, fejlesztését Budapesten, s felvételét a magyar tudományos rendszertanba (MTA, OTKA, PFP, MAB stb.). Ennek a helyzetfelmérésnek a végleges (harmadik) változatát illene szakmai folyóiratban is publikussá tenni, annál is inkább, mert a tervezett MTA-kiadvány legfeljebb a nagyobb könyvtárakba és a bizottsági tagokhoz jut el.

Tudományos minősítés, doktori pályázatok

Az akadémiai törvény és az új alapszabály nyomán létrejött az MTA Doktori Tanácsa, s „a tudományok doktora” fokozat megszerzésével kapcsolatos minősítő eljárás folyamatában megnőtt az osztályok szerepe és véleményező, javaslattevő feladatot kaptak a szakági bizottságok is. 1994-ben a Néprajzi Bizottság véleményezte SELMECZI KOVÁCS ATTILA és VOIGT VILMOS doktori pályázatát. A későbbi években átlagosan egy-egy MTA doktori pályázat ügyében foglalt állást (két-két írásos referátum nyomán), s tett javaslatot az eljárás megkezdésére, az opponensek személyére és a bírálóbizottságok összetételére. A Néprajzi Bizottság javaslatait a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya minden esetben magáévá tette és sajátjaként továbbította az MTA Doktori Tanácsához.

1995-ben BOGLÁR LAJOS, 1996-ban KODOLÁNYI JÁNOS, 1997-ben PÓCS ÉVA, 1998-ban SZILÁGYI MIKLÓS akadémiai doktori pályázatát véleményezte a Néprajzi Bizottság, s időközben valamennyi minősítő eljárás pozitív eredménnyel zárult. Itt kell megjegyezni, hogy az 1994 óta kialakult eljárás szerint a bizottság elnökének minden egyes doktori ügyet két-két alkalommal kell referálnia mind az I. Osztály, mind a Doktori Tanács plénuma előtt.

1996. februári ülésén a Néprajzi Bizottság NÉMETH G. BÉLA osztályelnök jelenlétében tárgyalta meg — az MTA Doktori Tanácsa elnökének kérésére — a néprajzi szakbizottság összetételével kapcsolatos felvetést. A Debrecenben írott levél szerzője kifogásolta a szakbizottság összetételét, s a kutatóhelyek arányos képviselésének hiányát panaszolta. A szakbizottság összetételéről és munkájáról KODOLÁNYI JÁNOS adott tájékoztatást, s a bizottság végül is nem látta megalapozottnak a levél állításait. Ilyenformán a Doktori Tanács Néprajzi Szakbizottságának összetételére sem tett változtatási javaslatot. NÉMETH G. BÉLA osztályelnök és az MTA Doktori Tanácsának akkori elnöke, HARMATHY ATTILA a szóban forgó levél mellett egy másik levelet is megkapott fénymásolatban. Ugyanis 1995 őszén az MTA elnöke névtelen levelet kapott,

melynek szerzői durva hangnemben támadták a Néprajzi Bizottság elnökét és egy bizonyos doktori ügy bírálóbizottságának néhány tagját. Az MTA elnöke, KOSÁRY DOMOKOS illetékesség okán továbbította mindkettőjüknek az Akadémián szokatlan stílusú irásművet.

Könyv- és folyóirat-kiadás

Az Akadémiai Kiadó és az MTA szerepvállalása az 1990-es években fokozatosan csökkent a tudományos könyv- és folyóirat-kiadásban. Megváltozott az állami pénzeszközök elosztásának rendje, új kiadók jelentek meg, s eközben az Akadémiai Kiadó eladósodott, majd egy holland kiadó tulajdonába került. A lényegében változatlan összegű szubvencióból az MTA tudományos osztályai támogatást nyújtottak az újonnan létesült kiadóknak, illetve a folyóirataikat saját kiadásba átvevő tudományos társaságoknak is. A Magyar Néprajzi Társaság 1993-ban vette át az *Ethnographia* kiadását, s az akadémiai szubvenciót azóta is minden évben megkapta a kiadáshoz.

Továbbra is az MTA I. Osztályának anyagi támogatásával és az Akadémiai Kiadónál jelenik meg az *Acta Ethnographica*. A szerkesztőbizottság elnöki tisztét 1994-ig GUNDA BÉLA látta el, 1995 óta a Néprajzi Bizottság javaslata alapján ANDRÁSFALVY BERTALAN tölti be ezt a helyet. Az operatív szerkesztői munkát változatlanul BARNA GÁBOR látja el. 1995-ben visszakerült a szerkesztőbizottságba KISBÁN ESZTER, de más személyi változás nem történt a lapnál. 1999-ben a Néprajzi Bizottság támogatásával jelentősebb átalakulás történt a szerkesztőbizottságban, s megalakult a külföldi tagokkal megerősített tanácsadó testület. Az *Acta Ethnographica* ügyeivel a Néprajzi Bizottság majd minden esztendőben foglalkozott. Legutóbb 1999. novemberi ülésén hallgatta meg a szerkesztő, BARNA GÁBOR beszámolóját.

A korábbi sorozatok közül a Néprajzi Bizottság erőfeszítései ellenére sem sikerült az Új Magyar Népköltési Gyűjteményt az akadémiai könyvtervben megtartani. 1995 szeptemberében a szerkesztő, NAGY ILONA referátuma alapján foglalkozott a sorozat helyzetével. Hiába várt hat kötet megjelentetésre, s hiába szögezte le a bizottság, hogy a sorozat kiadására szükség van, az MTA I. Osztályától nem lehetett többé szubvenciót szerezni a kiadáshoz.

Pozitívként említhető, hogy a *Magyar néprajz nyolc kötetben* című kézikönyv újabb három kötetének kiadását az MTA jelentős összegekkel támogatta. Ennek is köszönhetően jelenhetett meg 1997-ben az Akadémiai Kiadónál a *IV. Életmód* című kötet (81 ív, 64 oldal műmelléklet), 2000-ben a *VIII. Társadalom* című kötet (103 ív, 64 oldal melléklet), s kerülhetett be a kiadóba a *II. Gazdálkodás* című kötet. Utóbbinak a megjelenése 2001 év végén várható. (A kézikönyv kiadásának nehézségét jelzi, hogy a kb. 80 íves *II. Gazdálkodás* című kötet megjelentetéséhez a kiadó 4,1 millió Ft támogatást kért és kapott.)

Sikerült eddig megőrizni az MTA Néprajzi Kutatóintézet évkönyve, a *Népi Kultúra—Népi Társadalom* (NK–NT) kétévenkénti megjelentetését is. Évente tíz ív kiadását dotálja az I. Osztály, s tisztán gyakorlati oka van annak, hogy az intézet inkább ad ki kétévenként húszíves köteteket, mint évente tíziveseket. Az utóbbi években az alábbi tematikus számok jelentek meg:

- *Népi kultúra Magyarországon a 18. században*. NK–NT XVII. 1993. 22,52 ív + 1,5 ív képmelléklet.
- *Folklórműveltség a 18. századi Magyarországon*. NK–NT XVIII. 1995. 22,9 ív + 0,75 ív képmelléklet.

- *Társadalomnéprajzi tanulmányok.* NK–NT XIX. 1998. 21 ív + 16 oldal képmelléklet.
- Az *Etnológia* című kötet (NK–NT XX.) a kiadóban van, megjelenése 2000 végén várható.

Az MTA Néprajzi Kutatóintézet könyvsorozata, a Néprajzi Tanulmányok folyamatosságát szintén sikerült megőrizni. Kötetei az 1990-es években szinte kivétel nélkül kandidátusi vagy MTA doktori értekezésekből készültek (többnyire rövidítéssel):

- ÉGETŐ MELINDA: *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig* (1993).
- SZEMERKÉNYI ÁGNES: „Közmondás nem hazug szólás”, *A proverbiumok használatának lehetőségei* (1994).
- SZILÁGYI MIKLÓS: *A tiszai halászat, Az eszközök és fogási módok történeti változásai* (1995).
- GAZDA KLÁRA: *A székely népviselet* (1998).
- BORSOS BALÁZS: *Három folyó között, A bodrogi közti gazdálkodás alkalmazkodása a természeti viszonyokhoz a folyószabályozási munkák előtt és után, 1840–1910* (2000).
- JÁVOR KATA: *Egy polgárcsalád száz éve, A Zsolnayak* (sajtó alatt, várható megjelenés 2000-ben vagy 2001-ben).

A Néprajzi Bizottság javaslatára jelent meg az Akadémiai Kiadónál SOLYMOS EDE *A Velencei-tó halászata* című munkája, s kapott dotációt egy-két egyéb kiadónál megjelent kötet is (pl. BALASSA IVÁN: *Sárospatak történeti helyrajza a 16–20. században.* Miskolc–Sárospatak, 1994).

Kapcsolat a szak intézményeivel

A Néprajzi Bizottság szoros kapcsolatot tartott fenn az 1990-es években a szak minden fontos kutatóhelyével. Véleményezésre megkapta az MTA Néprajzi Kutatóintézet közléstérítve terveit és kutatási beszámolóit. Üléseinek túlnyomórészt a Néprajzi Múzeum adott helyet, úgy is, mint a közlekedési szempontból legelőnyösebb fekvésű néprajzi intézmény. 1995 szeptemberében a bizottság Szentendrén tartotta kihelyezett ülését és tájékozódott a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tevékenységéről. FÜZES ENDRE főigazgató ismertette a múzeum történetét és bemutatta intézményének az utóbbi években elért eredményeit.

A bizottság időről időre napirendre tűzte egy-egy néprajzi tanszék működési beszámolóját. A kötetlen formában elhangzó tájékoztatók tartalmi megkötés nélkül idézték fel a tanszékvezetők által fontosnak ítélt oktatási, kutatási eredményeket és nehézségeket. Első alkalommal (1997. november 19.) FÜGEDI MÁRTA docens, a Miskolci Egyetem Muzeológiai Tanszékének vezetője, valamint BARTHA ELEK docens, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének vezetője számolt be a kutatóhelyen folyó munkáról. Ezen az ülésen határozott a bizottság arról is, hogy az egyetemi oktatás, tanárképzés és kutatás kérdéskörére továbbra is figyelmet fordít, noha az akadémiai alapszabály ezt nem teszi feladatává. 1998 júniusában a szegedi József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének fejlődéséről, újabb oktatási és publikációs eredményeiről adott számot JUHÁSZ ANTAL egyetemi tanár, a tanszék vezetője. 1999 októberében KISBÁN ESZTER egyetemi tanár, a pécsi Janus Pannonius Egyetem Néprajzi Tanszékének munkájáról adott rövid informális tájékoztatót. Ugyanakkor MOHAY TAMÁS, mint az OTKA néprajzi zsűrijének vezetője beszámolt az OTKA-pályázatok statisztikailag is kimutatott alakulásáról, tematikai és pénzügyi kérdéseiről.

*A Néprajzi Bizottság tagjai a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 1995. szeptember 27-én
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)*

Elnökének és titkárának személyénél fogva is szoros kapcsolatot tartott fenn a bizottság az MTA Néprajzi Kutatóintézetével, valamint a Budapest Történeti Múzeummal. Mindkét intézmény számokkal mérhető anyagi támogatást nyújtott a bizottság működéséhez. A Néprajzi Kutatóintézet az *Acta Ethnographica* szerkesztéséhez — többek között — posta- és fénymásolási költségek átvállalásával járult hozzá. A BTM állta a bizottsági munkával kapcsolatos, s többnyire a Néprajzi Kutatóintézetben sokszorosított meghívók és napirendi anyagok szétküldésének postaköltségét. Mindkét intézmény vendéglátója volt kisebb szakértői csoportok, ad hoc, illetve szavazatszámoló bizottságok üléseinek. Lényegében ez a két intézmény fedezte a Néprajzi Bizottság működési költségeit a tárgyalt időszakban.

Saját kezdeményezésű ügyek

Ebben a körben két fontos témát érdemes kiemelni: a néprajzi oktatását, illetve a népi kultúra helyzetét a hazai rádiós és televíziós műsorokban. A Néprajzi Bizottság 1995. február 1-jén tartott ülésén — meghívott vendégek részvételével és beszámolóikat meghallgatva — megvitatta a népi kultúra helyzetét az MTV két csatornáján, a Duna TV képernyőjén és a közszolgálati Magyar Rádió műsoraiban. Arról kívánt világos diagnózist készíteni, hogy milyen mértékben vannak jelen a néprajzi ismeretek, milyen figyelmet kapnak a népi kultúra értékei a közszolgálati adók műsorfolyamában. A hozzászólók a helyzetet egyöntetűen rossznak, tarthatatlannak ítélték. Az eszmecsereét követően a Néprajzi Bizottság 6 pontos állásfoglalást fogadott el *A népi kultúra az elektronikus médiában Magyarországon* címen. Ebben tiltakozott a népi kultúra értékeit neglígáló, annak filmes dokumentálását elhanyagoló és a tudományos ismeretterjesztő

műsorok közül fokozatosan elhagyó (kiszorító?) műsorpolitika ellen. Több pontban szorgalmazta a magyarság és a vele együtt élő népek, néptörzsek kulturális örökségének filmes, hangfelvételes megőrkítését és műsorra tűzését. Szorgalmazta külföldön készült etnográfiai, etnológiai, folklorisztikai tartalmú filmek behozatalát, cseréjét és rendszeres sugárzását. Az állásfoglalást a bizottság megküldte a Magyar Rádió, a Magyar Televízió és a Duna TV akkori elnökeinek, s tájékoztatás végett az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának. Eredménynek tekinthető, hogy mindhárom intézmény vezetősége reagált, s még 1995-ben több rádió- és televíziós műsor készült a népi kultúra és dokumentálása hazai helyzetéről. (A fent említett állásfoglalást — általunk ismeretlen úton — megszerezte és közreadta a *Magyar Fórum*. Máshol eddig nem jelent meg, mivel a bizottság nem gondolt a szöveg közzlésére.)

1996-ban alakult meg a Néprajzi Oktatás Fóruma mint ad hoc munkabizottság. Ennek anyaga alapján és meghívott vendégek részvételével foglalkozott a Néprajzi Bizottság a néprajz-honismeret mint közismereti terület, tantárgy oktatási lehetőségével az általános iskolában. Állásfoglalásában ezt az ismeretkört a Nemzeti Alaptantervet (NAT) előkészítő Művelődési és Közoktatási Minisztérium szíves figyelmébe ajánlotta. Az ügy fontosságát szem előtt tartva működött közre az 1996 októberében *A néprajz az iskolai oktatásban* címen a Budapesti Tanítóképző Főiskolán megtartott konferencia előkészítésében, a tárgykör megvitatásában. A konferencia a bizottsági tagok aktív közreműködésével (előadások, vitavezetések) hozzájárult a további tennivalók kijelöléséhez. Előadásait, vitaanyagát, felhívását és egyéb szövegeit a Tanítóképző Főiskola később könyv alakban is megjelentette.

A Néprajzi Oktatás Fóruma a későbbiekben többször foglalkozott — utoljára 1999 őszén — az Oktatási Minisztériumban formálódó új koncepcióval, s megtette a maga javaslatait. Az általa ajánlással támogatott tantárgyleírások remélhetőleg hasznosulni fognak az általános és középiskolák tananyagában, és a fakultatív oktató-nevelő munkában.

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Néprajzi Bizottságának tagjait az alábbiakban soroljuk fel. 1993–1996: GUNDA BÉLA (elnök, 1993–1994), PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (elnök, 1994–1996), BODÓ SÁNDOR (titkár), ANDRÁSFALVY BERTALAN, BALASSA IVÁN, BARABÁS JENŐ, BARNA GÁBOR, BARTH JÁNOS, CSOMA ZSIGMOND, FELFÖLDI LÁSZLÓ, FÜZES ENDRE, GYIVICSÁN ANNA, HALÁSZ PÉTER, HÁLA JÓZSEF, HOFER TAMÁS, JUHÁSZ ANTAL, KODOLÁNYI JÁNOS, KISBÁN ESZTER, KÓSA LÁSZLÓ, KRÍZA ILDIKÓ, S. LACKOVITS EMŐKE, LUKÁCS LÁSZLÓ, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, PETERCSÁK TIVADAR, SÁRKÁNY MIHÁLY, SELMECZI KOVÁCS ATTILA, SZABADFALVI JÓZSEF, SZABÓ LÁSZLÓ, SZILÁGYI MIKLÓS, TARI LUJZA, UJVÁRY ZOLTÁN, VARGYAS GÁBOR, VOIGT VILMOS (tagok). 1996–1999: PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (elnök), BODÓ SÁNDOR (titkár), ANDRÁSFALVY BERTALAN, BARTHA ELEK, CSERI MIKLÓS, DORNBACH MÁRIA, FÜZES ENDRE, GRYNÆUS TAMÁS, GYIVICSÁN ANNA, GRÁFIK IMRE, JUHÁSZ ANTAL, KISBÁN ESZTER, KÓSA LÁSZLÓ, KRÍZA ILDIKÓ, LUKÁCS LÁSZLÓ, PETERCSÁK TIVADAR, PÓCS ÉVA, SELMECZI KOVÁCS ATTILA, UJVÁRY ZOLTÁN, VOIGT VILMOS (tagok). 1999–2002: KÓSA LÁSZLÓ (elnök), CSERI MIKLÓS (titkár), ANDRÁSFALVY BERTALAN, BARNA GÁBOR, BARTHA ELEK, BELLON TIBOR, BODÓ SÁNDOR, DORNBACH MÁRIA, FÜGEDI MÁRTA, GRÁFIK IMRE, GYIVICSÁN ANNA, HOPPÁL MIHÁLY, KISBÁN ESZTER, KRÍZA ILDIKÓ, LUKÁCS LÁSZLÓ, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, PETERCSÁK TIVADAR, PÓCS ÉVA, SELMECZI KOVÁCS ATTILA, SZILÁGYI MIKLÓS,

SÁRKÁNY MIHÁLY, UJVÁRY ZOLTÁN, VOIGT VILMOS (tagok), állandó meghívottak: FEJŐS ZOLTÁN, HOFFER TAMÁS, JUHÁSZ ANTAL, KOTICS JÓZSEF, MOHAY TAMÁS, VARGYAS GÁBOR.

BODÓ SÁNDOR
PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Magyar folklór Belgiumban

**EUROPALIA 99
HUNGARIA**
PROVINCE DE NAMUR
ANNÉE DU FOLKLORE

CINEMA ET FOLKLORE

un programme inédit de films hongrois
Dans le namurois,
du 17 au 23 décembre 1999.
A la Maison de la Culture de la Province de Namur,
les 07 et 08 janvier 2000

1999-ben, illetve 2000 elején rendezték meg Belgiumban az EUROPALIA keretében a magyar kulturális események sorozatát. Kiállítások, képzőművészeti bemutatók, hangversenyek mellett a magyar folklór is sokoldalúan mutatkozott be, elsősorban Namur városban, illetve a környékén. 1999. október 22-én Andenne helységben a Honvéd Táncegyüttes szerepelt, míg ugyanezen a napon Namurben a Rományi Rota cigányegyüttes léphetett fel. Ebből az alkalomból a cigányok életét bemutató fényképiállításra is sor került.

Ugyancsak Namurben 1999. november 13-án és 21-én a Szilvásy Gypsy Band adott cigányzenei hangversenyt. Másnap, 1999. november 14-én SEBESTYÉN MÁRTA a Muzsikás együttesel lépett fel, hangsúlyozni sem kell, mekkora sikerrel.

Külön is meg kell említenünk a *Film és folklór* című rendezvénysorozatot. 1999. december 17. és 23. között, valamint 2000. január 7-én és 8-án a magyar néprajzi filmek vetítésére került ugyanis sor. Az EUROPALIA magyar néprajzi szakértője, HOPPÁL MIHÁLY és néprajzi filmes szakértője, TARI JÁNOS több tucat olyan magyar néprajzi filmet választott ki, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy ne csak filmtörténeti adalékkul szolgáljanak, hanem a magyar folklórról s valamelyest képet adjanak a belga kö-

zönségnek. A franciául megszólaló vagy francia felirattal ellátott filmekből esetről esetre más összeállítást vetítettek.

Decemberben Andenne, Fosses-la-Ville Rochefort, Viroinval, Walcourt fálvokban két-három előadásra is sor került egy-egy napon. A szervezők a napközbeni vetítésekre iskolás gyerekeket hívtak meg, akik természetesen nagy örömmel vettek részt az előadásokon.

Karácsony hetében természetes, hogy a gyerekek szívesebben mentek moziba, mint iskolába. különösen az olyan kis településeken, ahol egyébként nincs is mozi. A vetítésekre az ilyen esetekben a mozibuszban került sor, amely egyszerre 80 helyet tudott a nézőknek biztosítani. Viroinval kivételével a többi helyen este a felnőttek számára vetítették a magyar busójárásról, a vadméhek befogásáról, a fazekasságról és hasonló témákról készült régebbi és újabb filmeket. A vetítések előtt a brüsszeli KERESZTESSY SÁNDOR filmes-néprajzos és VEREBÉLYI KINCSŐ, az ELTE Folklore Tanszékének tanára tartottak rövid szakmai bevezetőt. Amikor a gyerekek felfedezték, hogy ugyanúgy beszélhetnek a mikrofonba, mint a tévében látott felnőttek az interjúknál, se vége, se hossza nem volt a kérdéseknek. A sok apróbb-nagyobb meglepetés közül itt csak azt említjük meg, mennyire váratlanul ért bennünket az, amikor Andenne polgármester-helyettese a *Várak, kövek, emberek* című filmet látva felkiáltott: „Hiszen ez Hollókő!” A polgármester-helyettes nem volt magyar származású, de sokszor utazott már Magyarországra vagy Magyarországon át, s így ismerte fel a világörökséghez tartozó magyar falut a filmvászonról.

2000. január 7-én olyan ritkaságok bemutatására került sor Namurben, amelyek még a magyar nézők számára is érdekesek. Ekkor ugyanis ICSEY REZSŐ, itthon alig ismert magyar filmrendező *A magyar falu művészete* című, 1937-ben készült filmjét, illetve HOLLERING 1936-ban, MÓRICZ ZSIGMOND novellája nyomán forgatott *Hortobágy* című filmjét vetítették. A vetítést egy, a Néprajzi Múzeum anyagából összeállított fotókiállítás megnyitása előzte meg. A fényképek jobbra a harmincas években felvett filmekkel egy időben és egy helyszínen is készültek. A tárlatot TARI JÁNOS válogatta és rendezte.

A megnyitón több magas rangú hivatalos személy mellett VOIGT VILMOS professor tartott rövid bevezetőt, amelyben elsősorban a magyar–vallon kapcsolatok történetéhez mondott néhány kevésbé ismert adalékot.

Végül 2000. január 8-án, ugyancsak Namurben három tematikus blokk bemutatásával zárultak a belgiumi magyar néprajzi „filmhetek”. HOPPÁL MIHÁLY *Sámán Euráziában* című filmje kapcsán beszélt a samanizmusra vonatkozó kutatásairól és a filmkészítés körülményeiről. *Kalendáris ünnepek, munkák és napok* összefoglaló cím alatt a téli ünnepekről, valamint a búzával kapcsolatos szokásokról készült filmeket lehetett megnézni. VOIGT VILMOS a néprajzi filmezéssel kapcsolatos gondolatairól, VEREBÉLYI KINCSŐ pedig a magyar és a vallon téli népszokások közötti különbségekről beszélt a vetítés előtt. TARI JÁNOS *Mint Makó Jeruzsálemtől* című filmsorozatának ötödik részét hozta el és mutatta be a nézőknek.

VEREBÉLYI KINCSŐ

Kriterion-koszorú Faragó Józsefnek

A csíkszeredai székhelyű Kriterion Alapítvány kuratóriuma 1999. október 8-ai ülésén a kolozsvári FARAGÓ JÓZSEFnek, a nemzetközi és a magyar néprajztudomány kimagasló személyiségének, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kalevala Társaság, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjának ítélte oda az alapítvány éves díját, a Kriterion-koszorút, amelyet a kitüntetett 2000. január 7-én vett át.

A magas elismeréshez mi is szívből gratulálunk FARAGÓ Tanár Úrnak! Kívánjuk, hogy egészségben és szellemi frissességben még nagyon sokáig szolgálhassa közös ügyünket és hogy még jobban kiteljesíthesse a már ma is lenyűgözően gazdag életművét!

A szerk.

A Kriterion-koszorú átvételére*

Megilletődve köszönöm a Kriterion Alapítványnak, hogy felfigyelt munkásságomra és azt Kriterion-koszorú adományozására méltatta. E kitüntetésben nagy szerepe volt DOMOKOS GÉZÁnak, az alapítvány alapítójának és elnökének, akivel régtől fogva sokszor találkoztam életemben. Először a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban: ő mint kisdíák, én az érettségi előtti évben mint nagydiák. Amikor később a Kriterion Könyvkiadó igazgatója lett és azt a kommunizmus nagy nyomása alatt a nemzetközi hírnévig oly páratlanul felvirágoztatta, számos kötetemnek biztosított megjelenést, és sokszor meghívott szerte Erdélyben a szűkebb körű erdélyi irodalomtörténetünk számára is oly emlékezetes Kriterion-napokra és író-olvasó találkozókra. Az utóbbi évtizedben tudományos pályámat távolabbról is tovább kísérte figyelmével, míg nem most ismét személyesen találkozhattunk és baráti kezet szoríthattunk.

Ami említett pályámat illeti, egy zaklatott történelmi kor azt is oly zaklatottá tette, hogy bár néhány részletére sikerülne röviden emlékeztetnem. Kezdem a rosszával. 1944-től huszonhárom éven át nem mozdulhattam ki az országból, olyan ok vagy okok miatt, amelyeket sohasem közöltek velem, utána pedig két-három évenként egyszer mehettem rövid időre az úgynevezett szocialista országokba, el egészen a berlini falig. A kommunista rendszer 1989-es bukása után, az azóta eltelt tíz év alatt, hatvannyolc éves koromon túl a nyugati utazások és néprajzi intézmények megismerését, a nemzetközi tudományos kongresszusokon és konferenciákon való részvételt, a világ folkloristáival a személyes kapcsolatokat és tapasztalatcseréket, valamint a külföldi szakirodalom ismeretét nyilvánvalóan már nem lehetett pótolnom. De itthon sem kedvezett a szerencsém. Magyar voltam és egyszerű párttag sem voltam: két olyan tény, amely az akkori Romániában bármilyen magasabb beosztásomat vagy felelős tisztségemet lehetlenné tette; állásomhoz mérten még nyugalomba vonulásomkor is a legminimálisabb nyugdíjat kaptam. Végül pedig az egyik legjelentősebb hungarológiai szaktudományt, a néprajzot műveltem, márpedig népünk hagyományainak kutatása és az eredmények népszerűsítése zavarta az állampolitika rangjára emelt társadalmi homogenizálás doktrínáját, vagyis — reánk nézve — a romániai magyarság beolvasztását, eltüntetését. Piros pontnak számított volna, ha elfogadom, sőt, hirdetem, hogy a romániai magyar folklór valójában magyar nyelvű román folklór, mint ahogy a romániai magyar irodalmat is magyar nyelvű román irodalomnak minősítették. (E „logika” alapján vajon anyanyelvünk is magyar nyelvű román nyelv lett volna?)

Folklorista pályám kevésbé nyilvános része a Román Akadémia ama Folklór Intézete, mai néven a kolozsvári Folklór Archivum keretei közt folyt, amelynek 1949-ben alapító tagja, 1985-ös nyugdíjazásomig főkutatója voltam, azóta tanácsadó professzora vagyok. Az archivum munkatársaként egymagamban vagy csoportosan Erdély és Moldova 112 helységében 191 gyűjtőúton vettem részt, s ezek eredményeként az archivum tárolói valamennyi népköltési műfajból 7600 hallás utáni és 3100 magnetofonfelvételemet, összesen több mint 10 000 gyűjtésemet őrzik. Ezek közt legnagyobbra becsülöm a balladákat, valamint a több mint 2000 mesét, amelyeknek némelyike a 150 gépelt lap terjedelmet is meghaladja. Gyűjtéseimnek elenyésző része látott nyomdafestéket, pedig ha folklorista utódaim hozzálátának a kiadásukhoz, csak a mesékből 25–30 vaskos kötet telnék ki.

* Elhangzott Csíkszeredán 2000. január 7-én.

Saját gyűjtéseimen kívül mintegy 90 000-es nagyságrendben gazdagítja az archívumot különösen az ifjúság számára a sajtóban és az iskolákban az általam kezdeményezett és szervezett gyűjtőversenyek anyaga, szintén számos folklórműfajból.

Kiszállásokkal 1022 napot töltöttem. A gyűjtőutakon kívül ide sorolandók a vidéki tudományos ülésszakok, kerekasztal-megbeszélések, ünnepi, évfordulós, szabadegyetemi előadások, könyvbemutatók, iskolai rendezvények tanárok és diákok bevonására a gyűjtőmozgalomokba stb. Valamennyi fenti számadat nyugdíjazásomig érvényes; utána számontartásukkal sajnálatos módon felhagytam, de gyakorlásukat még nagyobb ütemben folytattam.

Már csak távoli emlékként merem említeni útkereső ifjúságom éveket igénylő számos foglalatosságai közül irodalomtörténeti cikkeimet és tanulmányaimat; nyolc iskolai tankönyv szerkesztését, két könyvkiadó, a Móricz Zsigmond Kollégium és a Méhkas Diákszövetkezet vezetését, szerepemet a Móricz Zsigmond Kollégium, majd a Szabó Dezső Kollégium, általában a népkollégiumi mozgalomban és egyéb ifjúsági mozgalmakban, a Magyar Népi Szövetség közművelődési munkáját stb.

A Ferenc József Tudományegyetemen 1943-tól, harmadéves koromtól gyakornok voltam, a munka mezején tehát 42 évet töltöttem. A gyakornokságot a Bolyai Tudományegyetemen tanársegédként, majd adjunktusként folytattam. 1948-ban a romániai egyetemeken megszűnt a néprajzi oktatás és csak 1990-ben indult újra. A közbeeső 43 tanév alatt, felsőoktatás és utánpótlás nélkül, szerepem felértékelődött: alighanem valamennyi kezdő vagy már nem kezdő néprajzosnak katedra nélküli levelező és tanácskozó tanára lettem, hiszen archívumi állami állásomban én voltam Erdélyben az egyetlen hivatásos, néprajz szakot végzett és doktorált magyar folklorista. Sok száz levelem tanúsítja, hogy hány önkéntes vidéki gyűjtővel tartottam szoros személyes kapcsolatot és segítettem munkájukat bemutatókönyvvelükől gyűjtemények elkészültéig.

Didaktikai pályám csúcaként 1990–1991-ben Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén az első meghívott romániai magyar néprajzos vendégprofesszor voltam.

Holtig tartó nosztalgiám azonban az 1959-ben megszüntetett Bolyai Tudományegyetemhez fűz. Éveken át az újraindításért küzdő Bolyai Társaság alelnöke voltam, de idősebb vezető társaimmal együtt lemondunk, hogy helyünket átadjuk a fiataloknak. (Ma azt mondom: rosszul tettük.) A Budapesten székelő Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete erdélyi képviselője vagyok. Az egyetem újraindításáért itthon és külföldön sorozatnyi tanulmányt közöltem és előadást tartottam, s erdélyi szerkesztője voltam a Budapesten megjelent két emlékkönyvünknek: *Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai* (1990) és *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945–1959* (1999).

A Kriza János Néprajzi Társaság 1998-ban adta ki több mint hétszáz tételt tartalmazó bibliográfiámat cikkeim, tanulmányaim és közel 70 kötetem adataival. Ez utóbbiakat természetesen nem mind magam írtam, ugyanis több tudományos és népszerű kiadásban gondoztam klasszikusaink (FAZEKAS MIHÁLY, PETŐFI SÁNDOR, KRIZA JÁNOS, ARANY LÁSZLÓ, KÓBOR JÁNOS–VAJDA FERENC, BENEDEK ELEK, ÖSZ JÁNOS és SINKA ISTVÁN) gyűjteményeit, részben műveit. Hasonlóan több kortársam (időrendben NAGY OLGA, KONSZA SAMU, KOVÁCS FERENC, BALLA TAMÁS, ALBERT ERNŐ, ANTALNÉ TANKÓ MÁRIA és APÁCAI BÖLÖNI SÁNDOR) gyűjteményeit rendeztem sajtó alá. A kortársak ürügyén említem, hogy 1975–1999 között először a tatár MAMUT NEDRET, majd folytatólag HEGEDÜS IMRE, DEMÉNY ISTVÁN PÁL, NAGY OLGA, VŐÖ GABRIELLA, KESZEG VILMOS, POZSONY FERENC és KARDALUS JÁNOS doktori szigorlatának voltam bizottsági tagja. Köteteim sorát, számos összehasonlító magyar–román tanulmányon kívül, tizenkét olyan magyarra fordított román népköltési gyűjteménnyel folytatom, amelyeknek

anyagát a műfordítók keze alá válogattam, szerkesztettem, bevezető vagy záró tanulmányal és jegyzetekkel láttam el. Legkedvesebb műfajomból, a népballadából hat kötetet közöltem.

1968–1978 között és szállítottam a Ljubljanában megjelenő nemzetközi népballadakutatás bibliográfiája, 1977–1986 között a Bonnban kiadott nemzetközi néprajzi bibliográfia számára a romániai magyar anyagot.

Ha egy világegés előtt arra kapnék engedélyt, hogy mondjuk öt-hat kötetemet megmentsem, vérvő szívvel talán a következőket választanám: *Romániai magyar népdalok*, JAGAMAS JÁNOSsal (1974); a *Népismereti Dolgozatok* hatkötetes sorozata, KÓS KÁROLY-lyal (1976–1994); a *Kalotaszegi magyar népviselet*, NAGY JENŐvel és VÁMSZER GÉZÁval (1977); a *Balladák földjén* című tanulmánykötetem (1977); a *Bihari gyermekmondókák*, FABIÁN IMRÉvel (1982) és az *Ószékely népballadák* összesítő kritikai kiadása (1998, másodszor 1999).

Talán nem szerénytelenség megjegyeznem, hogy így munkássággal a hátam mögött, amelyet most nagyon felületesen vázoltam, nem a Kriterion-koszorú volt első kitüntetésem. Felsorolom őket, korántsem kérdésből, hanem két más okból: egyrészt legyenek együtt egy erdélyi tudomány- vagy művelődéstörténeti számbavétel számára, másrészt utánuk egy tanulságot szeretnék levonni. Tehát: 1948-ban a magyar kormány Petőfi-émlékérme; 1964-ben a Párizsban székelő International Society for Folk-Narrative Research (a Népi Próza Kutatásának Nemzetközi Társasága) választott tagja; 1976-ban a Magyar Néprajzi Társaság, 1979-ben a Helsinkiben székelő Kalevalaseura (Kalevala Társaság) tiszteleti tagja; 1984-ben a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay Gyula-émlékérme; 1987-ben a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Lotz János-émlékérme; 1988-ban a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja, amelyre a legbüszkébb vagyok; 1993-ban a Turkuban székelő Folklore Fellows (Folklór Társaság) választott tagja; 1996-ban Budapesten A Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete tiszteleti tagja; 1996-ban a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteleti tagja és 1999-ben a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület alapító tagja. Itt példaként hangneme miatt kötelességemnek érzen idézni — magyar fordításban — a Kalevala Társaság díszoklevelének alábbi sorait: „A Kalevala Társaság ezennel meghívja Önt nagy érdemei elismeréséül külföldi tagjai sorába, azzal a meggyőződéssel, hogy Társaságunk elveit és törekvéseit nagyra fogja értékelni és támogatni.”

Tanulság: kitüntetéseimet Párizstól Budapesten át Helsinkig és Turkuig mind külszágban, eddig egyet sem itthon kaptam. Igaz, itthon a fiatal Kriterion-koszorún kívül mindössze két magyar lehetőség jut eszembe, s ezen a szükös kínálaton el kellene gondolkodniuk művelődési vezetőinknek: az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület jeles elődeinkről elnevezett számos díja és az Erdélyi Múzeum-Egyesület tiszteleti tagsága, de nem biztos, hogy ezekben valamikor is részesülök.

Bevallom, többre is vágytam. Jó két emberöltőnyi idő alatt felhalmozott egyetemi, tudományos és élettapasztalataimat a tudomány közvetlen szolgálatán túl szerettem volna egész nemzetiségünk számára kamatoztatni, de félelzem több alapítványunk és több mint 250 művelődési egyesületünkben egyetlen olyan tiszteleti, elnökségi, vezetőségi, kuratóriumi, tanácsadói stb. tisztség sincs, amelyet a nálam gazdagabb élettapasztalatú, munkásságú és tekintélyű, hazai és nemzetközi hírv kiválasztottak és kinevezettek el ne foglaltak volna, miközben külszágokban is méltó módon képviselik nemzetiségünket. Nem akarom név szerint felsorolni azokat az intézményeinket (első-sorban természetesen a mindent felölelő Romániai Magyar Demokrata Szövetséget), amelyeknek szolgálatomat többször is felajánlottam, de hála az Égnek, olyan jól állunk, hogy az én segítségemre nincs szükségük.

Ennek ellenére boldog vagyok, mert már fiatal koromban hivatásomra leltem és egész életemben ennek élhettem. Hivatásom azonban ezerszer több és fontosabb egyetlen ember boldogságánál, mert a romániai magyarság anyanyelvéhez és művelődéséhez, vagyis létéhez-sorsához kötődik. A folklór magyarságunk költői névjegye és bizonyítványa; a folklórkutatás és népszerűsítés önismeretünk gyarapításának, öntudatunk erősítésének, összetartásunknak és megmaradásunknak egyik munkálója. A sors nekem azt a feladatot szánta, hogy a romániai magyarságról folklórijának méltatásával tegyek tanúbizonyságot, én pedig köszönöm a sorsnak ezt a rendelését.

Ehhez az élethivatáshoz ad nekem a Kriterion-koszorú újabb erőt és biztatást.

FARAGÓ JÓZSEF

A magyar népzenei dallamtípusok dokumentációja

1999. október 28-án az MTA Zenetudományi Intézetében bemutatott népzenei típuskereső program abba a számítógépes nyilvántartási rendszerbe tartozik, melynek kialakítása 1989 elején kezdődött meg. A Zenetudományi Intézet által kiírt belső pályázatra HARGITTAY FRIGYESNÉVEL, NÉMETH ISTVÁNNAL és ULLMANN PÉTERREL közösen SEBŐ FERENC jelentkezett: a Népzenei Gyűjtemény különféle rendjeiben található támlapok nyilvántartása és az egyes rendek konkordálása számítógép segítségével. A tervezett munka célja az volt, hogy megkönnyítse a használók számára a rendek kezelését, a keresést és az egyes adatoknak a különféle rendekben történő megtalálását.

A felvivő programot PRÓSZÉKI GÁBOR készítette el. 1989 április–május hónapjaiban történtek meg az első adatfelvételek a Népzenei Típusrend SZENDREI JANKA és DOBSZAY LÁSZLÓ által rendezett régi stílusú részében.

A könnyebb kezelhetőség kedvéért az egyes szótagszámcsoportok adatait (típuszám, azonosítók, helynév, megyénév) kezdetben egy-egy külön adatbázisban rögzítették, melyek végül, a teljes beírás elkészültével egyetlen nagy adatbázissá egyesíthetőek. Két év munkájának eredményeként jutottak túl a teljes régi stílusú anyag felén, ami kerekén 44 000 adat bevitelét jelentette.

Az adatbevitellel párhuzamosan indult meg a készülő szerkezet kitöltésére szolgáló alrendszerek adatbázisainak számítógépre vitele is. A Bartók-Rend részletes beírása a Bartók Archivum anyagi segítségével készült el. Ezt követően a Kodály-Rend vázlatos beírása történt meg. Az AP-Rend valamennyi lejegyzett adata beíródott, további 3000 még folyamatban van. A Leltári-Rend adatbázisának elkészítése pedig — az új stílus elkészültének függvényében — még a nagy adósságok közé tartozik. Az új stílusú támlapanyag beírására csak a BEREZKI JÁNOS által végzett átrendezés befejezése után lehet sort keríteni.

SEBŐ FERENC a zenei szempontú megközelítés megkönnyítésére 1993-ban készítette el a Népzenei Típusrend Típuskereső (2157 adatból álló) adatbázisát. Ez szolgált alapjául annak a korszerű keresőrendszernek, amely PÁVAI ISTVÁN és RICHTER PÁL munkája nyomán, valamint a KFKI programozói és anyagi segítségével készült el.

Ez a rendszer jelentősen megnöveli a Népzenei Típusrend rendszerét nem ismerők esélyeit az egyes típusok legjellemzőbb szövegkezdetei, a zenei jellemzők, illetve közvetlenül a dallamvonal szerinti keresés lehetőségével.

BARTÓK, KODÁLY és más népzene kutatók tevékenységének hála, a magyar népzenei archívumokban Európa egyik legnagyobb népzenei gyűjteménye alakult ki. Ez az

információs technológiák fejlődésének köszönhetően az Internet adta multimédiás lehetőségek kihasználásával széles körben hozzáférhetővé válik.

A hatalmas gyűjteményből a legősibb — úgynevezett régi stílusú — népdalokat választották ki. Ez a közel 80 ezer népdal a Dobszay–Szendrei-féle tipizálási rendszer szerint több mint 2300 főtípusba és további 1500 altípusba sorolható. A projekt keretében ezeket a típusokat mutatják be a jellemző dallamok kottaképeivel és szintézeres hangú lejátszásával. A népdaltípusok közötti „bolyongást” a legkülönbözőbb fajtájú keresési lehetőségek beépítésével tették könnyűvé. Kereshetünk a különleges zenei paraméterek alapján, ilyenek a zenei stílus, a főkadencia, a kadenciaképlet, az első sor szótagszáma és a szótagszámképlet, amelyek alapvetően meghatározzák a típusba sorolást. Szöveges keresést is végezhetünk az úgynevezett szöveges típusazonosító szerint.

Lehetőség nyílik arra is, hogy azokat a népdalokat válasszuk ki motívumkereséssel, amelyekben egy megadott dallamrészlet szerepel. Továbbá a világon egyedülálló módon megvalósított — a JUHÁSZ ZOLTÁN által kidolgozott idővetemítéses módszer segítségével — egy zenei rokonságkereső algoritmust. Ebben az esetben a megadott dallamsornak nem a teljes megfelelőjét keressük, hanem megkaphatunk minden, az adott dallamivhez hasonló népdalt is.

A magyar népzenei dallamtípusok kereső rendszere alkalmas arra, hogy a népzene-kutató tudósok összetett elemzéseket végezzenek, hogy az énektanárok oktatási céllal felhasználják, hogy a népdalénekesek és zenészek ötleteket merítsenek, hogy az egyszerű felhasználók érdeklődési körüknek megfelelően bővítsék ismereteiket.

Ez a program nem jöhetett volna létre az OMFb támogatása nélkül. A program egyelőre tesztelés alatt áll, megtekinthető az Interneten a <http://195.184.21.35/ikta/> cím alatt.

TARI JÁNOS

Rácz István 1980-ban Budapesten kiadott „Kalevala”-fordításának borítója

A Néprajzi Múzeum kiállításai és programjai

2001

KIÁLLÍTÁSOK

Állandó kiállítás

- *A magyar nép hagyományos kultúrája*

Millenniumi kiállítás

- *Időképek*
2000. december 31.–2001. december 31.

Kamarakiállítások

- *Kisó kendői – Kendők és aszszonyok a huszadik század végén*
február 23.–április 29.
- *Időművek – A Magyar Képzőművészeti Egyetem Inter-média Tanszékének bemutatója*
március 14–22.
- *Kós Károly néprajzi grafikái*
május 4–31.
- *Szent idő a torlódó időben – „Én a kimeríthetetlen időként is létezem” (BG. 10.33)*
június 19.–szeptember 2.
- *„Parasztebédő” – népies enteriőr a századfordulóról – A társadalmi idő tárgyai*
szeptember 14.–december 2.

Fotókiállítás

- *World Press Photo*
október 18.–november 18.

RENDEZVÉNYEK

- *Zaj és ritmus*
Hangszerbemutatóval és filmvetítéssel egybekötött zenei matinék minden hónap utolsó vasárnapján
- *Népek zenéje*
minden hónap harmadik csütörtökjén
- *Mulandó időtlenség*
Ikebanakiállítás
március 24–25.
- *Az idő „vasfoga”*
A tárgyak élete, mulandósága és az értékek
A Magyar Kultúra Napja (január 22.), Múzeumi Világnap (május 18.), A Magyar Tudomány Napja (november 3.)
- *Húsvéti vásár és bemutató*
március 31.–április 1., április 7–8.
- *Kreatív programok felnőtteknek*
szeptember 6.–november 29.
kéthetente csütörtökönként
- *„Egyszer van egy esztendőben karácsony...”*
Advent 2001, kiállítás és vásár
november 23–25.
Betlehemes játékok
december 16.

Néprajzi Múzeum

1055 Budapest,
Kossuth Lajos tér 12.

Központi telefon: 473–2400
Központi fax: 473–2401
Közönségszolgálati Osztály: 473–2440
Fax: 473–2441

info@neprajz.hu
http://www.neprajz.hu/

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

Unter Mitwirkung von

ATTILA TERBÓCS

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Program
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.